

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

FİNANS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI: BİR ENDEKS ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut MUTLU

ŞUBAT-2016

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

FİNANS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI: BİR ENDEKS ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut MUTLU

Danışman: Doç. Dr. Bünyamin ER

ŞUBAT-2016

TRABZON

ONAY

Mesut MUTLU tarafından hazırlanan “İslami Finans Okuryazarlığı: Bir Endeks Çalışması” adlı bu çalışma 11.03.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Halil İbrahim BULUT (Başkan)

Doç.Dr. Bünyamin Er (Danışman)

Yrd.Doç.Dr İdris VARICI

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... /

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mesut MUTLU

22/02/2016

ÖNSÖZ

Yaşadığımız çağda gerek dünya nüfusunun 7 milyarı aşması, gerek dünya çapındaki mevcut fon hacminin devasa boyutlara ulaşması ve talep kalemlerinin çeşitlenerek artması fon hareketlerinin profesyonel kurumlarca yönetilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda dünya çapında finansal kurumlar ile ilişki halinde bulunmak önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu ilişki halinde bulunmanın önünde dini nedenler mevcut bulunmaktadır. Bu engeli aşmak için İslami Bankalar kurulmuştur. Fakat batı medeniyeti tarafından kurulan bankalara nispeten henüz genç olarak değerlendirilebilecek bir geçmişe sahip olmaları bu bankalar açısından bilinirlik problemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada İslami Bankalar ve çalışma prensipleri hakkında bireylerin ne kadar bilinçli olduğunu ölçmeye yönelik bir araç geliştirilmiş ve elde edilen endeks değerleri farklı açılardan analiz edilmiştir.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde; lisans eğitiminde, yüksek lisans eğitiminde ve sosyal hayatta benden ve dahi arkadaşlarımdan yardımlarını esirgemeyen, bize ufuk açan, ilham veren danışman hocam sayın Doç. Dr. Bünyamin ER'e katkılarından dolayı teşekkürlerimi arz ederim.

Yine topladıkları veriler ve yapıları akademik yayınlar ile çalışmanın vücut bulmasına hız katan Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na şükranlarımı sunarım.

Son olarak, çalışmada anketlerin uygulaması kısmında yardımlarını sunarak çalışmaya ivme katan bütün arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Trabzon, Şubat 2016

Mesut MUTLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FİNANSAL ERİŞİM	5-26
1.1. Genel Olarak Finansal Erişim	5
1.2. Finansal Erişimin Tanımı	6
1.3. Finansal Erişimin Ölçümü	7
1.4. Finansal Erişim ve Kullanım Göstergeleri	8
1.5. Finansal Hizmetlere Erişimin Önemi	13
1.5.1. Finansal Gelişim ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi	13
1.5.2. Finansal Gelişim ve Finansal Erişim	15
1.5.3. Finansal Erişim Konusuna Artan İlginin Sebepleri	17
1.6. Finansal Erişimde Türkiye - Dünya Karşılaştırması	18
1.6.1. Uluslararası Karşılaştırılabilir Makro-Erişim Göstergeleri	18

1.6.2. Finansal Erişim Konusunda Türkiye’nin Dünyadaki Genel Durumu	19
1.7. Finansal Erişim �n�ndeki Engeller.....	25

 KİNCİ BÖLÜM

2. FİNANSAL OKURYAZARLIK, İSLAMİ FİNANS OKUR YAZARLIĞI VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ.....	27-48
2.1. Finansal Okuryazarlığın Tanımı	27
2.2. Finansal Okuryazarlığın �l��lmesi	29
2.3. Finansal Okuryazarlığın �nemi.....	29
2.4. İslami Finans Okuryazarlığı	32
2.4.1. Genel Olarak İslami Finans	32
2.4.2. İslami Bankacılık.....	34
2.5. Finansal Okuryazarlık ve İslami Finans Okuryazarlığı İle İlgili �alışmalar.....	40
2.5.1. Dünya Literatürü.....	40
2.5.2. Türkiye Literatürü.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI ENDEKSİ ARAşTIRMASI.....	49-80
3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı, Kısıtları	49
3.2. Araştırma Veri ve Bilgilerinin Toplanması ve Analizi	50
3.3. İslami Finansal Okuryazarlık Endeksi Oluşturma Süreci.....	50
3.3.1. Finansal Bilgi.....	51
3.3.2. Finansal Tutum	52
3.3.3. Finansal Davranış	52
3.4. Bulgular	53

3.4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular	53
3.4.2. Endeks Değerlerine İlişkin Bulgular	70
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	81
KAYNAKÇA.....	86
EKLER.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	97

ÖZET

Finansal dâhil olma ya da finansal erişim bireylerin her hangi bir finans kuruluşunda hesabı olması olarak ifade edilmektedir. Yapılan akademik çalışmalar, yüksek finansal dahil olma oranına sahip olan ülkelerin daha yüksek refah düzeyinde olduklarını göstermiştir. Bu nedenden dolayı finansal dahil olma oranının yüksek olması ülke refahının artırılması için kaçınılmazdır. Ancak finansal dahil olma oranının artmasının önünde arz ve talep yönlü olmak üzere engeller vardır. Düşük finansal okuryazarlık düzeyi, finansal dahil olmanın önündeki talep yönlü engellerin başında gelmektedir.

Diğer taraftan Dünya’da %7 olan dini nedenlerden dolayı finansal dâhil olmama davranışı oranı, D-8 ülkeleri grubunda %9,7 olarak ölçülmüştür. İslam Bankaları (Türkiye’de ki adı ile Katılım Bankaları) Dini hassasiyeti olan bireylere dini kurallara uygun biçimde, mevduat bankası hizmetlerinin benzerlerini sunarak bu kişilerin finansal dahil olma eğilimlerini artırmada en önemli arayüz olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini hassasiyet taşıyan bireylerin finansal dahil olma düzeylerini artırabilmek adına finansal okuryazarlık düzeylerinin bilinmesi son derece önemlidir.

Bu çalışmada İslam finans okuryazarlığı düzeyinin artırılabilmesi adına, mevcut durumu ortaya koymak üzere bir İslami finans okuryazarlığı endeksi çalışması yapılmıştır. Bu amaçla İslami finans okuryazarlığı genel endeksi yanında 3 ayrı endeks oluşturulmuştur. Çalışma sonunda İslami finans okuryazarlığı genel endeksi %58 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal dahil olma, İslami finans okuryazarlığı, İslami Bankalar

ABSTRACT

Financial inclusion or financial access is defined as a having account in any financial corporation of individuals. According to academically studies, countries which have high rate of financial inclusion also have high level of welfare. Because of that having high rate of financial inclusion is unavoidable for boosting country's welfare. But increasing financial inclusion has some struggle both demand and supply side. One of the biggest demand side struggle is low level of financial literacy.

Otherwise, financial exclusion behaviour rate which caused of religious reasons around the world is %7, in D-8 countries same rate was calculated as %9.7. İslamic Banks (which named as a Participation Bank in Turkey) presents similar service of conventional banks with accordance of religious rules for the people who pay attention religious rules, by making this İslamic Banks arise as the most important interface for boosting this people's financial inclusion rate. For boosting financial inclusion rate of this group people whom above mentioned, having information about their financial literacy level is deeply important

On this study, for boosting İslamic financial Literacy level and presenting current situation an İslamic financial literacy index study was done. For this purpose, beyond İslamic financial literacy general index 3 different index was calculated. End of study, İslamic financial literacy general index was calculated as %58.

Key words: Financial inclusion, İslamic financial literacy, İslamic banks

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Finansal Erişim Göstergeleri (2014)	11
2	Finansal Kullanım Göstergeleri (2014)	12
3	Ülkelere Göre Banka Hesabı Sahibi Olma Oranları Listesi	25
4	İslami Finans Okuryazarlığı (İFO) Endeks Değerlerine İlişkin Farklılık Analizleri.....	71

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Toplam Özel Kesime Kullandırılan Kredilerin, Mevduatların veya Kısa Vadeli Mali Yükümlülüklerin Milli Gelire Oranı (% Bazında)	15
2	Dünya Bankasının 5 Gelir Grubu Kategorisinde 100.000 Yetişkin Başına Düşen ATM ve Banka Şubesi Sayıları.....	16
3	Makro Erişim Endeksi	19
4	Dünya Finansal Erişim Haritası	20
5	Bölgelere Göre Finansal Bir Kurumda Hesabı Olanların Oranı	21
6	G-20 Ülkelerinde Finansal Bir Kurumda Hesabı Olan Bireylerin Oranı	22
7	Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Finansal Bir Kurumda Hesabı Bulunan Bireylerin Oranı	23
8	Dünya Çapında Ülkelere Göre Finansal Erişim Oranı	24
9	Dünya Genelinde Finansal Dahil Olmama Nedenleri	26
10	Dünya’da İslami Finans Hizmetleri 2014 Sektör Hacimleri (Milyar \$).....	38
11	Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektörü Temel Göstergeleri (% Bazında)	39
12	D-8 Ülkelerinde Finansal Dâhil Olmama Nedenleri	40
13	Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	53
14	Katılımcıların Medeni Durumu	53
15	Katılımcıların Yaş Aralığı Dağılımı	54
16	Katılımcıların Eğitim Durumu	55
17	Katılımcıların Meslekleri	55
18	Katılımcıların Gelir Grupları	56
19	Katılımcıların Daha Önce Bir İslami Bankada İşlem Yapmış Olma Durumları	56
20	Bütçe Kararlarına Dâhil Olanların Oranı	57
21	Bütçe Nedir? Sorusuna Verilen Cevaplar	58
22	Katılımcıların Bilgi Kaynakları	59
23	Belirli Finansal Ürünler Konusundaki Farkındalık Durumu	60

24	Gelirlerin Giderleri Karşılamadığı Durumlarda Finansman Tercihleri.....	61
25	Tasarruf Davranışı Çeşitleri	62
26	Gelir Şoklarına Direnç Süreleri	63
27	Katılımcıların Bölme Yeteneği.....	64
28	Enflasyon Bilgisi Sorusuna Verilen Cevaplar	64
29	1 Yıllık Fon Maliyeti Hesaplama Sorusuna Verilen Cevaplar	65
30	Bileşik Fon Maliyeti Hesaplama Sorusuna Verilen Cevaplar.....	65
31	Kârpayı Bilgi Sorusuna Verilen Cevaplar	66
32	Likert Ölçekli Soruların Doğru Yanıtlanma Oranları.....	67
33	Finansal Bilgi Sorularının Doğru Cevaplanma Oranı	69
34	Endeks Değerleri	70
35	Endeks Değerlerinin Cinsiyetler Açısından Dağılımı	72
36	Endekslerin Medeni Durum Açısından Karşılaştırılması.....	73
37	Endeks Değerlerinin Yaş Aralıkları Açısından Karşılaştırılması.....	73
38	Endeks Değerlerinin Eğitim Seviyeleri Açısından Karşılaştırılması	74
39	Endeks Değerlerinin Meslekler Açısından Karşılaştırılması.....	75
40	Endeks Değerlerinin Gelir Grupları Açısından Karşılaştırılması	76
41	İslami Endeks Değerinin İslami Banka Tecrübesi Açısından Karşılaştırılması	77
42	Endeks Değerlerinin Gelir Şoklarına Dayanma Süreleri Açısından Karşılaştırılması	78
43	Endeks Değerlerinin Banka Tecrübesi Açısından Analiz Edilmesi.....	79
44	Endeks Değerlerinin Bilgiye Ulaşım Açısından Karşılaştırılması	79

KISALTMALAR LİSTESİ

IMF	: International Monetary Fund
İFO	: İslami Finansal Okuryazarlık
OECD	: Organization For Economic Cooperation And Development
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

İktisadi gayretlerin temel maksadı kar etmektir. Ancak bu temel maksadın gerçekleşmesi için gerekli üretim faktörleri olan girişimci/müteşebbis, emek, sermaye ve doğa/tabiata faktörlerinin optimum düzeyde bir arada bulunması zorunludur. Bunun için günümüz ekonomik şartlarında bankalar ve bankacılık sistemi hayati önem arz etmektedir. Bankalar fon fazlası olan birey ya da kurumlardan fonlarını emanet alıp fon ihtiyacı olan birey ya da kurumlara belli bir dönem için fon tedariki sağlayarak toplumun kaynaklarının fayda sağlayacak alanlara kanallene edilmesine, dolayısıyla verimli kullanılmasına olanak sağlamakta ve diğer faktörlerin verimliliğini artırmaktadır. Ayrıca bireylerin iktisadi ve sosyal hayatları için gerekli olan fon transferleri için de aracılık hizmeti sunmaktadırlar. Bankalar fonlama sürecinde birey ya da kurumlar hakkında veri toplayıp, analiz ederek riskin dağıtılması sürecine de olanak sağlamaktadır.

Fon fazlası olan birey/kurum, banka, fon ihtiyacı olan birey/kurum döngüsü her ülkede tam kapasite ile çalışmamaktadır. Finansal sistem döngüsünün ne kadar kapsamlı çalıştığını ölçmek, değerlendirmek için bireylerin ne kadar finansal sisteme dâhil olduklarını ölçmek amacı ile finansal dâhil olma metrikleri geliştirilmiştir. Bu metriklerde bir finans kurumunda hesabı olan bireyler finansal sisteme dâhil olmuş olarak kabul edilmektedir. World Bank Global Findeks 2015 verilerine göre, finansal dâhil olma oranı G-20 ülkelerinde %78, gelişmekte olan ülkelerde ise %68 olarak ortaya konulmaktadır. Dünya nüfusunun %97'sini temsil eden bu genel veri havuzu sonuçlarına göre dünya genelinde finansal dahil olma oranı %55 olarak hesaplanmaktadır. Gelişmişlik düzeyleri açısından tasnif edilen 3 grup arasındaki sayısal fark finansal dâhil olmanın ekonomik gelişmişlik açısından önemine işaret etmektedir.

Finansal dâhil olmama mevcut fon maliyetinin arz-talep kanunu ilkesi gereği olması gerekenden yüksek olmasına ve yastık altı muhafaza olarak tabir edilen fonların atıl kalması neticesinde bireylerin tasarruflarında enflasyon ve alternatif maliyet kaynaklı azalışlara neden olmaktadır. Nihayetinde bu verimsizlik, yapılmış olan akademik çalışma

bulgularına göre ülkeler arasında rekabet şartlarında eksiklik oluşturmaktadır. Yine bu çalışmalarda, gelişmişlik seviyesi ile finansal dâhil olma düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konulmaktadır.

Finansal dâhil olmama nedenleri talep yönlü ve arz yönlü olarak iki kısımda değerlendirilebilmektedir. Finansal dâhil olmama davranışının arz yönlü nedenleri içerisinde, dünyada yaygın bankacılık sisteminin Müslümanların dini inançları ile çakışan faiz prensibi ekseninde çalışması önemli bir neden olarak ifade edilmektedir. Bu durumun, Müslüman bireylerin dini öncelikleri gereği finansal sistemden uzak kalmasına, tasarruflarının yastık altı tabir edilen biçimde muhafaza edilmesine, toplam fon verimliliğinin azalmasına, tasarruf etme güdüsünün azalmasına, mevcut kaynakların enflasyon karşısında değer kaybetmesine kayıtsız kalmasına sebep olduğu değerlendirilmektedir.

Konu talep başlığı açısından değerlendirildiğinde ise, finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olması finansal dâhil olmamanın ana nedenlerinden birisi olarak görülmektedir. Finansal okuryazarlık, bireylerin para ile ilgili işlerinde hayatlarını devam ettirebilecek düzeyde rasyonel karar alabilecek tutum, bilgi ve davranış sergilemesidir.

Özellikle 2008 emlak krizinden sonra alternatif finansman metotlarına yönelik bir arayış içine giren evrensel finans paydaşları, İslami finans ve dolayısıyla İslam Bankaları'nın daha popüler olmasına katkı sağlamışlardır.

İslam Bankaları, faiz hassasiyeti olan Müslüman bireylere mevduat bankalarının sunduğu hizmetleri benzer bir biçimde ancak dini kurallara uygun şekilde sunarak bireylerin finans hizmeti ihtiyacını karşılamakta, aksi durumda atıl kalan tasarruflarının ekonomiye dâhil olmasına olanak sağlamaktadır. Türkiye'de hâlihazırda 5 İslami banka mevcut olmakla beraber, 2 devlet bankasının daha İslami Banka açma yönünde teşebbüslerinin olması geliştirmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan Türkiye'nin gelecekteki fon maliyetleri açısından iyimser bir hava oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Hâlihazırda Türkiye'deki İslam Bankaları'nın 1080 şubesi bulunmaktadır. 2014 yılsonu verilerine göre 4 İslam Bankası 104,1 milyar TL aktif büyüklüğüne, 70 milyar TL

kullandırılmış fona sahip iken, 990 şubesi ile birlikte 16,270 kişiye iş olanağı sağlamaktadır.

Fon maliyetlerinin ötesinde, sadece İslam Bankaları'nın sunabildiği hizmetlerden olan mudaraba (girişim finansmanı) hizmetinin, İslam Bankaları'nın yaygınlaşmaya devam eden şube ağı ile Türkiye'de, girişim sermayesi fonu mobilitesine ve girişimcilik ekosistemine pozitif katkı sağlaması beklenmektedir.

Ancak düşük finansal okuryazarlık düzeyi İslam Bankaları'nın gelişiminde talep kaynaklı engel oluşturmaktadır. İslam Bankaları Türkiye'de ilk olarak özel finans kurumları olarak kurulmuş olup, daha sonra Katılım Bankası olarak varlıklarına devam etmişlerdir. Bireylerin İslam Bankaları'nı mevduat bankasından farklı olarak algılamaması, unvan değişikliğini niteliksiz ve eksik bilgidir dolayısı bir pazarlama hamlesi olarak değerlendirmesi İslam Bankaları'nın Türkiye'deki gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da finansal dahil olma oranı düşük seviyelerde kalmaktadır.

Bu çalışmada İslam Bankaları ekseninde İslami finans okuryazarlığı düzeyini ortaya koyarak, finansal dahil olma oranının artırılabilmesi yönünde öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç ekseninde oluşturulan çalışmada, bireylerin İslami finans okuryazarlığı düzeyini ölçmeye yönelik olarak "İslami finans okuryazarlığı endeksi" oluşturma çalışması yapılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde finansal dâhil olma hakkında genel kapsamlı bilgi verilmiş olup, finansal dâhil olma ile ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Dünya Bankası Global Findeks verileri yardımı ile Dünya, G-20 ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler finansal dâhil olma açısından analiz edilmiştir.

İkinci bölümde finansal okuryazarlık ve İslam bankacılığı hakkında bilgi verilmiş olup, finansal okuryazarlık hakkında Türkiye ve dünya olmak üzere iki başlık altında literatür araştırmasına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, OECD tarafında oluşturulan finansal okuryazarlık endeksi referans alınarak, İslami finans okuryazarlığı endeksinin nasıl hazırlandığı detaylandırılarak sunulmuş olup, araştırmanın kısıtları ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Son olarak uygulanan ve değerlendirmeyi oluşturan 388 anketin ilk olarak demografik değerler açısından analizi yapılmış, daha sonra oluşturulan davranış, tutum, bilgi ve İslami finansal okuryazarlığı endekslerinin demografik faktörler açısından (t ve One-Way Anova) testi ile farklılık analizleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FİNANSAL ERİŞİM

1.1. Genel Olarak Finansal Erişim

Finansal erişim, bir ülkede herhangi bir finansal kurumda herhangi bir hesabı olan yetişkinlerin oranı olarak tanımlanmaktadır. Akademik çalışmalar, finansal hizmetlere erişimin finansal gelişim ve ekonomik kalkınma ile yakından ilgisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, finansal erişimin ve derinliğin yoksulluğu azaltıcı ve gelir dağılımını düzeltici etkileri tespit edilmiştir (TCMB, 2011: xi).

OECD¹ araştırmalarına göre, sistem dışında kalan kişi ve kurumların sistem içine çekilmesiyle, bir ülkede tasarruf miktarı önemli ölçüde artmaktadır. Artan tasarruflar da sermaye birikimini desteklemekte, ekonomik büyümeye ve istihdama hizmet etmektedir. Ayrıca, birçok birey için artan tasarruflar ile gayrimenkul edinmek mümkün olmaktadır. Vatandaşların ev sahibi olmak gibi uzun dönemli yatırımlara yönelmesi, ülkeye bağlılığın artmasına ve suç işleme eğilimin azalmasına katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan, yasal finans kurumlarını kullanmaya başlayan birçok kişi ve kurum, tefeciler gibi alternatif araçlardan kurtularak finansman maliyetlerini düşürebilmektedir. Yasal finans kurumlarını kullanmaya başlayan özel ve tüzel kişiler, aynı anda kanun ve düzenlemelerin koruması altına da girmekte, ayrımcılığa ve suistimale karşı yasal bir sığınağa sahip olmaktadır. Sisteme dâhil olan kişiler, ödemelerini elektronik ortamda daha düşük maliyetle yapabilmektedirler. Ayrıca, daha çok kişinin sisteme katılması, bankaların ve diğer finans kurumlarının daha çok müşteri sahibi olması demektir. Bunun da, banka kârlılığını artırması, müşteri ve bölge çeşitlendirmesi yoluyla kredi riskini azaltması halinde, finansal

¹ OECD: A.B.D., Almanya, Avustralya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kore, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan

istikrara olumlu katkısı olmaktadır. Diğer yandan, daha çok kişinin ve kurumun yasal finansal sistemin içine çekilmesiyle, para ve maliye politikalarının daha etkin olarak uygulanması mümkün olabilmektedir (TCMB, 2011: 1).

1.2. Finansal Erişimin Tanımı

Finansal erişim konusunda ülkeler ve bölgeler arası farkları ve bu farklılıkların sebeplerini araştırmak için öncelikle finansal erişimi ölçmek; ölçmek için de tanımlamak gerekmektedir. Mevcut durum, kullanılan erişim verilerinin ve ölçütlerinin hem yetersiz olduğunu, hem de standart olmadığını göstermektedir. Dünya Bankası veri toplama, standart ölçütler ve anketler oluşturma konusunda halen önemli uğraşlar vermektedir (TCMB, 2011: 10).

Dünya Bankası'na kabul gören finansal hizmetlere erişim tanımına göre finansal erişim *“Finansal hizmetlerin kullanımında fiyat ve fiyat dışı engellerin olmamasıdır.”* (World Bank, 2008: 27).

Finansal erişimin ölçütü ise, bir bankada ya da yasal bir finansal kurumda, (çek, tasarruf, sigorta, yatırım, kredi, vs.) herhangi bir hesabı olan yetişkinlerin toplam nüfusa oranıdır (TCMB, 2011: 12).

Finansal erişimin tanımını ve ölçümünü zorlaştıran en önemli unsur, erişimin birçok boyutunun olmasıdır. Örneğin,

Bodie ve Merton (1995), finansal erişimin;

- Mevcudiyet: finansal hizmetler sunulmakta mıdır, sunuluyorsa ne miktarda sunulmaktadır?
- Maliyet: finansal hizmetlere erişim ne kadara mal olmaktadır?
- Kalite ve çeşitlilik: finansal hizmetler ihtiyaçları ne kadar gidermekte ve ne kadar değişik ihtiyaçlara cevap vermektedir.

şeklinde üç ayrı yönünden bahsetmektedir (Bodie ve Merton, 1995'den Aktaran: TCMB, 2011: 10).

Morduch (1999), ise finansal erişimin boyutlarını,

- Güvenilirlik: ihtiyaç duyulduğunda, istendiğinde finansmana erişilebiliyor mu?
- Uygunluk: ne kadar kolaylıkla finansal hizmetlere erişilebiliyor?
- Devamlılık: finansal hizmetlere tekrar veya sürekli erişilebiliyor mu?
- Esneklik: finansal hizmetler müşterilerin özel ihtiyaçlarına göre ne kadar uyarlanabiliyor?

olarak ifade etmektedir (Morduch, 1999'dan Aktaran: TCMB, 2011: 10).

Kempson ve diğerleri (2000) ise finansal hizmetlere erişimi mahrumiyet yönünden ele alıp sınıflandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında;

- Erişim mahrumiyeti; müşterilerin finansal kurumların risk analizi filtresine takılması,
- Durum mahrumiyeti; finansal ürünlerin müşterinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmaması,
- Fiyat mahrumiyeti; finansal hizmetlerin çok maliyetli olması,
- Pazarlama mahrumiyeti; finansal kurumların belli grupları hedef alması ve diğerlerini dışarıda bırakması,
- Şahsi mahrumiyet; kişilerin ve firmalarının bankalarca dışlanacakları kaygısıyla çaba göstermemeleri ve kendi kendilerini sistem dışı bırakmaları,

şeklinde bir sınıflandırma ile finansal erişimi açıklamaktadırlar (Kempson ve diğerleri, 2000'den Aktaran: TCMB, 2011: 10).

1.3. Finansal Erişimin Ölçümü

Finansal hizmetlerin kullanıcılarının kimlerden oluştuğunun, kullanımı belirleyen faktörlerin neler olduğunun tespiti ve değerlendirilmesi için en ideal çözüm, nüfus sayımı sırasında vatandaşlardan doğrudan bilgi toplanmasıdır. Fakat uygulama açısından bu yöntemin dünya çapında gerçekleşmesi mümkün olamamaktadır. Diğer bir çözüm ise örnekleme yöntemiyle hane halkı ve şirketler için anket düzenleyip tüm nüfus hakkında bilgi edinmeye çalışmaktır. Ancak, hâlihazırda bu yöntemle dünyada bilgi toplayan çok sınırlı sayıda ülke mevcut olup, bu anketler birbirleriyle karşılaştırılamayacak kadar farklıdır (World Bank, 2008: 30; TCMB, 2011: 11).

Temel olarak hangi kitlenin hedef alındığına göre çözüm yolları ayrılmaktadır. Finansal hizmetlere erişim seviyesini ve dinamiklerini tespit etmek için ya finansal hizmetleri kullananlar ya da kullanmayanlar hakkında veri toplamak gerekmektedir. Fakat finansal hizmetleri kullanmayanlar, zaten kayıt altında olmadıkları ve dolayısıyla sistem dışında oldukları için onlar hakkında kısa zamanda bilgi toplamak oldukça zordur. Bu durumda sistem içine dâhil olmuş, hâlihazırda finansal hizmetleri kullanan firma ve bireyler hakkında bilgi toplamak uygun bir seçenek olarak görünmekle birlikte, bu konuda da sıkıntılar mevcuttur. Birçok ülkede, düzenleyici ve denetleyici otoriteler, makroekonomik denge ve finansal istikrar için önemli görmediklerinden, tasarruf ve kredi hizmetleri kullananların profili ve kullandıkları hizmetler hakkında detaylı bilgi toplamamaktadır (World Bank, 2008: 27; TCMB, 2011: 11).

Veri yetersizliği ve çok boyutluluk finansal erişimin ölçümünü zorlaştıran nedenler arasındadır. Mevcut koşullar altında, araştırmacılar finansal hizmetlere erişimi ve kullanımı ölçmek için zorunlu olarak tahmini göstergeler geliştirmişlerdir (World Bank, 2008: 27; TCMB, 2011: 11).

1.4. Finansal Erişim ve Kullanım Göstergeleri

Finansal erişim ve kullanım aynı şeyler değildir. Finansal hizmetlere ulaşım konusunda, erişim boyutu “potansiyeli”, kullanım boyutu ise “gerçeği” ifade etmektedir (TCMB, 2011: 12).

Beck ve diğerleri (2005), finansal erişim göstergesi olarak şu değişkenleri kullanmaktadır:

- A. Bölgelere göre şube dağılımı (coğrafi): 1.000 km² başına düşen banka şubesi sayısı. Uluslararası Para Fonu (International Monetary Found - IMF) 2014 yılı finansal erişim anketinde Türkiye için bu oranı 14,57 olarak ölçmüştür (www.imf.org).

B. Kişi başına şube dağılımı (demografik): 100.000 kişi başına düşen banka şubesi sayısı. IMF 2014 yılı finansal erişim anketinde Türkiye için bu oranı 19,79 olarak ölçmüştür (www.imf.org).

C. Bölgelere göre ATM dağılımı (coğrafi): 1.000 km² başına düşen ATM sayısı. IMF 2014 yılı finansal erişim anketinde Türkiye için bu oranı 56,74 olarak ölçmüştür (www.imf.org).

D. Kişi başına ATM dağılımı (demografik): 100.000 kişi başına düşen ATM sayısı. IMF 2014 yılı finansal erişim anketinde Türkiye için bu oranı 77,08 olarak ölçmüştür (www.imf.org).

Beck ve diğerleri (2005), finansal kullanım göstergesi olarak şu değişkenlerden yararlanmaktadır:

1. Kişi başına kredi sayısı (yaygınlık): 1.000 kişi başına düşen kredi sayısı. IMF 2014 yılı finansal erişim anketinde Türkiye için bu oranı 844,21 olarak ölçmüştür (www.imf.org).
2. Kredi/gelir oranı (karşılabilirlik): Ortalama kredi tutarının kişi başına gelire oranı.
3. Kişi başına mevduat sayısı (yaygınlık): 1.000 kişi başına düşen mevduat sayısı. IMF 2014 yılı finansal erişim anketinde Türkiye için bu oranı 3.408,39 olarak ölçmüştür (www.imf.org).
4. Mevduat/gelir oranı (karşılabilirlik): Ortalama mevduat tutarının kişi başına gelire oranı.

Finansal “erişim” göstergeleri (A-D), hizmet noktalarının ülke içine coğrafi ve demografik olarak yayılmasını göstermektedir. Bölgelere göre şube ve ATM dağılımları, potansiyel müşterilerin, fiziksel olarak en yakın hizmet noktasından ortalama ne kadar uzakta olduğunu göstermektedir. Yüksek değerler, mesafenin kısa ve erişimin kolay olduğu anlamına gelmektedir. Kişi başına şube ve ATM dağılımları ise finansal hizmetlerin demografik yayılımını göstermektedir. Bir banka ve ATM’nin kaç müşteriye

hizmet verdiğini ölçmektedir. Yüksek değerler, şube veya ATM başına daha az kişi düştüğü ve erişimin kolay olduğu anlamına gelmektedir (TCMB, 2011: 13, Beck ve diğerleri, 2005: 5).

Finansal kullanım göstergeleri (1-4) ise, finansal hizmetlerin kullanımının yaygınlığını ve karşılanabilirliğini göstermektedir. Kişi başına düşen mevduat ve kredi hesabı sayısı, finansal hizmetlerin kullanımının yaygınlığına işaret etmektedir. Ortalama kredi ve mevduat tutarının kişi başına gelire oranları ise finansal hizmetlerin ortalama bir vatandaş tarafından karşılanabilme gücünü göstermektedir. Kişi başına düşen gelire göre çok yüksek kredi ve mevduat tutarları, bu hizmetlerin ancak üst gelir grupları tarafından kullanılabildiğini ve gelir seviyesi düşük kişilerin finansal erişimin çok uzağında olduğunu göstermektedir (Beck ve diğerleri 2005: 5; TCMB, 2011: 13).

Ayrıca, banka şubeleri ve ATM'ler bir ülke içinde eşit dağılım göstermemekte, genel olarak şehir ve büyük kasabalarda yoğunlaşmaktadır. Bu konuda, en ideal gösterge, müşterilerin bir finansal hizmet biriminden ortalama ne kadar uzakta oturduğunun ölçümüdür; ancak, böyle bir veriye erişim günümüzde sınırlı sayıda ülke tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Beck ve diğerleri 2005:8; TCMB, 2011: 14).

Kişi başına mevduat ve kredi hesabı sayılarının ise finansal erişim değerlerini olduğundan fazla gösterme potansiyeli vardır. Bir kişinin veya firmanın bir bankada birden fazla hesabı olabileceği gibi, başka bankalarda da birden fazla hesabı olabilmektedir (Beck ve diğerleri 2005: 8; TCMB, 2011: 14).

Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'nden elde edilen bankacılık sistemi verilerine göre finansal erişim ve finansal kullanım göstergeleri Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Finansal Erişim Göstergeleri (2014)

Bölge	Bölgelere Göre Şube Sayıları	Şube Başına Mevduat (Bin TL)	Bölgelere Göre Şube Başına Düşen Ortalama Kredi	Bölgelere Göre Kredi-Mevduat Oranı	Kredilerin Bölgelere Göre Dağılımı
İstanbul	3.138	156.300	155.964	99,8	489.416.301
Ege	1.637	60.975	76.402	125,3	125.070.370
Batı Anadolu	1.372	117.206	112.049	95,6	153.731.023
Akdeniz	1.245	56.646	89.178	157,4	111.026.337
Doğu Marmara	999	56.701	83.488	147,2	83.405.011
Batı Karadeniz	538	43.614	64.232	143,4	33.659.629
Güneydoğu Anadolu	526	33.446	95.583	285,8	50.276.778
Batı Marmara	490	49.820	64.232	128,9	31.473.916
Orta Anadolu	444	50.540	67.903	134,4	30.149.142
Doğu Karadeniz	337	37.972	56.291	148,2	18.969.934
Ortadoğu Anadolu	235	40.441	64.375	159,2	15.128.158
Kuzeydoğu Anadolu	181	31.029	53.863	173,6	9.749.177
Türkiye	11.142	89.220	103.398	115,9	1.152.055.777

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

Tablo 2: Finansal Kullanım Göstergeleri (2014)

Sıra		ATM/Nüfus		Şube/Nüfus		İl/Mevduat		İl/Kredi		Nüfus / Ort. Mevd.		Nüfus / Ort. Kredi
1	Muş	7.090	Muş	29.373	İstanbul	490.469.324	İstanbul	489.416.301	İstanbul	34.114,8	İstanbul	34.041,6
2	Ağrı	6.868	Şanlıurfa	23.662	Ankara	148.987.787	Ankara	131.313.167	Ankara	28.929,3	Ankara	25.497,3
3	Şanlıurfa	6.786	Van	23.599	İzmir	54.740.787	İzmir	64.766.187	İzmir	13.309,0	Antalya	18.644,5
4	Şırnak	6.189	Bingöl	22.168	Antalya	26.915.433	Antalya	41.438.565	Muğla	13.125,0	Denizli	17.420,7
5	Batman	5.932	Şırnak	21.259	Bursa	23.869.252	Bursa	34.883.219	Antalya	12.110,1	İzmir	15.746,4
	Trabzon	2.002	Trabzon	6.786	Trabzon	5.017.324	Trabzon	6.980.446	Trabzon	6.543,4	Trabzon	9.103,6
77	Ankara	1.387	Antalya	4.972	Bitlis	479.889	Ardahan	565.925	Bitlis	1.419,7	Siirt	2.453,2
78	İzmir	1.367	Artvin	4.848	Gümüşhane	406.979	Kilis	531.060	Ağrı	1.291,9	Şırnak	2.070,4
79	İstanbul	1.328	Muğla	4.708	Kilis	303.473	Hakkari	524.689	Van	1.282,1	Ağrı	2.047,5
80	Antalya	1.205	Ankara	4.699	Ardahan	291.963	Tunceli	522.329	Muş	1.251,6	Muş	1.946,8
81	Muğla	855	İstanbul	4.582	Bayburt	243.770	Bayburt	316.752	Şanlıurfa	1.035,2	Hakkari	1.899,1

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

1.5. Finansal Hizmetlere Erişimin Önemi

Finansal hizmetlere erişimin, ekonomik kalkınma, yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde etkili olduğu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu ilişkinin bir sonucu olarak da son yıllarda finansal hizmetlere erişim konusuna artan bir ilgi söz konusudur.

1.5.1. Finansal Gelişim ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Finansal gelişim ve finansal dahil olmanın en önemli etkisi büyüme ve istihdam düzeyi üzerinde olmaktadır. Bununla birlikte normal şartlar altında finansal dahil olmanın seviyesi ile sadece büyüme ve istihdam pozitif korelasyon sergilememektedir. Fakat genel olarak aralarında nedensellik ilişkisi olduğuna inanılmaktadır. Böyle olmasını sağlayan ana mekanizma genellikle düşük işlem maliyeti, risk ve sermayenin ekonomi boyunca daha iyi yayılabilmesidir (Cull ve diğerleri, 2014: 6).

Finansal dâhil olma sayesinde banka mevduatlarına daha geniş ulaşım finansal piyasalarının da derinleşmesine katkı sağlamaktadır (Cull ve diğerleri, 2014: 6; IMF, 2015:7).

Finansal piyasalar ve kurumlar, tasarrufların doğrudan toplanması ve yatırıma dönüştürülmesini engelleyen bilgi asimetrisi ve işlem maliyetlerini azaltmak suretiyle tasarrufların mobilize olmasına yardımcı olup, ürünlerin ve hizmetlerin değişimini kolaylaştıran ödeme hizmetleri sunmaktadırlar (World Bank, 2008: 11).

İstihdama katkısı açısından düşünüldüğünde finansal dahil olma ile hizmet alanı genişleyecek, daha çok banka vb. kuruluşlar kurulacak ve genişleyecektir. Tüm bunlar istihdama pozitif yönde etki edecektir.

Bunun yanında finansal piyasalar ve kurumlar, fonların verimli dağıtılması için yatırım projeleri ve yatırımcılar hakkında bilgi üretip işlemektedirler. Fonlar dağıtıldıktan sonra yatırımların izlenme sürecinde riskin dağıtılması, yönetilmesi ve dönüştürülmesine yardım etmek suretiyle kurumsal yönetim uygulamalarına da katkı sağlamaktadırlar (World Bank, 2008: 11).

İyi bir biçimde çalıştıklarında finansal kurumlar, katılımcıları için fırsatlar sunmakta, fonların en verimli kaynaklara aktarılmasını sağlayarak büyümeyi artırıp, gelir dağılımını geliştirip yoksulluğu azaltmaktadır. İyi bir şekilde çalışmadıklarında bu bütün fırsatlar kaybolup, gelir eşitsizliği ve fakirliğin yanında bir krize dahi neden olabilmektedirler (World Bank, 2008: 11; IMF, 2015: 5).

Yaygın deneysel bulgular finansal derinlik ve büyüme arasında anlamlı ve güvenilir bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan firma bazlı veri analizlerinde daha gelişmiş finansal sistemlerin, finansal problemlerle yüzleşen firmaları rahatlattıklarını ortaya koymaktadır. Bu şekilde firmaların da genel ekonomiye katkı yapacağı gerçeği ile finansal gelişimin ekonomik gelişmişliği etkilediği söylenebilmektedir. Bunun yanında yakın zamandaki araştırmacıların bulgularına göre finansal derinlik, gelir eşitsizliğini ve fakirliği azaltmaktadır (World Bank, 2008: 25; Beck ve diğerleri, 2009: 13).

Finansal derinlik ya da gelişmişlik küçük firmalar ya da düşük gelir grupları için direkt ya da dolaylı etki sağlayabilmektedir. Daha fazla derinlik muhtemelen daha kolay erişimi de beraberinde getireceği için, firmalar ve hane halkı yatırım avantajı, geliri denkleştirme ve sigortalanabilme açısından avantaj sahibi olmaktadır. Finansal hizmetlere ulaşım kolaylığı sağlanan bireyler ise günlük finans yönetimlerini daha verimli yapabilmektedirler (World Bank, 2008: 25; Yorulmaz, 2013:5; IMF, 2014: 21).

Bunların ötesinde finansal gelişim direkt olarak bahsedilen iki grubu etkilemese de dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Mesela; finansal gelişim ile birlikte ürün ve emek pazarının verimliliği ve büyüme olumlu etkilenirken, düşük gelir gruplarının daha yüksek ücret ile iş bulma olanakları da artmaktadır. Benzer şekilde finansal kurumlar büyük firmalara fon sağlasa dahi, küçük firmalar finansal gelişim sayesinde finansal gelişim fırsatları bulabilmektedir (World Bank, 2008: 26).

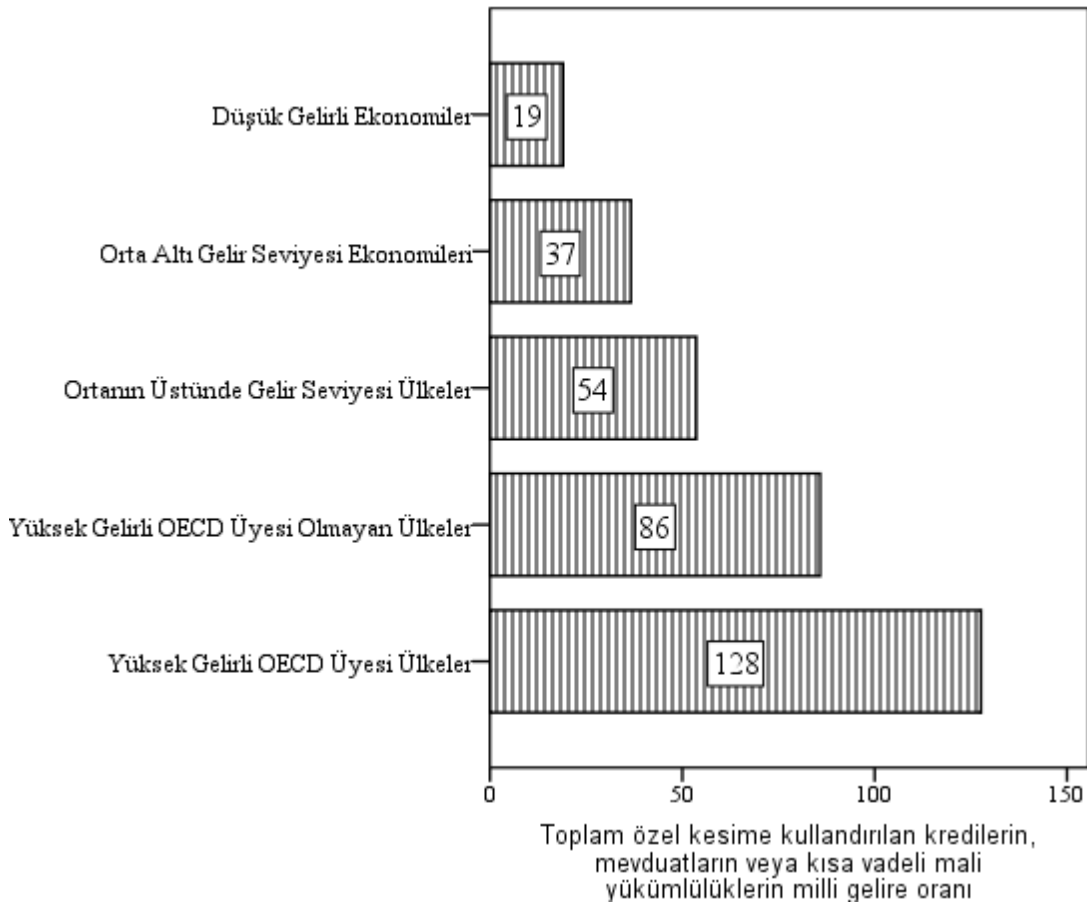
Araştırmalara göre, nüfusun büyük çoğunluğu finansal sistem haricinde bulunan ülkeler ya da finansal dahil olmama eğilimi yüksek olan ülkeler daha yüksek oranda fakirlik ve gelir eşitsizliği ile karşılaşmaktadırlar. Söz konusu araştırmalarda ayrıca, düşük gelir seviyesindeki ülkelerde finansal dâhil olmamanın aslında sosyal dâhil olmamanın

yansıması olduğu ortaya koyulmaktadır. Bu sosyal dâhil olmama beraberinde, yüksek düzeyde gelir eşitsizliği, düşük şehirleşme ve zayıf bağlanabilirlik getirmektedir (Gandhi, 2013: 6).

1.5.2. Finansal Gelişim ve Finansal Erişim

Finansal gelişim/ekonomik büyüme/yoksulluk/gelir eşitsizliği ilişkisini kuran yukarıda belirtilen araştırmalar, belki de veri yetersizliği ve sorunları nedeniyle, finansal gelişimi tanımlamak için genel olarak toplam özel kesime kullandırılan kredilerin, mevduatların veya kısa vadeli mali yükümlülüklerin milli gelire oranı gibi “finansal derinlik” ölçütlerini kullanmışlardır.

Grafik 1: Toplam Özel Kesime Kullandırılan Kredilerin, Mevduatların veya Kısa Vadeli Mali Yükümlülüklerin Milli Gelire Oranı (% Bazında)

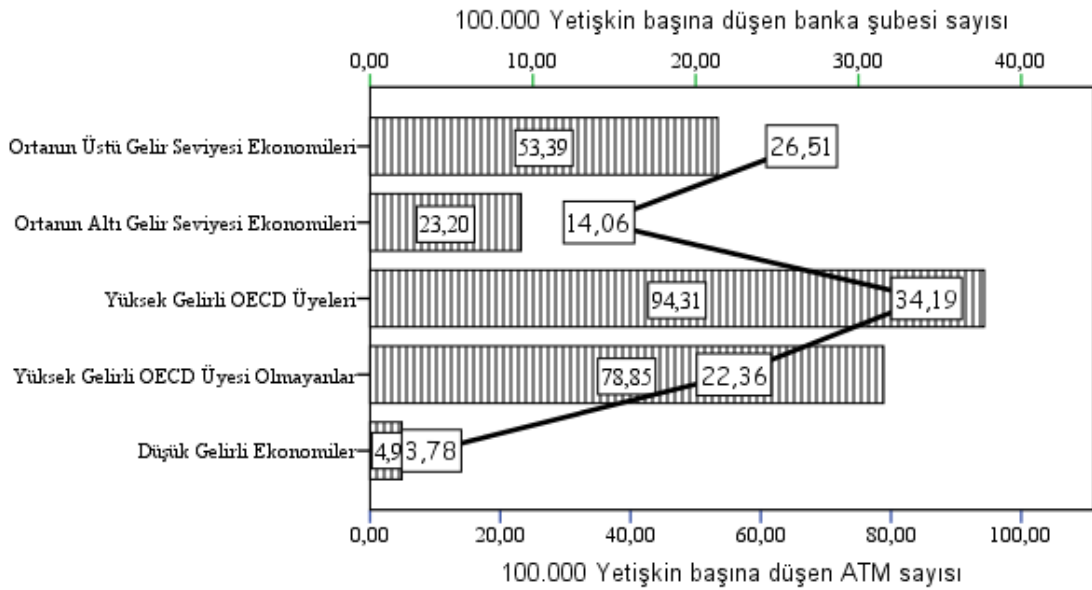

Kaynak: Global Financial Development Database / 2015

Grafik 1’de Dünya Bankası’nın 5 gelir grubu 2013 yılı verileri finansal derinlikleri oranı açısından karşılaştırılmıştır. Gelir grubunun ortalama geliri arttıkça finansal derinlik oranının da artması finansal derinliğin önemini tekrar göstermektedir. Bu grafikte Türkiye ortalamanın üzerinde gelir seviyesi ülkeler kategorisine dâhil edilmiştir ve Türkiye’nin finansal erişim değeri % 61,38’dir.

Ancak, finansal gelişimin, bir de finansal genişlik (finansal erişim) boyutu vardır. Finansal genişlik, finansal hizmetlere erişimin yaygınlığı, diğer bir ifade ile bir ülkede bulunan firmaların ve hane halkının finansal hizmetlerden ne ölçüde ve ne kadar adil olarak yararlandığıyla yakından ilgilidir.

Grafik 2: Dünya Bankasının 5 Gelir Grubu Kategorisinde 100.000 Yetişkin Başına Düşen ATM ve Banka Şubesi Sayıları

Kaynak: Global Financial Development Database / 2015

2013 yılına ait verilere göre oluşturulan Grafik 2’de Türkiye de 100.000 kişi başına düşen banka şubesi sayısı 20,11, ATM sayısı 73,25’dir.

Honohan (2007), 160 ülkenin verisini derleyerek finansal derinlik ile finansal erişim arasında pozitif ama zayıf bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacı çalışmasında, finansal derinlik ve finansal erişim arasındaki korelasyon katsayısını +0,32

olarak elde etmiştir. Finansal erişim ve finansal derinlik, finansal gelişimin iki farklı boyutudur ve ekonomik kalkınmaya farklı katkıları vardır. Dolayısıyla, bu iki kavram ayrı ve özel dikkat gerektirmektedir.

1.5.3. Finansal Erişim Konusuna Artan İlginin Sebepleri

Son yıllarda özellikle kalkınma üzerine çalışan araştırmacılar arasında finansal hizmetlere erişimin yaygınlaştırılması konusuna gösterilen ilginin birçok nedeni vardır. Öncelikle, finansal derinlik gibi finansal erişim de hem yoksulluğun azalmasına hem de ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Ülkelerarası yapılan araştırmalar göstermiştir ki, finansal derinlik yalnızca büyümeye değil fakirliğin azaltılmasına da katkı sağlamaktadır. Daha gelişmiş finansal sistemi olan ülkeler gelir eşitsizliğini daha hızlı düzeltmiş, yoksulluk seviyesini daha hızlı azaltmıştır (Beck ve diğerleri, 2009: 14). Eğer finansal sistem daha güçlü olarak yeni firma girişlerini, girişimlerin büyümesini, inovasyon ve risk dağılımını desteklerse bu durum kaçınılmaz olarak ekonomik performansa katkı sağlayacaktır (Beck ve diğerleri, 2009: 11).

Diğer taraftan Burgess ve Pande (2005) çalışmalarında, Hindistan'da banka bulunmayan kırsal kesimde banka açmanın, tasarrufların mobilitesinin artırılmasının ve kredi tedarikinin artırılmasının yoksulluğu azaltma ile ilişkisi olduğuna yönelik sağlam bulgular sunmuşlardır.

Finansal erişim konusuna artan ilginin bir diğer nedeni de sosyo-politik temellere dayanmaktadır. Mevduat ve ödeme hizmetleri gibi temel finansal hizmetler, elektrik, su, gaz, sağlık, eğitim ve telefon hizmetlerine benzetilmektedir. Bu temel hizmetler, insan hayatı için o kadar önemli hale gelmiştir ki, karşılayacak gücü olmayanlara, bir kamu hizmeti olarak ucuza temin edilmesi bir gereklilik halini almıştır (TCMB, 2011: 9).

Politika yapıcılarının finansal erişime bakışları da konu üzerinde oluşan ilginin nedenleri arasında sayılmaktadır. Finansal dâhil olma düzeyleri düşük olan ülkelerde, gelir eşitsizliği ile cinsiyet eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir (IMF, 2015: 21).

Bu anlamda finansal dâhil olmanın iki ayrı dolaylı faydasını da saymak mümkündür. Politika yapıcılar, finansal piyasalara herkesin daha kolay ulaşabilmesinin daha etkili ve verimli sosyal politikaların gerçekleşmesine olanak sağladığını görmüşlerdir. Devlet tarafından sağlanan sosyal programlarda finans süreçlerindeki işlem maliyetlerinin finansal piyasaların büyümesi oranında azalması bunun açık bir kanıtıdır. Finansal dâhil olmanın beraberinde getirdiği finansal inovasyon, düşük maliyetli yeni özel sektör yatırımlarına olanak sunmaktadır (Cull ve diğerleri, 2014: 6-7).

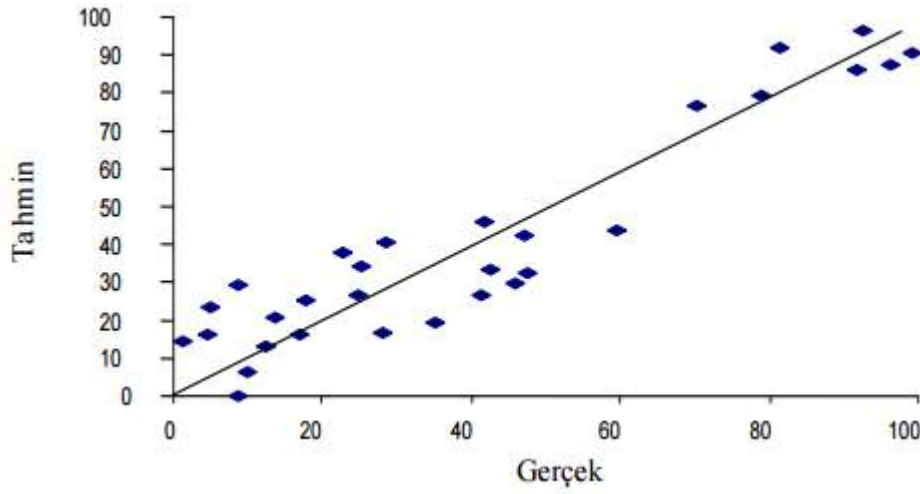
1.6. Finansal Erişimde Türkiye - Dünya Karşılaştırması

Türkiye’de finansal hizmetlere erişimin seviyesi hakkında bir perspektif edinebilmek için, hem ülkemizdeki mutlak erişim seviyesini tespit etmek, hem de diğer ülkelerle kıyaslamasını yapmak faydalı olacaktır. Bu tür bir karşılaştırma için de, bütün ülkelerin finansal erişim seviyesi bakımından aynı zaman diliminde, aynı kıstaslarla sıralanması ve karşılaştırılması gerekmektedir.

1.6.1. Uluslararası Karşılaştırılabilir Makro-Erişim Göstergeleri

Bir ülkede ne kadar kişi ve kurumun finansal hizmetlerden yararlandığını ölçmek için anketlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada Findex 2015 anketi sonuçları karşılaştırmalı analiz yapma imkânı sunmaktadır. Findex 2015 veri grubu yayınlanmadan önce farklı metotlar uygulanmıştır. Farklı ülkelerde, farklı anketler uygulandığı için mukayese problemi yaşanıyordu, Grafik 3’de söz konusu çalışmada belli ülkelerden toplanan veriler aracılığı ile oluşturulan ekonometrik model yardımı ile karşılaştırma yapma olanağı sağlanmıştır.

Grafik 3: Makro Erişim Endeksi

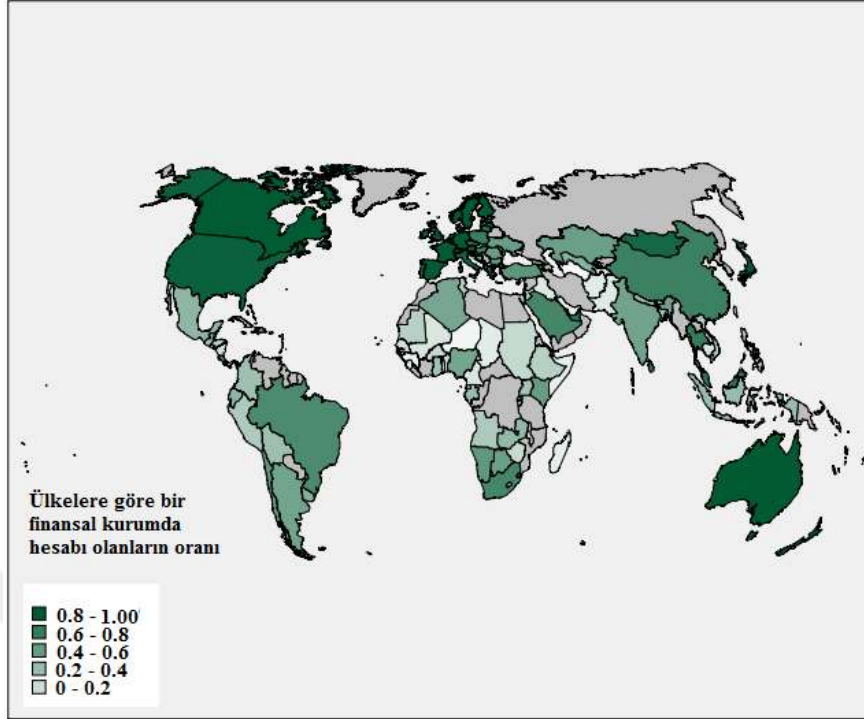
Kaynak: Honohan, 2006

Honohan (2006) finansal erişim verilerini düzenleyerek ülkeler için makro erişim endeksini geliştirmiştir. Söz konusu *Makro erişim endeksi*, finansal hizmetlerden yararlanan yetişkin nüfus yüzdesini vermektedir. Söz konusu bilgiler yapılan anketler sonucu 150’ye yakın ülke için doğrudan mevcuttur. Birçok ülke için ise kredi, mevduat, sigorta hesabı sayısı ve tutarı gibi alternatif erişim verileri bulunmaktadır. Honohan (2006), ara çözüm olarak, bu ülkelerin erişim seviyesini ekonometrik modellerle tahmin etmeye çalışmıştır. Grafik 3’te de görüldüğü üzere Honohan (2006 ve 2007)’ın, geliştirdiğı tahmini göstergeler, gerçek erişim değerlerini hemen hemen karşılamaktadır. Bu yakın ilişki nedeniyle, Honohan’ın gerçek ve tahmini değerlerle hazırladığı finansal erişim değerleri, Dünya Bankası tarafından kullanılmaktadır.

1.6.2. Finansal Erişim Konusunda Türkiye’nin Dünyadaki Genel Durumu

Dünya finansal erişim haritasının da gösterdiğı gibi (Grafik 4), dünya genelinde bireylerin finansal hizmetlere erişimi özellikle belirli bölgelerde oldukça sınırlıdır. Birçok gelişmekte olan ülkede nüfusun yarısından fazlasının herhangi bir finansal kurumda hesabı bulunmamaktadır.

Grafik 4: Dünya Finansal Erişim Haritası

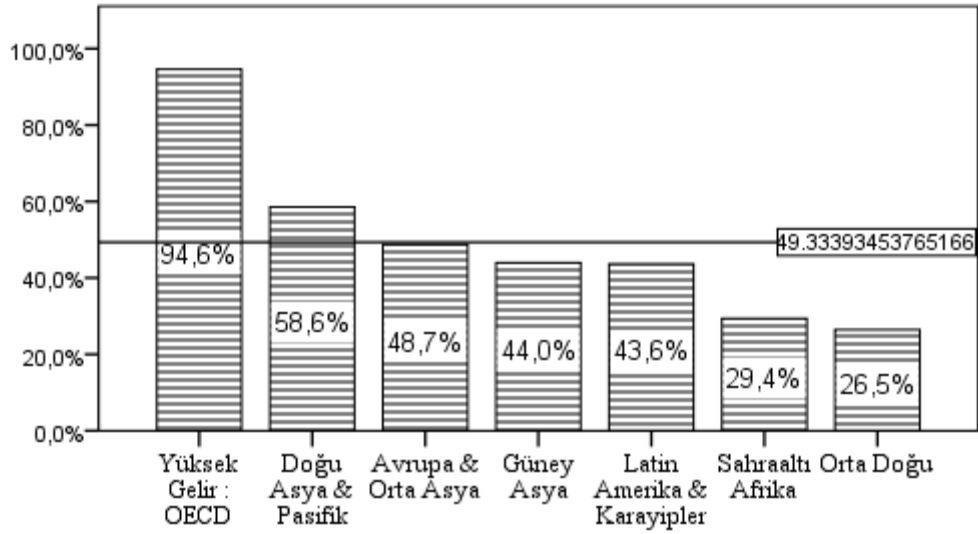

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

Nüfusun önemli bir bölümünün finansal sistemin dışında kalması, bu ülkeler için ekonomik kalkınmada önemli bir engel teşkil etmektedir. Türkiye, haritada finansal erişimi yüksek üst iki kategorinin gerisinde, erişimi düşük en alt iki kategorinin üzerinde yer almaktadır.

Dünya Bankasının dünya ülkelerini 7 başlıkta gruplandığı Grafik 5’de finansal bir kuruluşta hesap sahibi olma oranı ile gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişki tekrardan açık ve net bir biçimde gözükmemektedir. Ülkemiz bu gruplar arasında Avrupa ve Orta Asya grubuna dâhil edilmiştir.

Grafik 5: Bölgelere Göre Finansal Bir Kurumda Hesabı Olanların Oranı

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

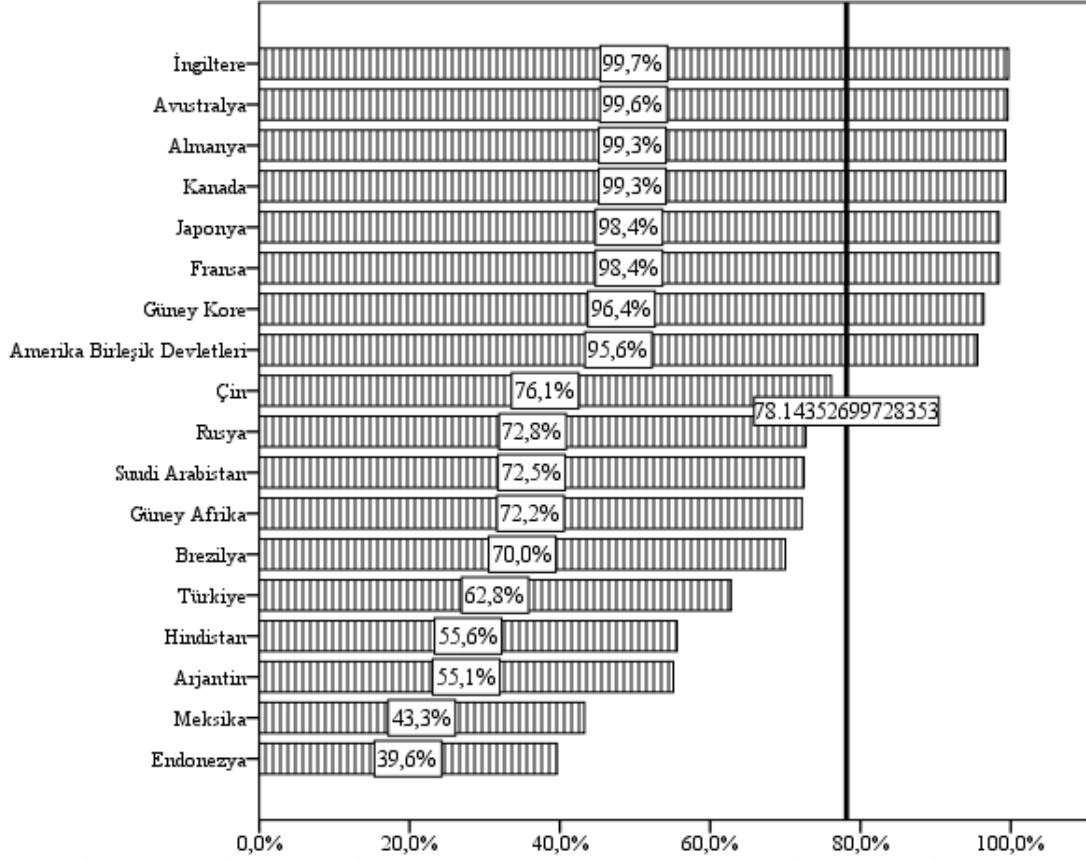
Bu verilere ek olarak analiz edilmesi gereken önemli iki grup ülke takımları G-20² ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerdir. Bu veriler yardımıyla ekonomik gelişme yolunda finansal erişimin önemini daha da vurgulamak gerekmektedir.

G-20 ülkeleri özelinde bakıldığında Grafik 6'da en yüksek ortalamaya sahip OECD ülkelerinin Grafik 5'de de en yüksek skorlara sahip olması gelişmişlik düzeyi ile banka hesabı olma oranı arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Bunun yanında Grafik 5'te her gelişmişlik düzeyinden ülke dâhil edildiği tabloda ortalama sonuç 49,3 çıkarken G-20 ekonomilerini analiz edildiği Grafik 6'da ortalamanın 78,89 olması gelişmişlik düzeyi ile banka hesabı olma arasındaki ilişkiyi tekrar kanıtlamaktadır.

² G-20: Türkiye, İngiltere, Japonya, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, ABD

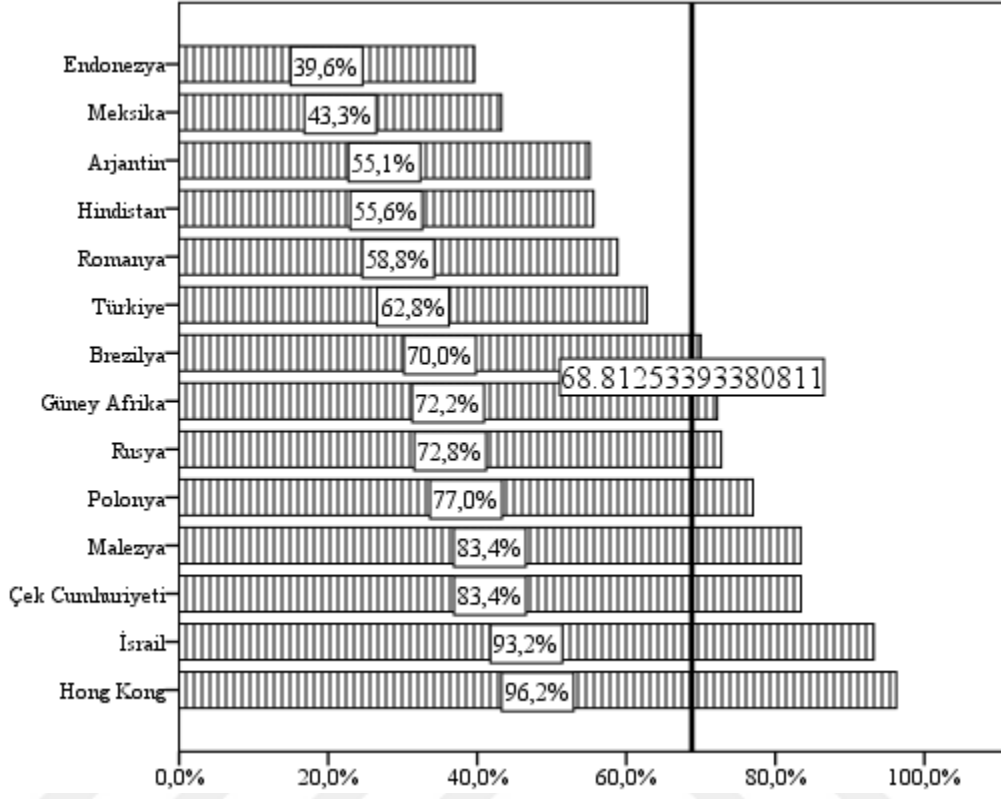
Grafik 6: G-20 Ülkelerinde Finansal Bir Kurumda Hesabı Olan Bireylerin Oranı

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

Grafik 6’da incelenen gelişmiş ülkelerdeki bireylerde gözlemlenen yaklaşık %80 yüksek hesap sahibi olma oranı ve Grafik 7’de gelişmekte olan ülkelerde yerini %40-80 arasında gözlemlenen oranlara bırakmaktadır. Bu sonuçlar ülke gelişmişlik düzeyi ile toplumdaki bireylerin yüksek düzeyde banka hesabı sahibi olması arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

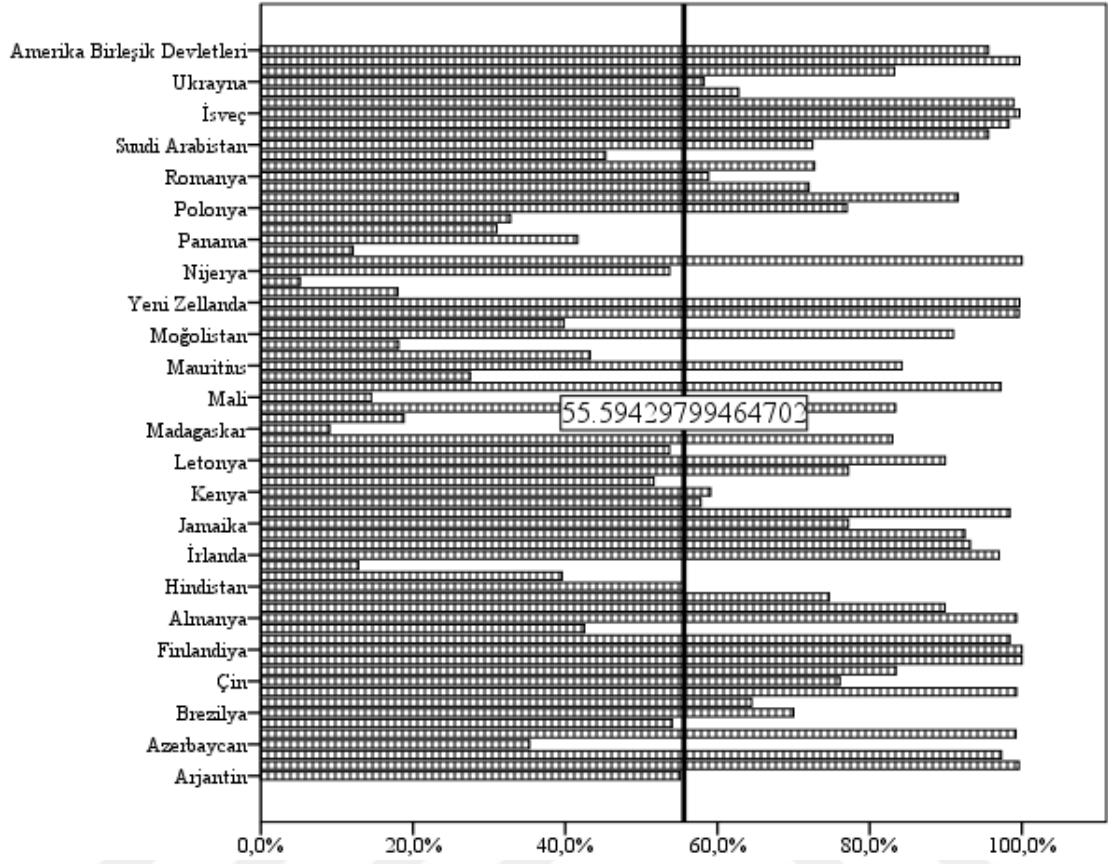
Grafik 7: Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Finansal Bir Kurumda Hesabı Bulunan Bireylerin Oranı

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

Grafik 8’de araştırmaya dâhil edilmiş, dünya nüfusu açısından %97’sini temsil eden 143 ülke çapında banka hesabı sahibi olma oranları incelendiğinde, elde edilen 55,59 ortalama banka hesabı sahibi olma oranının, Grafik 6 ve Grafik 7’de ki gelişmişlik seviyeleri kıstasları elemine edildiği durumda banka hesabı sahibi olma oranının açık bir biçimde azaldığını göstermektedir. Bu durumda banka hesabı sahibi olma ve dolayısıyla finansal sisteme dâhil olma oranı ile gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiyi tekrardan kanıtlanmıştır.

Grafik 8: Dünya Çapında Ülkelere Göre Finansal Erişim Oranı

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

Dünya Bankası tarafından yapılan global finansal erişim anket çalışmasında, “Bir finansal kurumda hesabınız var mı?” şeklindeki soruya verilen evet cevapları ana kitleye oranlanarak araştırma dâhilindeki ülkeler arasına karşılaştırma amaçlı oluşturulan Tablo 3’de Türkiye % 62,8 ile araştırma ülkeleri arasında 59. sırada kendine yer bulmuştur.

Araştırmanın genel konusu açısından Bahreyn’in %85,3 ile 35. sırada Malezya’nın %83,4 ile 40. sırada Birleşik Arap Emirlikleri’nin %83,2 ile 41. sırada Kuveyt’in %72,2 ile 46. sırada ve Suudi Arabistan %72,5 ile 53. sırada Türkiye’den daha yüksek oranlara sahip olması dikkat çekmektedir.

Tablo 3: Ülkelere Göre Banka Hesabı Sahibi Olma Oranları Listesi

		Evet	Hayır
1	Norveç	100,0%	-
2	Finlandiya	100,0%	-
3	Danimarka	100,0%	-
4	İsveç	99,7%	,3%
5	Yeni Zelanda	99,7%	,3%
6	İngiltere	99,7%	,3%
7	Avustralya	99,6%	,4%
8	Hollanda	99,6%	,4%
9	Almanya	99,3%	,7%
10	Kanada	99,3%	,7%
35	Bahreyn	85,3%	14,7%
40	Malezya	83,4%	16,6%
41	Birleşik Arap Emirlikleri	83,2%	16,8%
46	Kuveyt	77,2%	22,8%
53	Suudi Arabistan	72,5%	27,5%
59	TÜRKİYE	62,8%	37,2%
60	Kosta Rika	62,1%	37,9%
61	Namibya	61,8%	38,2%
62	Şili	61,2%	38,8%
63	Kenya	59,1%	40,9%

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

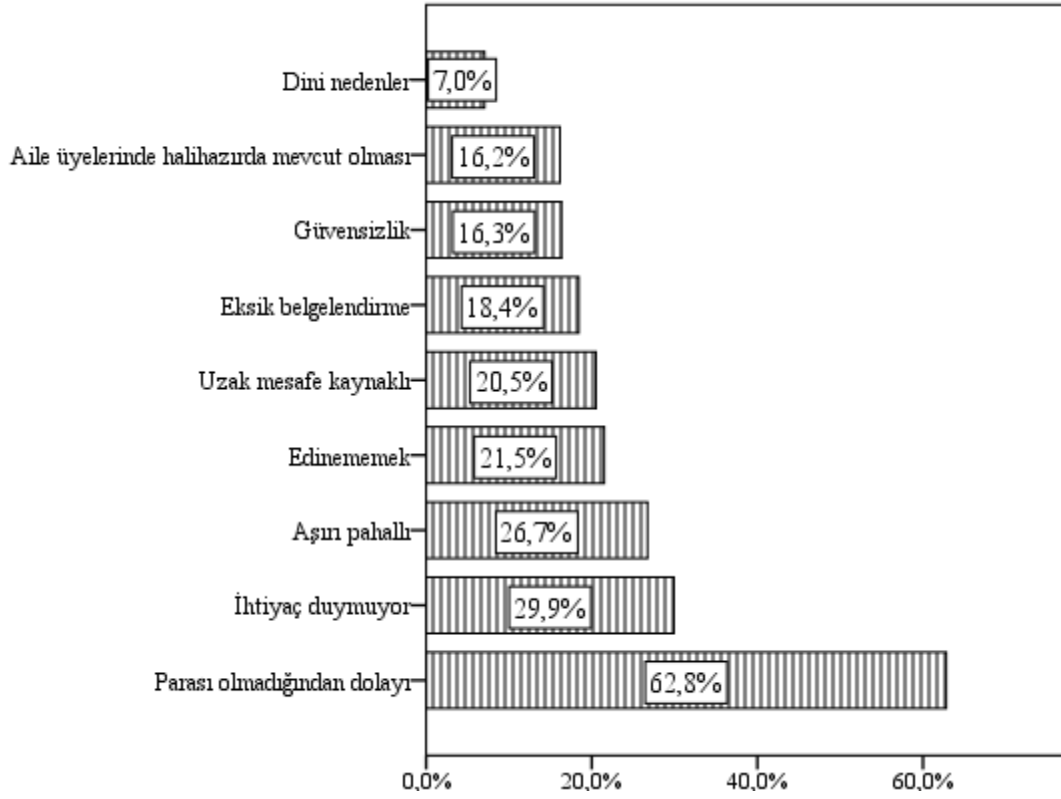
1.7. Finansal Erişim Önündeki Engeller

Bazı ekonomik birimler finansal hizmetlere erişebildiği halde sosyo-kültürel veya ekonomik nedenlerden dolayı bu hizmetleri kullanmamayı tercih edebilmektedir. Dolayısıyla, finansal hizmetlere erişim ile finansal hizmetleri kullanım arasında önemli farklar bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile “erişim” ve “kullanım” kavramları arasındaki farkların dikkate alınması, finansal hizmetlere erişimin önündeki engelleri belirlemek ve bu engeller için çözüm bulmak açısından önem arz etmektedir (TCMB, 2011: 23).

Finansal hizmetlere ihtiyacı olmadığı için bu hizmetlerden kendi isteği ile yararlanmayan bireyler için erişimin artırılması amacıyla kamunun yapabilecekleri sınırlı

olmakla birlikte, kamu için esas sorun teşkil eden grup isteği ve ihtiyacı olduğu halde finansal hizmetlere erişemeyenlerdir.

Grafik 9: Dünya Geneline Finansal Dâhil Olmama Nedenleri

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

Dini nedenlerden dolayı finansa dâhil olmak istemeyen bireyler bu tez çalışmasının temel hedef kitlesini oluşturmakla beraber, dünya geneline 143 ülkede yapılan araştırmada, dini nedenlerden dolayı finansa dahil olmayanların oranının Grafik 10’da görüldüğü üzere, diğer nedenlerden her ne kadar daha az da olsa %7 gibi ciddi bir oranda olması, bu çalışmanın yapılma gerekçesini desteklemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FİNANSAL OKURYAZARLIK, İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Finansal okuryazarlık 1990'lı yılların sonundan günümüze değin oldukça popüler bir çalışma alanı olmuştur. Bu çalışmaların genel gayesi bireylerin mevcut fonlarını nasıl, nerede muhafaza ettiği ve harcarken ya da yatırım yaparken ne denli bilinçli olup olmadığını incelemek olmuştur. Bu incelemeler yapılırken bütçeleme, tasarruf, yatırım, borç alma, borç verme, sigortalama, çeşitlendirme ve gelir-gider denkleştirme davranışları finansal bilgi, finansal tutum, finansal davranış açısından incelenmiştir.

2.1. Finansal Okuryazarlığın Tanımı

Finansal okuryazarlık, finans araştırmaları içerisinde yeni sayılabilecek bir araştırma alanı olmasının yanında, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı yönleri üzerinde durularak tanımlanmıştır. Bu anlamda Schagen ve Lines (1996) göre finansal okuryazar olan birey, para yönetiminin temel mekanizmalarını anlayabilmeli, finansal kurumların, sistemlerin ve hizmetlerin çalışma şekli hakkında bilgi sahibi olmalı, belli çapta genel ve özel yeteneklere sahip olmalı, finansal meselelerin yönetiminde etkili ve sorumlu bir tutum sahibi olmalıdır.

Bodie (2006) finansı ekonominin bir dalı olarak tanıtmış ve finansın çalışma alanlarını bütçeleme, tasarruf, yatırım, borç alma, borç verme, sigortalama, çeşitlendirme ve gelir-gideri denkleştirme olarak tanımlamıştır. Bu genel taslağın bireylerin kişisel finans meselelerinde uygulanması ve davranış geliştirmesini ise finansal okuryazarlık olarak tanımlamıştır.

Lusardi (2008) finansal okuryazarlığı temel ve ileri düzey olmak üzere iki kısımda analiz etmiştir. Faiz hesaplama, enflasyon etkisi ve riski çeşitlendirme kavramları ile temel

düzy finansal okuryazar olan bireylerin sahip olması gereken özellikleri ifade etmiştir. Bireylerin yetkin bir biçimde yatırım ve tasarruf kararı verebilmeleri için temel düzeyde belirtilenlerin ötesinde bilmeleri gereken kavramları, borsanın fonksiyonu, hisse senetlerinin gruplanması, faiz oranları ve tahvil-bono arasındaki ilişki, tek bir şirketin hissesi ile hisse senedi gruplarından alınan hisselerin riski çeşitlendirme açısından analizi, hisse senedi ile tahvillerin risk açısından analizi, uzun dönem getiri analizi, yatırım kaynaklarının dalgalanma açısından analizi ve riski farklı kaynaklar arasında yayma hakkındaki bilgileri olarak ifade ederek de ileri düzeyde finansal okuryazar bireylerin taşıması gereken özellikleri açıklamıştır.

Huston (2010) finansal okuryazarlığı kişilerin bireysel finans ile alakalı bilgiyi ne kadar iyi anladığı ve yorumladığı olarak tanımlamıştır.

Atkinson ve Messy (2011) 12 pilot ülke arasında finansal okuryazarlık açısından karşılaştırma yaptıkları çalışmalarında finansal okuryazarlığı, bireysel finansal refahı sağlamak ve mantıklı finansal kararlar verebilmek için gerekli farkındalık, bilgi, yetenek, tutum ve davranışların kombinasyonu olarak tanımlamışlardır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere finansal okuryazarlık bilgiden de öte tutum, davranış ve yeteneği içermektedir. Bilgi ve yeteneğin gerçek hayat sürecinde uygulanmasındaki önemi ve finansal refahın gelişimine etki yapması gerektiğini ifade etmektedir.

Temizel ve Bayram (2011) finansal okuryazarlık kavramını, finansal ürün ve uygulamalar ile ilgili temel düzeyde bilgi sahibi olarak finansal kararlar alabilme yeteneği olarak tanımlamaktadır.

ANZ Bankası tarafından Avustralya’da düzenli olarak yürütölen “Anz Survey of Adult Financial Literacy in Australia” finansal okuryazarlık 2015 yılı araştırmasında finansal okuryazarlık, paranın kullanımı ve yönetimi açısından bilgili değerlendirme yapma ve etkili karar verebilme yeteneğinin yanı sıra kişinin para hakkındaki yetenek, bilgi tutum ve nihai davranışlarının bütönlöşik kombinasyonu olarak tanımlanmıştır.

2.2. Finansal Okuryazarlığın Ölçülmesi

Finansal okuryazarlık çalışmalarının genel amacı bireylerin para ile ilgili meselelerde ne kadar bilinçli olup olmadığını ölçmektir. Bu ölçümlerde de genel olarak anket çalışması kullanılmaktadır. Bu bağlamda dünya çapında geliştirilen ve en geniş kapsamlı uygulanan finansal okuryazarlık anketi OECD tarafından düzenlenmiştir.

Anketlerde sorulan soruların temel amacı, finansal okuryazarlığın 3 temel bileşeni olan, bireylerin finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutumlarını incelemektir.

Finansal bilgi kısmında bireylere enflasyon, faiz, bileşik faiz, risk çeşitlendirmesi, bölümlendirme, risk-getiri ilişkisi hakkında ne denli bilgili olduklarını ölçmeye yönelik sorular sorulmaktadır. Sorular açık uçlu ya da çoktan seçmeli olabilmektedir. Finansal davranış kısmında yatırım, tüketim, bütçeleme ve tasarruf konularından bireylerin dikkatli olup olmadığı analiz edilmektedir. Likert ölçeği bu sorularda sıklıkla kullanılmaktadır. Finansal tutum kısmında ise bireylerin ekseri para ve yönetimi hakkındaki düşünceleri analiz edilmektedir.

Tutum, tavır ve davranış sorularının yanında demografik sorular da sorularak hedef grupların tanımı yapılarak farklı kitleler açısından öneriler geliştirilmektedir.

2.3. Finansal Okuryazarlığın Önemi

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ve 21. yüzyılın başlarında dünya ekonomisinde özellikle finansal sistemde çok hızlı gelişmeler ve dönüşümler yaşanmıştır. 1970'lerin başında Bretton-Woods sisteminin yıkılması ve sabit döviz kuru politikalarının terki ile finansal piyasaların küreselleşmesi bu piyasaların entegrasyonunu teşvik etmiş, uluslararası finansal piyasalarda rekabet yoğunlaşmıştır. Bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerindeki olağanüstü gelişmeler ile, fiyatlar ve bilgiler çok daha şeffaf hale gelmiş ve sermaye maliyetleri önemli ölçüde azalmıştır. Dış ticaretteki liberalleşmeyi sermaye hareketlerinde liberalleşme takip etmiş, uluslararası sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılarak sermayenin serbest dolaşımı sağlanmıştır (Yılmaz ve Tuncay, 2012: 1-2).

21. yüzyılda finansal mimarideki finansal hizmetler gün geçtikçe genişlemektedir. Bu nedenle bireyler karşılaştıkları finansal sorunları çözümlemede daha çok seçeneğe sahip olmaktadır (Er ve diğerleri, 2014: 2). Yeni finansal mimari ortaya çıkardığı bu seçeneklerin yanında, ekonomik anlamda küresel entegrasyonu da hızlandırmıştır.

Ülke ekonomilerinin küresel entegrasyonu, son yıllarda etkilerini hızla hissettiren sonuçlar doğurmuştur. Dünyanın finansal anlamda entegre olması, ülkelerin olumlu ve olumsuz sonuçları yaşamasına neden olmaktadır. Son küresel finansal kriz, bütün ülkeleri etkilemiştir. Bütünleşmiş bir finansal sistemde, bir ülkeden kaynaklı çıkan finansal kriz, finansal bağlantısı olan diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. Son dönemde etkilerini hâlihazırda yaşadığımız ve sonunun nereye gittiği belli olmayan küresel finansal kriz de, finansallaşmanın yoğun yaşanmasının bir sonucu olarak görülebilir (Uslu ve Gündoğdu, 2011: 2).

Küresel finansal entegrasyonun bir sonucu olarak, herhangi bir ülkede, kişisel finans geçmişte olduğundan çok daha karmaşık bir hal aldı. Sonuç olarak insanlar artan bir biçimde kendi finansal meselelerini yönetmek için harekete geçmeye başlamışlardır. Bireysel finansal refahı sağlamak yalnızca birey için önemli olmayıp, ulusal ekonominin etkinlik ve refahına da katkı sağlamaktadır (Ali ve diğerleri, 2014: 1). Bireysel finansal refahın sağlanması ise yüksek bir finansal okuryazarlık düzeyi ile mümkün olabilir.

Finansal okuryazarlık, bir yandan bireylerin günlük yaşamında karşılaştığı finansal sorunlara yönelik çözümleri geliştirirken, diğer yandan finansal piyasaların etkin ve verimli çalışmasına katkı sağlamaktadır (Er ve diğerleri, 2014: 2).

Finansal okuryazarlık, finansal hizmet satın almaya ilişkin kararlarda rasyonel olabilmek için ihtiyaç duyulan farkındalığın artmasına ve finansal tüketicilerin rasyonel karar vermesine yardımcı olmaktadır (Er ve diğerleri, 2014: 2).

Gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasaların gelişme sürecinin başlarında olması ve halkın finansal okuryazarlık düzeyinin düşüklüğü, finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesinden sağlanacak fayda potansiyelini artırmaktadır. Söz konusu faydalar

sadece yatırımcılar lehine değil, kaynakların finansal kesime aktarılarak verimli yatırımların finansmanı yoluyla toplumun tümüne yönelik olacaktır (Özçam, 2006: 19).

Finansal okuryazarlık finansal hizmetlerin bireysel tüketicileri, finansal sistem ve ekonominin geneli için önem arz etmektedir. İnsanların nasıl tasarruf edeceği, nasıl borçlanacağı, nasıl yatırım yapacağı ve mali işlerini nasıl yöneteceğini etkilemektedir. Bundan dolayı onların büyümek için gerekli olan servet ve gelirlerini etkileyerek, insanların hayat biçimlerini seçimlerinde önemli bir paya sahip olmaktadır.

Finansal okuryazarlık finansal kurumların işlemlerini nasıl yapacağı ve ne çeşit ürün tedarik edecekleri konusunda da önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü finansal okuryazarlık insanların yatırım davranışlarını etkileyerek, risk-getiri seçimi dâhil olmak üzere, kaynakların ekonomide nasıl konumlanacağını etkilemektedir (Widdowson ve Hailwood, 2007: 37-38).

Dünya genelindeki ekonomik gelişmeler ve finansal serbestleşme ile bireylerin finansal sisteme daha fazla entegre olmaları ve karmaşıklaşan finansal karar alma süreçleri bireylerin bu konudaki bilgi düzeylerini daha önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda okuryazarlık, gerek piyasaların gerek de tümüyle ülke ve dünya ekonomisinin gelişimi ve etkinliği açısından oldukça önemli bir yer kazanmıştır. Diğer bir ifade ile bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri gündelik yaşantılarını etkilediği kadar toplumsal bir bakış açısı ile tüm finansal sistemin etkinliğine ve verimliliğine etki etmektedir (Ergün ve diğerleri, 2014:2).

Demografik eğilimlerdeki kalıcı değişiklikler de finansal eğitiminin gerekliliğini destekler niteliktedir. Daha açık bir ifadeyle, bireylerin yaşam sürelerinin uzaması ve bu kapsamda emeklilik sistemlerinde öngörülen ve/veya gerçekleştirilen değişiklikler, bireylerin bu konuda da kendilerini geliştirmelerini, emeklilik planlarını daha uzun vadede yapmalarını gerektirmektedir. Ayrıca, devlet destekli emeklilik sistemlerinin yerini yavaş yavaş özel emeklilik sistemlerine bırakması, bireylerin emeklilik için kendilerinin tasarruf yapmasını, bunun için de belli bir finansal eğitime ihtiyaç duymalarına yol açmaktadır (TCMB, 2011: 80).

2.4. İslami Finans Okuryazarlığı

2.4.1. Genel Olarak İslami Finans

İhtiyaçların tatmini demek olan ekonomik hareketlerin gayesi değişmeyip hep aynı kalmış; ancak zamanla bu gayeye ulaşmak için kullanılan yeni vasıtalar ve takip edilen yeni yollar geliştirilmiştir (Eskicioğlu, 2010: 5).

Dünya nüfusunun yaklaşık %23'ünü oluşturan İslam toplumunun geleceğinin şekillendirilmesi adına İslam ekonomisi ve finansını detaylı bir şekilde bütün prensip, kurum ve öncelikleri ile anlamak gerekmektedir (Ökte, 2010: 181).

Bununla birlikte İslami finans tek başına bir kavramsal tartışma konusu olmuştur. Konu ile ilgili tartışmalar genelde iki grup görüş etrafında şekillenmektedir. Birinci grup görüşe göre, vergi, iş hayatı, para, banka yönetim gibi kavramların İslami'si olmaz ancak, bu tür kavramlar açısından Müslümanlara özgü farklı uygulamalar olabilir. Bu görüşü savunanlara göre, İslam 14. yüzyıl önce ortaya çıkmış bir dindir. Dolayısıyla, emirleri, kuralları, öncelikleri bu çağın hayatına uygun değildir. İslam ekonomisi kullanışsız, eksik ve aksaktır. Üretimi artırmak, eşitsizliği azaltmak ya da büyümeyi teşvik etmek için uygun değildir. Çünkü İslam ekonomisinin temel amacı ekonomik performansı güçlendirmek değildir. Her ne kadar diğer ekonomik yaklaşımlardan daha üstün bir seçenek olarak dursa da, gerçek amacı Müslümanları batı temelli olarak ortaya çıkmış olan küresel kültür akımının asimile etmesine engel olmaktır (Ökte, 2010: 181).

İkinci grup görüşe göre ise İslam yalnızca bir din değil, yalnız ibadet, zikir ve dua değil, bütünleşik bir yaşam kılavuzu, bir nizam ve düzendir. Yani İslam, müntesiplerine hayatın, hangi medeniyet, hangi asır ve çağda olursa olsun, tüm hayatın esaslarını, gidilecek yolu ve yöntemi, yaşanacak hayatı açıklamaktadır (Eskicioğlu, 2009: 1; Ökte, 2010: 182).

Eskicioğlu (2009) ekonomik hayata ilişkin bu görüş farklılıklarının bakış açısı farkından kaynaklanan bir ihtilaf olduğunu ifade etmektedir.

İslami finans ile ilgili kavramsal tartışmaların ötesinde, ekonomi bilimi; insanların sınırlı kaynakları kullanarak üretim yapma ve üretileni bölüşme usullerini ve bu faaliyetlerden doğan münasebetlerin bütününcü inceler. Bu açıdan bakıldığında, çok boyutlu bir varlık olmasının yanı sıra, ekonomik bir boyutu da olduğundan insan, ekonomik bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik bir varlık olarak insan, belirli istihdam piyasası şartları altında belirli iktisadi davranışları gösteren rasyonel bir tutum içindedir. Bu davranışına etki eden ana unsur faydanın maksimizasyonu fonksiyonu olmakla birlikte, formel ve formel olmayan sosyal kurumların da bireysel düzeyde kişinin motivasyon ve bilgiyi değerlendirme fonksiyonlarına dolaylı ya da dolaysız tesirleri söz konusudur (Kurtulmuş, 1989: 171).

Ekonomik insan modelindeki kazançlar; borç vermenin karşılığı faiz, çalışmanın karşılığı ücret, malların kira karşılığı rant, yapılan yatırımlardan kâr beklentisi gibi hep maddî hedeflidir. Bundan dolayı ekonomik insan modelinde insan her zaman mutluluğunu artırmak için maddî kazanç peşinde koşan bir varlık olarak algılanır. Karz-ı hasen gibi maddî kazanç dışındaki mutluluk ve huzur sebebi ahlaki davranışlar ekonomik insan modelinde kendine çok da fazla yer bulamaz.

Gerek ekonomik insan yaklaşımı ve gerekse bu yaklaşımın davranış modelleri ile entegre edilmiş farklı yaklaşımları olsun, insanın ihtiyaçlar dahilinde bir şekilde finansal davranışlarda bulunduğu genel kabul görmektedir. Yani insan finansal anlamda da hayata dâhil olmaktadır. Finansal dâhil olma süreci, tasarruf edenlere, finansal ihtiyaçlarını düzenleyebilecekleri bir dizi enstrümanlar önererek onları tasarruf etmeye motive etmektedir. Tasarruflar ise farklı mekanizmalar ile yatırımcıların kullanımına sunulmaktadır. Bu süreç yatırım fırsatlarını genişletmekte, yatırımları artırmakta, risk paylaşımlarını iyileştirmekte, reel sektördeki büyümeyi artırmakta ve bireylere ve ticari kuruluşlara gelir-gider profillerini zamanla düzeltme imkânı vermektedir. Diğer taraftan bu süreç çoğu zaman yalnızca ekonomik gelişmeye katkı sağlamamakta, aynı zamanda yoksulluğu azaltma ve gelir eşitsizliğini azaltmada da pozitif bir rol üstlenebilmektedir (Mohieldin ve diğerleri, 2011: 56).

İslam finans piyasası, kaynağı Kur'an, sünnet ve içtihatlardan oluşan İslami esaslara göre yürütülen faaliyetlerden oluşmaktadır. Buna göre, mevcut yatırım araçlarından İslami esaslara uygun olanlar alınarak veya İslami esaslara uygun yeni yatırım araçları geliştirilerek bu piyasa oluşturulmuştur. İslami kuralların yasakladığı temel unsurlar, faiz işletmek ve ödemek, kumar gibi haram sayılan faaliyetlerde bulunmak ve belirsizliği içeren faaliyetlerdir (Tok, 2009: 1).

2.4.2. İslami Bankacılık

İslami finans sistemi bir asırlık geçmişe sahiptir. Müslümanların üretken faaliyetleri ve tüketici ihtiyaçlarının finansmanı için oluşturulan sistem İslam medeniyetinin en parlak döneminde ve sonrasında yüzyıllar boyunca oldukça etkili olarak çalışmıştır. Ancak ekonominin merkezi ağırlıklı olarak batı dünyasına kaydığında, yüzyıllar boyunca batılı finansal kurumlar baskın olmuştur ve İslami gelenek pasif şekilde kalmıştır (Iqbal ve Llewellyn, 2002: 1). Son yıllarda ise özellikle de 2008 küresel krizinden sonra İslami finans büyük önem kazanmıştır.

İslami Bankacılık modeli temelde, fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon talebi olan ekonomik birimlere finansal kaynakların faiz olmaksızın aktarılması esasına dayanmaktadır. Aracılık hizmetinde bulunan tüzel kişilik emeğini ve/veya sermayesini katmak suretiyle, tasarruf sahiplerinden toplanan kaynakları kar/zarar esasına göre işletmektedir (Özgür, 2007: 11). Dünya'da İslami Bankalar olarak bilinmesine rağmen bu bankalar Türkiye'de Katılım bankaları olarak isimlendirilmişlerdir.

Katılım Bankaları cari hesaplar ve katılma hesapları ile fon toplarlar. *Cari hesap*, faizli bankacılıktaki vadesiz hesap ile aynıdır. Bankacılık Kanunu'nda şöyle tanımlanır: Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplara özel cari hesap denir. Bu tanımla ifade edilen hesap türü, banka ile hesap sahibi arasında "borç" ilişkisi doğurmaktadır. Katılım bankası bu hesaplara yatırılan fonu işletir ve kârını kendisi alır. Bu hesaplardaki paraların banka tarafından kullanımı sırasında yanlış ticari tercihler sebebiyle yok olması durumunda, katılım bankası hesap sahiplerine borcunu ödemekle münferit olarak yükümlüdür. Hâsılı

cari hesaplardaki fonun işletilmesinden doğan kâr da zarar da yalnızca bankaya aittir. Katılma hesabı sahipleri cari hesapların ne kârına ne de zararına iştirak etmektedirler (Aktepe, 2010: 72).

Katılma hesabı ise Bankacılık kanununda, Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu hesapların özellikleri şunlardır (Aktepe, 2010: 72):

- Kanundaki tanımdan da anlaşıldığı üzere katılma hesabı sahibi birikimini işletmesi amacıyla bankaya teslim etmekte ve aralarında kâr ve zarara katılım anlaşması gerçekleşmektedir
- Banka ile hesap sahibi, ortaklığın ne kadarlık bir vadeye bağlı olacağı konusunda anlaşır.
- Banka, katılma hesabı açanlara mutlaka kâr edeceğini taahhüt edemez. Bu bakımdan ne kadar kâr edeceğini de açıklayamaz. Çünkü mudarebe akdi bir ortaklıktır ve ortaklıkta ne kâr garantidir ne de kârın ne kadar olacağı baştan bilinmektedir. Hesabın zarar etme ihtimali de vardır.
- Katılma hesaplarına yatırılan paraların 100.000 TL'lik kısmı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) güvencesi altındadır. Katılım bankaları tarafından, bu fona gelir sağlamak amacıyla her üç ayda bir mevcut hesapların güvenceye tabi bölümleri üzerinden risk esasına göre belirlenen bir oranda prim yatırılmakta ve bu primler hesap sahiplerine kâra katılma oranında yansıtılmaktadır.
- Banka, hesap sahibinden aldığı kaynakları paranın cinsine ve vadesine göre Türk lirası, Amerikan doları ve Euro havuzlarına aktarır.
- Havuzlarda biriken fon, başta peşin alım taksitli satım (murabaha) yöntemi olmak üzere faizsiz bankacılık enstrümanlarıyla değerlendirilir. Ortaya çıkan kâr ya da zarar, yine paranın cinsi ve vadesine göre havuzlara aktarılır. Kâr ya da zarar hesaplaması haftalık olarak yapılır ve hafta başında ilan edilir.

İslami bankalar cari hesap ve katılma hesapları ile topladıkları fonları murabaha, mudarebe, muşaraka, icare, selem ve tekafül gibi farklı şekillerde kullandırmaktadırlar.

Murabaha, mal ya da hizmetin banka tarafından peşin bedelle satın alınıp, müşteriye vade farkı eklenerek satılmasıdır. Murabahada İslami banka, müşterinin istemiş olduğu malı satın almakta ve satın alma fiyatına birtakım maliyetleri ve karı ekleyerek müşteriye satıp teslim etmektedir.

Emek-sermaye ortaklığı olarak da ifade edilen *mudarebe*, bir tarafın emeğini diğer tarafın sermayesini koyarak kurduğu ortaklıktır. Şirket kârı anlaşmaya göre pay edilir ve yüzdelik nispete göre dağıtılır. Yani oluşacak kârın % 20, 30, 40'ı şeklinde paylaşım yapılır. Bu oranlar ortaklık sözleşmesi yapılırken belirlenmelidir. Taraflardan herhangi birine belli bir bedel kâr verileceği taahhüt edilemez. Mudârebe sözleşmelerinde kâr anlaşmaya göre paylaşılır. Parasal zarar, sermayedara ait olur. İşletmeci ortak emeğini kaybetmiş olur. Ancak sermaye işletmeci ortağa emanettir. Kasıt, kusur ya da şarta muhalefeti yoksa tazminle sorumlu değildir (Aktepe, 2013: 40).

Kar-Zarar ortaklığı olarak da isimlendirilen *muşaraka* sözleşmeleri de mudarebe ortaklığına oldukça benzerdir. Bu sözleşmenin mudarebe ortaklığından farkı, muşaraka ortaklığında bütün tarafların sermaye katıyor olmalarıdır. Kardan anlaştıkları oranda pay alabilirken zarar sermaye oranında bölüşülmektedir. Başka bir deyişle muşaraka iki ve daha çok kişinin ticaret yapmak ve karı paylaşmak üzere ortaklık kurması olup, burada her ortak şirkete belli tutar sermaye veya hem sermaye hem emeği ile ortak olmakta, net karın paylaşılması serbest sözleşmeye dayanmakta, zarara katlanma ise sermaye oranlarına göre yapılmaktadır. Müşarakada ortaklığa katılanlardan bir veya birkaçının işi yapmasıyla ortaklardan her biri, işin yapılmasına katılmayanlar da dahil, kara önceden üzerinde anlaştıkları oran üzerinden hak sahibi olurlar. Karın belirlenmesinde tarafların iradesi esastır. Yani taraflar eşit sermaye koymasına karşın karı farklı oranlarda paylaşabilirler. Zarar oluşması durumunda ise, zarar tarafların ortaklıktaki sermaye paylarıyla orantılı olarak paylaştırılır (Tok, 2009: 7).

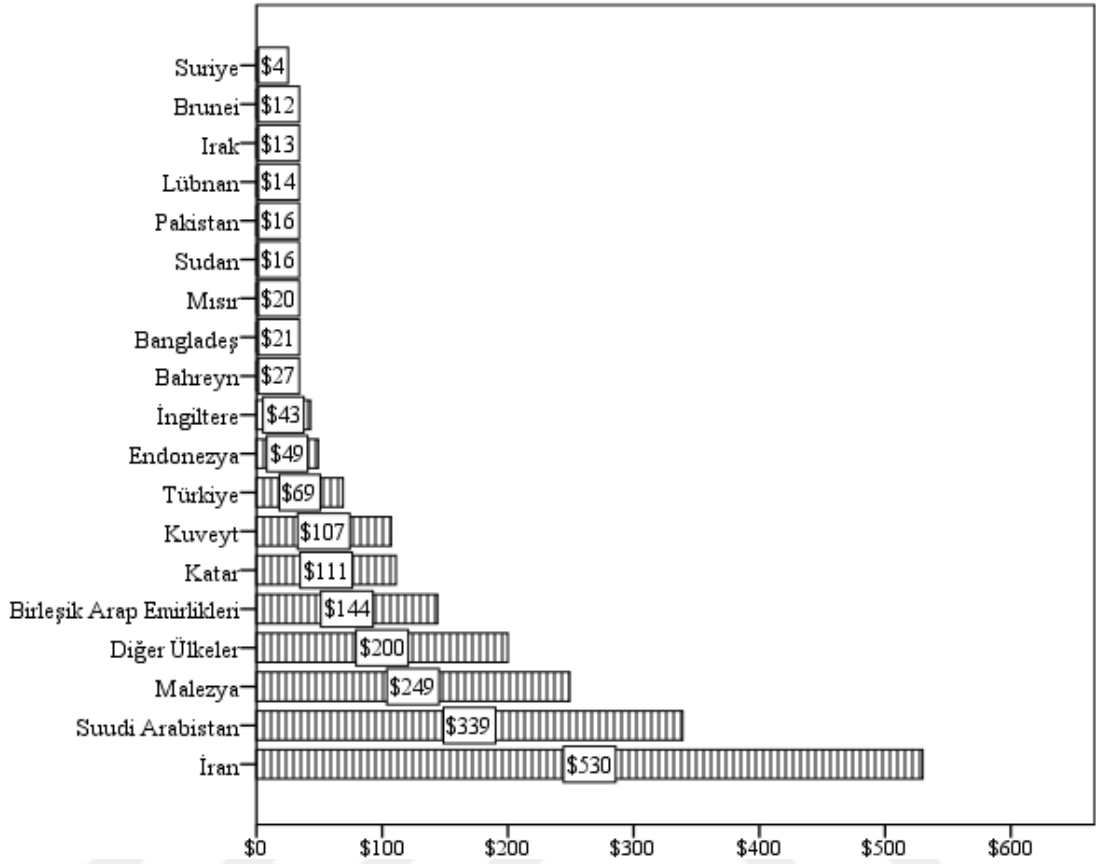
İcara ise, geleneksel anlamdaki bankacılık sisteminin finansal kiralama faaliyetlerine benzemekte olup, doğrudan satış yerine, kiralama süresi sonunda mülkiyetin alıcıya geçmesidir. Faizsiz bankacılık faaliyetinde bulunan İslami bankalar, bir ekipmanı ya da bir binayı müşterilerinden birisine sabit bir tutar üzerinden ve sabit bir dönem için kiraya verir. Müşteri başta anlaşılan vadelerde ödemesini yapar. Ödemeler tamamlandınca mal sembolik bir bedelle müşteriye satılır. Kâr-zarar ortaklığı ilkesinin aksine, bu tür bir sözleşmede önceden belirlenmiş ve sabit kılınmış bir getiri vardır (Tok, 2009: 9). Türkiye’de Katılım Bankaları 5411 sayılı bankacılık kanununa göre kiralama yapabiliyor iken mevduat bankalarına bu faaliyet izni verilmemiştir.

Selem, ödemenin nakit olarak sözleşme anında yapıldığı, ancak satın alınan varlığın teslimatının önceden belirlenmiş tarihe kadar ertelendiği bir alım-satım işlemidir. Burada İslami banka ileri vadede belli bir tarihte teslimatı yapılacak belli miktardaki malın bedelinin tamamını peşinen ödemekte ve riskini bertaraf etmek amacıyla bu pozisyona paralel selem sözleşmesine girmektedir (Tok, 2009: 11).

İslami bankalar tarafından kullanılan diğer bir finansal ürün ise özellikle son yıllarda kullanımı yaygınlaşan sukuktur. Sukuk ticari bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar. Dolayısıyla söz konusu varlığın geliri de onlara ait olur (Aktepe, 2013: 147). Sukukun esas özelliği de diğer İslâmi finansman türlerindeki gibi, gerçek bir ticari veya yatırım ilişkisini temel alır. Proje, varlık veya bilanço endeksli olarak hazırlanabilmektedir (Tunç, 2010: 152).

Küresel finans sisteminde küçük ama giderek büyüyen bir paya sahip olan İslami Bankacılık sisteminin, son dönemlerde İslam ülkelerinin yanı sıra finans piyasalarının gelişmiş olduğu dünyanın çeşitli ülkelerinde de, alternatif bir model olarak kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır (Parlakkaya ve Çürük, 2011: 397). Dünya İslami Bankacılık sektörünün 1995 yılı sonunda 140 milyar \$ olan toplam aktif büyüklüğü 2014 yılı sonunda 1,8 trilyon \$'a ulaşmıştır (www.tkbb.org.tr).

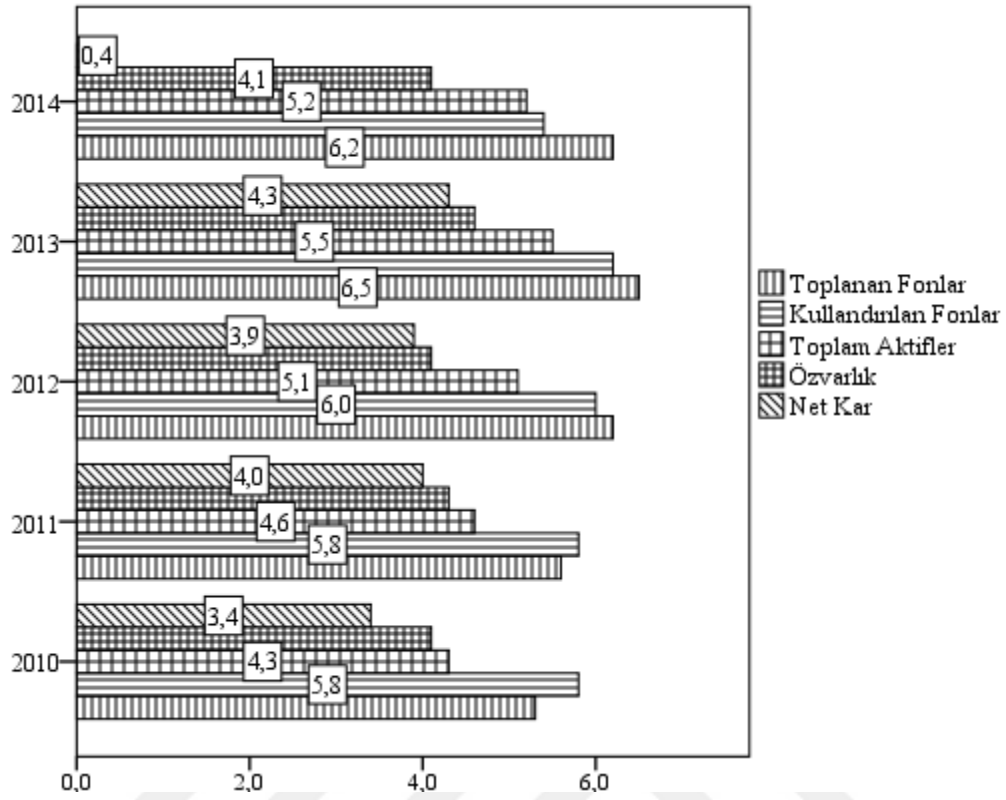
Grafik 10: Dünya’da İslami Finans Hizmetleri 2014 Sektör Hacimleri (Milyar \$)

Kaynak: Global Islamic Finance Report 2015/ IBA

Türkiye’de İslam Bankacılığı kapsamında ilk örnekler 1983 yılında “Özel Finans Kurumları” adıyla kurulmuş olup 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile özel finans kurumları 2006 yılında “katılım bankası” adını almıştır. Katılım bankacılığı, dini inançları dolayısıyla bankalara yatırılmayarak, yurt içinde ve yurt dışında, altın, döviz ve gayrimenkul olarak tutulan, hatta yastık altında saklanan tasarrufların üretim sürecine dahil edilmesi amacıyla kurulan ve kar-zarar ortaklığı şeklinde faaliyette bulunan kurumlardır şeklinde tanımlanmaktadır (Özdemir ve Özulucan, 2010: 6).

Grafik 11: Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektörü Temel Göstergeleri (% Bazında)

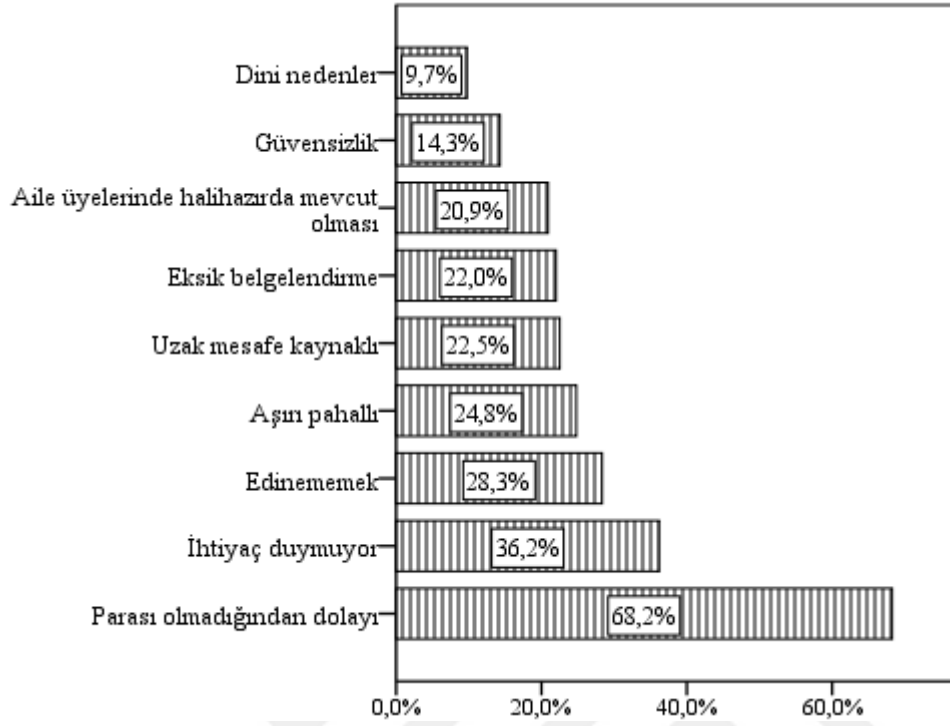

Kaynak: TKBB

Katılım Bankaları 2014 yılı sonu itibariyle Türk bankacılık sektörünün bilanço büyüklüğü açısından % 6,2’sini, kredi (kullandırılan fon) büyüklüğü açısından % 5,4’nü ve mevduat (toplanan fon) büyüklüğü açısından % 5,2’ini oluşturmaktadır (www.tkbb.org.tr). Bu oranların toplam içinde büyük bir yer tutmamasına rağmen, hemen her yıl istikrarlı olarak artış gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, katılım bankacılığının ilerleyen yıllarda bankacılık sektöründe ağırlığını artırması muhtemeldir.

Bir önceki bölümde, Dünya genelinde finansal sisteme dâhil olmama nedenlerinin gösterildiği Grafik 9’da, dini nedenlerden dolayı finansal sisteme dâhil olmayanların oranı %7 olarak ifade edilmiş idi. Gelişmekte olan İslam ülkelerinin oluşturduğu D-8 ülkeleri açısından bakıldığında ise, Grafik 12’de de görüldüğü üzere, (İran veri olmayışından dolayı analize dâhil edilmemiştir), dini nedenlerden dolayı finansal sisteme dâhil olmama oranı %9,7 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 12: D-8 Ülkelerinde Finansal Dâhil Olmama Nedenleri

Kaynak: World - Global Financial Inclusion (Global Findex) Database 2014

Bu sonuçlar ışığında, İslami finans metodolojisi hakkında bireylerin ne kadar bilgi sahibi olup olmadığını analiz edecek bir argüman geliştirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle bir İslami finans okuryazarlığı endeks denemesi oluşturmak amacıyla bu çalışma planlanmıştır.

2.5. Finansal Okuryazarlık ve İslami Finans Okuryazarlığı İle İlgili Çalışmalar

2.5.1. Dünya Literatürü

Finansal okuryazarlık bilgisinin yetersiz olması ve bu bilgi yetersizliğinin farkında olunmaması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunları arasında yer almaktadır (Kılıç ve diğerleri, 2015: 131). Özellikle OECD ülkeleri ve OECD dışındaki ülkelerde yapılan araştırmalarda, bireylerin finansal kararlar alırken düşük düzeyde finansal bilgiye sahip oldukları ve bu düşük bilgi düzeyinin farkında olmadıkları görülmüştür (Kılıç ve diğerleri, 2015: 130). Bu durumda, dünyadaki mevcut sistem hakkında bile yeterli bilgisi olmayan tüketicilerin, yeni bir finansman metodu olan İslam Bankacılığı veya İslami

finans yöntem ve araçları hakkında anlamlı davranışlar sergilemesini beklemek çok iyimser bir yaklaşım olmayacaktır. Buna mukabil konvansiyonel finans okuryazarlığı üzerine çok çeşitli araştırmalar yapılmış iken İslami finans okuryazarlığı üzerine yapılan ampirik çalışmalar bulunmamaktadır.

Finansal okuryazarlık ile ilgili çalışmalarda, finansal okuryazarlık düzeyi ile demografik faktörler, gelir seviyesi, finansal planlama, finansal dahil olma gibi farklı değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Örneğin Behrman ve diğerleri (2012) finansal okur yazarlık seviyesi ile servet oluşumu arasında, Lusardi ve Mitchell (2006) finansal bilgi ve finansal planlama arasında, Stephen ve Tom (2015) gelir seviyesi ile finansal dâhil olma arasında, Behrman ve diğerleri (2015) finansal okuryazarlık ile net mevcut sermaye ve bileşenleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Oldukça popüler bir çalışma alanı olan finansal okuryazarlık konusunda dünyada özellikle gençler üzerinden araştırmalar yürütülmüştür. Bu kısımda literatürdeki benzer çalışmalara ilişkin bulgulara yer verilecektir.

Lusardi ve Mitchell (2007) sağlık ve emeklilik çalışmalarındaki iki farklı grup üzerinde sermaye birikimi açısından yürüttükleri çalışmalarında az eğitim görmüş bireylerin, hayatları boyunca mal varlıklarının çok az olduğunu ve değişmediğini gözlemlemişlerdir.

Lusardi ve Mitchell (2007)'e göre emeklilik planları yapanların emeklilik yıllarına daha zengin olarak girdikleri gözlemlenmiştir. Araştırmacılar çalışmalarında planlamanın finansal ve politik okuryazarlıkla güçlü bir ilişkisi olduğunu, planlama ile varlık arasındaki bağın her ne kadar sosyo-demografik faktörler göz ardı edilse de gücünü muhafaza ettiğini ortaya koymuşlardır. Araştırmalarına göre planlama, emeklilik tasarruflarının başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Birinci sınıf işletme öğrencileri üzerinde deneysel bir araştırma yapan Rosacker ve diğerleri (2009), bir dönem boyunca üst düzey muhasebe uzmanları tarafından öğrencilere verilecek olan seminerin öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerine etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda birinci dönem 41, ikinci dönem ise 60 öğrenci analizlere

dâhil edilmiş ve seminer öncesi ve seminer sonrası öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ölçülmüştür. Analiz sonuçlarına göre üst düzey muhasebe uzmanları tarafından verilen seminerlerin her iki öğrenci grubunun finansal okuryazarlık düzeylerini yükselttiği ve bu yükselişin istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gençlerin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerinde ailenin etkisini araştıran Jorgensen ve Savla (2010), 420 üniversite öğrencisine anket uygulamışlardır. Araştırmacılar çalışma sonucunda öğrencilerin finansal tutumları ve davranışları üzerinde ailenin etkisinin olduğu ancak finansal bilgi düzeyleri üzerinde ailenin herhangi bir etkisinin olmadığı bulgularına ulaşmışlardır.

Lusardi ve diğerleri (2010) gençlerin finansal okuryazarlık düzeylerini araştırdığı çalışmalarında, gençlerde finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğunu gözlemlemişlerdir. Bunun yanında kadınların genel olarak literatüre paralel olarak daha düşük seviyede finansal okuryazar olduğu, finansal hesaplama yapmada, enflasyon ve risk bölümlendirme konularında yeterli bilgi ve anlayışa sahip olmadığı sonucuna varmışlardır. Araştırmacılar çalışmalarında ayrıca annesi lisans düzeyinden mezun olan katılımcıların daha finansal okuryazar oldukları ve ailenin finansal okuryazarlığı ile öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesi arasında bir ilişki olduğu bulgularını elde etmişlerdir.

Sabri ve MacDonald (2010) üniversite öğrencilerinin tasarruf davranışı ve finansal okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi araştırmak amacı ile 11 üniversiteden, her birisinden rastgele seçilmiş 350 öğrenci olmak üzere, araştırma dışında bırakılan anketler haricinde toplamda 2519 öğrenci ile anket çalışması yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, finansal donanıma sahip öğrencilerin daha yüksek tasarruf eğilimine sahip oldukları ve finansal sosyalizasyon etkisinde kalanlar ile çocukluğunda kendi parasını kullanıma karar vermeye geç başlayan öğrencilerin daha az tasarruf davranışı sergiledikleri ancak bununla birlikte daha az finansal problemle karşılaştıkları bulguları elde edilmiştir.

Rooij ve diğerleri (2012) temel ve ileri düzey finansal okuryazarlığı ölçmek için bir seri soru hazırladıkları ve finansal bilgi ile ev halkı serveti arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, finansal okuryazar bireylerin finansal ürünlere daha yüksek oranda yatırım

yaptıkları ve emeklilik planı yapmaya daha yüksek eğilimleri oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Beckmann (2013) Romanya’da finansal donanım seviyesi ile tasarruf davranışı arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla yaptığı çalışmasında, finansal donanım ile tasarruf arasında doğru yönlü bir ilişki bulmuş, Romanya’nın finansal donanım açısından dünya listesinin diplerinde yer aldığını gözlemlemiştir.

Klapper ve diğerleri (2013) Rusya’da finansal okuryazarlığın davranışlara etkilerini panel veri analizi ile inceledikleri çalışmalarında, finansal okuryazarlık düzeyi ile finansal piyasalara katılım arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu ayrıca formel olmayan yollardan borçlanma ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında ise negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar çalışmalarında ayrıca finansal okuryazar bireylerin daha çok tasarruf ederken daha az harcama yaptıkları ve Rusya’daki finansal kriz boyunca daha az negatif gelir şoku yaşadıkları bulgusuna ulaşmışlardır.

Japelli ve Padula (2013) finansal okuryazarlığa yatırımı inceleyen zamanlar arası tüketim modeli oluşturdukları çalışmalarında mevcut finansal okuryazarlık ve sermaye seviyesi ile matematiksel yeteneklerin ilişkili olduğunu gözlemlemişlerdir.

Luksander ve diğerleri (2014) Macaristan’da farklı demografik ve eğitimsel özelliklerin üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Araştırma için 18-25 yaş arası 1743 öğrenci ile anket çalışması yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre ve yaşı daha büyük olan öğrencilerin yaşı küçük öğrencilere göre daha finansal okuryazar oldukları bulgusu elde edilmiştir. Luksander ve diğerleri (2014) araştırmalarında ayrıca aile eğitim seviyesinin çocukların finansal okuryazarlık seviyelerine etkisini de incelemişler ve ailesi lisans düzeyinden mezun olan öğrencilerin az farkla da olsa daha finansal okuryazar olduklarını gözlemlemişlerdir. Araştırmacılar söz konusu çalışmalarında ayrıca daha önce ekonomi konulu ders alan bireylerin finansal bilgi düzeylerinin daha iyi olduğunu gözlemlemişlerdir.

Luksander ve diğerleri (2014) tarafından 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin demografik ve eğitimsel özelliklerinin finansal davranışlarına etkisinin incelendiği çalışmada, lise seviyesinde alınan eğitimin öğrencilerin finansal davranışları üzerinde önemli etkisi olduğu, erkeklerin kadınlardan daha finansal okuryazar olduğu, yaşın da finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ailenin gelir seviyesinin de finansal okuryazarlık üzerinde olumlu etkisi tespit edilmiştir.

Karunarathne ve Gibson (2014) Avustralya’da yaptıkları araştırmada, bireylerin finansal ürünler hakkında yetersiz bilgi sahibi olduğu, hatta finansal sisteme güven problemi yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Xia ve diğerleri (2014) finansal okuryazarlık düzeyine olan aşırı güven ile borsaya katılma arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, aşırı güven sahibi bireylerin genel ve bireysel finansal okuryazarlık düzeyleri daha yüksek olarak gözlemlenmiş, aşırı güven sahibi olma durumunun borsaya katılım davranışını %20 civarında artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak aşırı güven sahibi bireyler pozitif getiri sağlayamayabilmektedirler.

Jang ve diğerleri (2014) Kore ve ABD’deki lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini incelemek ve karşılaştırmak amacı ile 40 farklı liseden 1478 öğrenci ile anket çalışması yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre Kore’li öğrencilerin finansal eğitim almış ABD’li öğrencilere yakın, ancak daha alt düzeyde finansal okuryazar oldukları ayrıca Kore’li öğrencilerin finansal okuryazarlık anlamında okuldan ziyade sosyal hayatta daha çok şey öğrendikleri yönünde bulgular elde edilmiştir.

Letkiewicz ve Fox (2014) gençlerin dürüstlük düzeyi ile, finansal donanım ve varlık birikimleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile 12-16 yaş arası 9000 genç ile yaptıkları çalışmada, finansal donanım ve dürüstlüğü mevcut olan ve olmayan finansal varlıklarla pozitif ilişkide olduğunu gözlemlemişlerdir. Araştırmacılar ayrıca finansal donanımın mevcut varlıklarla ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Agarwal ve diğerleri (2015) Hindistan’da yaptıkları finansal okuryazarlık ve finansal planlama konulu çalışmalarında sayısal yetenek, enflasyon bilgisi ve çeşitlendirme

soruları yardımıyla katılımcıların finansal davranışları hakkında bilgi edinmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar buldukları sonuçları değişik demografik ve sosyo-ekonomik boyutlar açısından analize tabi tutmuşlardır. Buna göre, erkeklerin finansal okuryazarlık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmacılar ayrıca risk alma miktarı ile aile büyüklüğü arasında doğrusal ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. Bunun yanında, finansal okuryazarlık düzeyi ile eğitim seviyesi arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Finansal okuryazarlık daha iyi finansal planlama ile genel olarak ilişkilidir. Ancak Agarwal ve diğerleri (2015) çalışmalarında, finansal okuryazarlık seviyesi gelir düzeyi arasında bir farklılık gözlemlenmemiştir. Araştırmacılar bunun nedenini örneklem grubunun elit bir gruptan oluşması olarak açıklamışlardır.

Agnew ve Harrison (2015) İngiltere ve Yeni Zelanda'dan seçilmiş orta seviyede ve aynı düzeyde gelişmişliğe sahip iki üniversitenin öğrencileri üzerine yaptıkları araştırmalarında, kadınların basit ve bileşik faiz, kredi kartı ve dolaylı vergi hakkındaki soruları doğru cevaplama açısından erkeklerden daha düşük performans gösterdikleri ve araştırma genelinde cinsiyet açısından literatüre paralel sonuçlar ortaya çıktığı bulgularına ulaşmışlardır.

Yu ve diğerleri (2015) Hong Kong da çalışanların finansal okuryazarlık seviyelerinin incelendiği ve anketlerin telefon aracılığı ile yapıldığı çalışmalarında, cinsiyet faktörü açısından literatüre paralel sonuçlar elde edilmişlerdir. Çalışmalarında risk toleransı, hesap yapabilme yeteneği, öz finansal raporlama yeteneği ile finansal okuryazarlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki gözlemlemişlerdir. Buna göre yüksek risk toleranslı bireyler finansal yatırım yapmaya daha meyillidirler, bu meyil onların finansal okuryazarlığının artmasına katkı sağlamaktadır.

Ali ve diğerleri (2015) Malezya'da çalışan bireyler üzerinde finansal okuryazarlığın finansal memnuniyete etkisini araştırmak amacı ile yatırım seminerlerine katılmış ve 1957 kişiye anket uygulanmıştır. Bu kapsama seminer katılımcılarının finansal memnuniyetlerini ölçmek amacı ile kavramsal bir model geliştirip test etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre çocukları, çocukluk dönemlerinin başında paralarını tasarruf etme yönünde eğitmenin ve mevcut varlıklarını değerlendirmek ve paralarını önceliklerine göre harcamada onları motive etmenin önemine yönelik sonuçlar elde etmişlerdir. Ali ve diğerleri (2015) söz konusu çalışmalarında, bireylerin paraya sahip olma ve para harcama eğilimlerinin onları finansal okuryazar olma yönünde motive ettiğini gözlemlemişlerdir. Aynı motivasyon gücü parayı harcarken endişelenmede, mantıklı strateji oluşturmada, uzun dönem finansal plan yapmada da gözlemlenmiştir.

Grohmann ve Menkhoff (2015) aile bireylerinin çocukların finansal okuryazarlıkları üzerindeki etkisini araştırmak üzere yaptıkları çalışmada aile geçmişinin finansal okuryazarlık ve dolayısıyla finansal davranış üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dünya genelinde yapılan çalışmalarda genel olarak yaşlı, kadın, az eğitilmiş katılımcıların finansal okuryazarlık düzeylerinin daha düşük olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Ancak ekonomik türbülans dönemlerini hatırlayan yaşlı bireylerin daha yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduğu, bunun yanında finansal donanımı yüksek olan bireylerin enflasyonu dikkate aldığı, faiz temelli yatırımlar kullandığı, emeklilik fonlarına da yatırım yaptıkları şeklinde sonuçlar elde edilmiştir.

2.5.2. Türkiye Literatürü

Sevim ve diğerleri (2012) Eskişehir ilinde 550 anket uygulayarak Türk finansal tüketicilerinin finansal okuryazarlık seviyesinin borçlanma davranışına etkisini inceledikleri çalışmalarında, finansal okuryazarlığı yüksek olan bireylerin daha az aşırı borçlanma davranışı sergilediklerini gözlemlemişlerdir.

Sarıgül (2014) üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve demografik açıdan incelenmesi amacı ile yaptığı çalışmada 29 sorudan oluşan bir anket ile 3 üniversiteden 1099 öğrenci üzerinde bir araştırma yürütmüştür. Araştırma sonucunda literatürdeki benzer çalışma sonuçları ile uyumlu olarak erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin bayan öğrencilere göre daha yüksek seviyede olduğu bulgusunu elde etmiştir. Bunun yanında ailesi ile yaşayan öğrencilerin finansal

okuryazarlık düzeyinin daha düşük olduğu şeklinde bir sonuç elde etmiştir. Araştırmacı ayrıca, aile bireylerinin en az birinci ya da ikinci düzey eğitim diploması almış öğrencilerin daha finansal okuryazar oldukları, sağlık bilimleri ve eğitim bilimleri öğrencilerinin diğer katılımcılardan daha az finansal bilgi seviyesine sahip oldukları, 4. sınıf öğrencilerinin yatırım konusu ve araştırma geneline diğer öğrencilerden daha bilgili oldukları, işletme ya da ekonomi okuyan öğrencilerin diğer katılımcılara göre daha finansal okuryazar olduklarına yönelik çeşitli bulgular elde etmiştir.

Er ve diğerleri (2014) çalışmalarında lisans eğitim programlarının içerik bakımından finansal okuryazarlığa etkisini araştırılmışlardır. Bu amaçla İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Mühendislik Fakültesi öğrencilerini karşılaştırmak amacıyla 3 farklı ilden 5 devlet üniversitesinde 824 öğrenciye anket uygulanmışlardır. Bu çalışmada cinsiyet faktörü açısından literatüre paralel sonuçlar elde etmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında üniversite öğrencilerinin eğitim alanları ile (Sayısal: Mühendislik Fakültesi, Sözel: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi) finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı ilişki gözlemlemişlerdir.

Ergün ve diğerleri (2014) işletme bölümü öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini demografik faktörler üzerinden inceledikleri çalışmalarında ailenin eğitim durumu ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında, sınıf seviyesi ile okuryazarlık düzeyi arasında ve ailenin gelir seviyesi ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bird ve diğerleri (2014) Hacettepe üniversitesinde 611 kişi ile finansal planlamanın önemini kavramak amacı ile yaptıkları çalışmalarında, düzenli gelirin finansal plan üzerinde gelir miktarından daha çok etkili olduğu, bilinçli finansal planın finansal bilinci artırdığı, finansal planlamanın borç ve borç ödeme konusunda sağduyuyu artırdığı ve aylık gelirin ay sonuna kadar sürmesi ile borç arasında anlamlı bir ilişki olduğu şeklinde bulgular elde etmişlerdir.

Yukarıda ifade edilen çalışmalar genellikle konvansiyonel finans sistemi etrafında bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini analiz etmektedir. İslami finans üzerine yapılan

ampirik çalışmaların bazılarında (Ahmad ve Haron, 2002; Abdul Hamid ve Mohd Bordin, 2001; Nasser ve diğeri 1999; Metawa ve Almossawi, 1998; Gerard ve Cunningham, 1997; Haron ve diğeri, 1994) bireylerin İslami bankları seçme kriterleri incelenmiş, diğeri bazı çalışmalarda (Bley ve Kuehn, 2004) ise bireylerin İslami banka ürünleri hakkında ne kadar bilgili olduğu araştırılmıştır.

Ülkemizde ve dünyada İslami finans okuryazarlığı üzerine yürütülmüş bir tanesi Malezya ve diğeri ise Türkiye’de yapılmış olan ampirik 2 adet finansal okuryazarlık çalışmasına ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan ilkinde Abdullah ve Anderson (2015) Malezya’da bankacıların İslami finansal ürünler konusundaki bilgi düzeyleri üzerinden İslami finans okuryazarlığı çalışması yapmışlardır. Araştırma sonunda, bankacıların İslami finans ürünleri konusundaki bilgi düzeylerine ilişkin, bankacılık ürünleri hakkındaki bilgi, ebeveynlerin İslami finansal ürün ve hizmetler üzerindeki etkisi, menkul kıymetlere yatırımın belirleyicileri, konvansiyonel bankacılık ürünleri konusundaki görüşler, kişisel finans yönetimi, servet planının finansal ürünler üzerindeki etkisi, servet planlaması ve yönetimi şeklinde 9 ayrı belirleyici faktör tespit etmişlerdir.

Diğeri bir çalışmada Er ve diğeri (2015) Türkiye’de niversite ğrencilerinin İslami finans okuryazarlığı bilgi düzeylerini 326 ğrenci ile yürüttükleri anket çalışması ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi ğrencileri üzerinden karşılaştırmalı olarak araştırmışlardır. Araştırma sonucunda İlahiyat Fakültesi ğrencilerinin, erkek öğrencilerin, daha öncesinde İslam ekonomi konulu bir ders veya seminere katılmış olan öğrencilerin ve İslami Bankalar ile daha öncesinde bir müşteri deneyimi yaşamış olan ğrencilerin İslami finans okuryazarlığı bilgi düzeylerinin diğeri öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Er ve diğeri (2015) alışmalarında İslami finans konusunun Türkiye’de ekonomik bir meselenin ötesinde daha ziyade dini bir mesele olarak değerlendirildiği tespitinde bulunmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI ENDEKSİ ARAŞTIRMASI

Finansal tabana yayılmanın arz tarafını finansal kurumlar oluşturmaktadır. Finansal tabana yayılmanın bu yönü finansal derinlik ve finansal erişim ile ilgili göstergeler ile ölçülebilmektedir. Finansal tabana yayılmanın talep tarafı ise finansal okuryazarlık ile ölçülebilmektedir. Bunun için dünya çapında finansal okuryazarlık ölçümleri özellikle küresel bütünleşme ve mobilitenin arttığı 1990'lı yıllar ve sonrasında artan bir ivme ile araştırmacılar tarafından çalışılır olmuştur. Bu bağlamda finansal okuryazarlık ölçüm argümanları finansal tabana yayılma için hayati önem arz etmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı, Kısıtları

Araştırmanın amacı, literatür taramaları neticesinde örneğine rastlanamayan, ancak finansal dahil olmamanın talep yönü açısından dini kurallara uygunsuzluğu neden olarak gösteren bireylerin İslami Bankalar ve İslami finansman metotları hakkındaki bilgi, tutum ve davranışları ölçme ve değerlendirmeye yönelik bir anket geliştirmek, bu anket sonuçları yardımı ile İslami finansal okuryazarlık endeksi oluşturmaktır.

Araştırma Trabzon ili bazında 399 katılımcı ile yapılmıştır. 11 anket yetersiz veri sunduğu için araştırmaya dâhil edilmemiştir. Anket değerlendirmeleri 388 anket ile yapılmıştır. Anlamlı örneklem büyüklüğü 384 olarak hesaplandığı için araştırmaya devam edilmiştir. Araştırma, aynı zamanda 16 Şubat-16 Mayıs 2015 tarihleri arasında üç aylık bir süreyi kapsamaktadır.

Çalışma bir İslami finans okuryazarlığı endeksi gibi daha önce denenmemiş bir endeks oluşturmayı amaçladığı için ve bu anlamda bir deneme çalışması olduğu için sınırlı bir alan üzerinde gerçekleştirilmiştir. Endeks çalışması başarılı bir şekilde yürütülmesi

durumunda ülke geneli veya ülkeler arası karşılaştırmalı endeks çalışmalarının yapılabilmesine yönelik bir ölçek geliştirilmiş olacaktır.

Anketi oluşturulurken referans anket olarak kabul edilen OECD (Atkinson ve Messy; 2012) çekirdek anketindeki gecelik borç faizi sorusu İslami Finans usullerine aykırı olduğu gerekçesi ile İslami Finansal okuryazarlık anketine dâhil edilmemiştir.

Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

3.2. Araştırma Veri ve Bilgilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırma veri ve bilgileri, formel bir yapıda hazırlanmış ve Ek 1’de yer alan çoktan seçmeli, 25 sorulu anket formu ile birlikte yüz yüze anket yöntemi uygulanarak elde edilmiştir. Bu kapsamda Trabzon ilinde ikamet etmekte olan 399 kişiye İslami Finans okuryazarlığı anketi uygulanmıştır. Soruların bir kısmı demografik değişkenleri ölçmeye yönelik olup, diğer bir kısmı ise finansal okuryazarlığın finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutum boyutlarını ölçmeye yönelik sorulardır.

Araştırmada elde edilen veri ve bilgilerin ayıklanma işlemi yapıldıktan sonra düzeltmeler yapılmış ve normal dağılıma uygunlukları test edilmiştir. Gerektiği hallerde mevcut verilerden araştırma amacına hizmet edecek şekilde yeni değişkenler türetilmiştir. Ayrıca hangi değişkene hangi istatistik tekniğin uygulanacağı ile ilgili ön çalışma gerçekleştirilmiştir.

3.3. İslami Finansal Okuryazarlık Endeksi Oluşturma Süreci

Finansal okuryazarlık seviyesi dünya çapında pek çok araştırmacı tarafından farklı anket araştırmaları ile ölçülmüş olup finansal okuryazarlık endeksi dünyada OECD (Atkinson ve Messy; 2012) tarafından 2012 yılında oluşturulmuştur.

Finansal okuryazarlık endeksi temel olarak finansal bilgi, finansal davranış, finansal tutum olmak üzere 3 kısımdan meydana gelmektedir. Bu sayede bireyler farklı açılardan analiz edilebilmekte ve değerlendirmeler daha şeffaf yapılabilmektedir.

İslami finans okuryazarlığı endeksi oluşturabilmek amacıyla yürütülen bu çalışmada OECD tarafından hazırlanan finansal okuryazarlık endeksinde kullanılan anket çalışması esas alınmıştır. Bununla birlikte anket üzerinde İslami finans okuryazarlığı açısından bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu kısımda söz konusu farklılıklar da belirtilerek finansal okuryazarlık endeksinin nasıl hazırlandığı açıklanmıştır.

3.3.1. Finansal Bilgi

Finansal okuryazarlık çalışmalarının finansal bilgi boyutu altında, finansal okuryazar olarak nitelendirilebilecek bireylerin bilmesi gereken, çok karmaşık ve uzmanlık sahibi olmayı gerektirmeyen ancak tüketileceği finansal hizmet hakkında bilmesinin elzem olduğu bilgiler yer almaktadır.

Çekirdek OECD anketinde finansal bilgi soruları bölme, enflasyon, basit faiz, bileşik faiz, risk-getiri ilişkisi, enflasyon-fiyat ilişkisi, portföy çeşitlendirme-risk yönetme ve gecelik borç maliyeti konularını içermektedir. Soruların sonuçları gerektiğinde açık uçlu, gerektiğinde çoktan seçmeli alınmıştır.

Fakat finansal bilgi konusunda bu çalışma için oluşturulan anket OECD'nin oluşturduğu çekirdek ankette bazı sorular açısından ayrılmaktadır. Sorularından da anlaşıldığı üzere OECD anketi faizi makul gören bir anlayışla oluşturulmuştur. Çalışma konumuz gereği faizi makul göremeyeceğimiz için OECD çekirdek anketinde sorulmuş bulunan borcun gecelik faizi hakkındaki soruya araştırmanın verilerini toplamak için oluşturulan ankette yer verilmemiştir.

Ancak anket kapsamı dışında bırakılan sorunun yanında, araştırmanın konusu gereği 4 farklı soru ankete dâhil edilmiş olup, değerlendirme metotları OECD çekirdek anketinde olduğu üzere kabul edilmiştir.

Dâhil edilen çoktan seçmeli soruların ilkinde amaç katılımcıların faiz ile kar payı arasındaki farka hâkim olup olmadıklarını ölçmek, diğer bir soruda ise amaç İslam Bankalarının yalnızca Müslümanlara özel olmadıkları, her din mensubu tarafından

kullanılabileceği konusunda katılımcıların bilgisini ölçmek olmuştur. Dâhil edilen üçüncü bilgi sorusunda amaç İslami bankaların (katılım bankalarının) fon tedarik edeceği proje alternatiflerini değerlendirirken göz önünde bulundurduğu İslami finansmanın temel kıstaslarından olan faaliyetin dini kurallara uygun olup-olmadığı ilkesi hakkında katılımcıların bilgisini ölçmektir. Son olarak İslam Bankalarının temel çalışma prensiplerinden geleceğin bilinmezliği ilkesi hakkında bir soru sorulmuştur.

3.3.2. Finansal Tutum

Finansal tutum finansal okuryazarlık ölçümlerinde temel boyutlardan bir diğeridir. Çünkü bireylerin tutumlarının düşüncelerine şekil vereceği, düşüncelerin de aksiyonların belirleyicisi olduğu göz önüne alınmaktadır. Bu bağlamda kişilerin finansal tutumları OECD çekirdek anketinde, bireylerin uzun vade-kısa vade tercihleri, tasarruf-tüketim tercihleri ve para hakkındaki tutumlarını belirlemek üzere 5’li likert ölçeği yardımıyla oluşturulan sorularla ölçülmektedir. Bu çalışma kapsamında İslami Bankaların temel gayesi dini kurallara uygun finansman sağlanması olduğu için bireylerin finansman süreçlerinde İslami kurallara dikkat gösterip göstermediklerini ölçen bir tutum sorusu ankete dâhil edilmiştir. Değerlendirmelerde kıstas OECD çekirdek anketi ile aynı olmuştur.

3.3.3. Finansal Davranış

Finansal davranışların bireylerin refahı üzerinde önemli etkisi olması ve verilen kararların da birer davranış olması, finansal davranışları finansal okuryazarlık endeksi için kaçınılmaz kılmaktadır. Davranış sorularının bir kısmı 5’li likert ölçeği yardımı ile ölçülmektedir. Bazı sorularda ise ihtimal davranış seçenekleri sunulmuş olup olumlu olarak işaretlenmiş seçeneklerin katılımcılar tarafından seçilmesi halinde gerekli davranış hakkında olumlu puan verilmektedir.

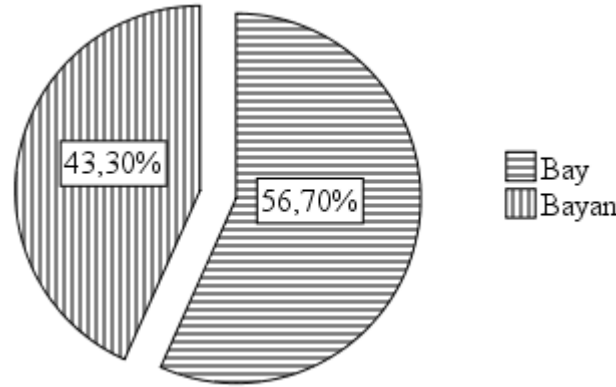
Davranış sorularında bireylerin satın alma kararlarının öncesi, faturalarını ödeme süreci, kişisel finansal meselelerine olan yaklaşımları, uzun dönemli finansal hedeflerine karşı olan davranışları, tasarruf davranışları, kaynakları beklenenden önce tükendiğinde nasıl finansman sağladıkları, bütçe ve bütçe sorumluluğu, finansal ürün alırkenki davranışları ölçülmektedir.

3.4. Bulgular

3.4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

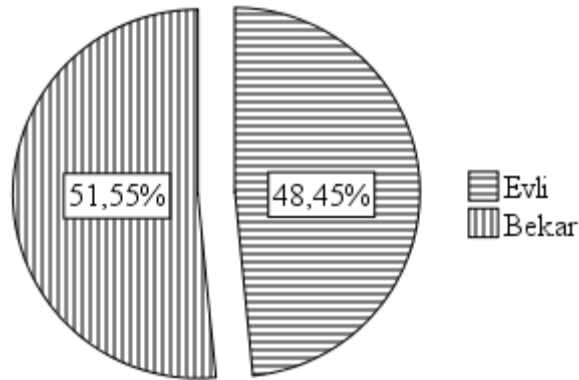
TÜİK verilerine göre Trabzon ili nüfusunun %50,5'i bayan, %49,5'i erkektir. Ancak bayanların daha ziyade ev hanımı olması ve para ile ilgili meselelere dâhil olmayışı kişilerin para yönetimi açısından analiz edildiği bu çalışmada bu verinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ayrıca anket yapılırken bayan katılımcıların ankete katılma konusunda çekimser davranması da bayan katılımcıların sayısının az olmasına neden olmuştur. Grafik 13'te ifade edilen %43,30 bayan katılımcı oranı 168 katılımcıyı, %56,70 erkek katılımcı oranı ise 220 katılımcıyı temsil etmektedir.

Grafik 13: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Medeni durum açısından bakıldığında katılımcıları %48,45'inin evli, %51,55'inin ise bekâr olduğu görülmektedir. Medeni duruma ilişkin bulgular Grafik 14'de gösterilmektedir.

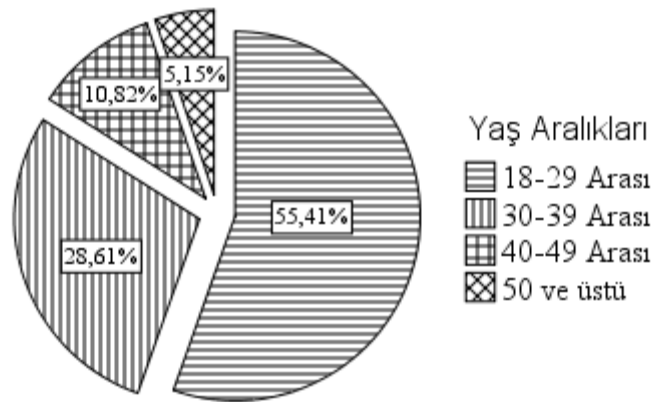
Grafik 14: Katılımcıların Medeni Durumu

Grafik 15’de yaş grupları açısından katılımcıların durumu gösterilmektedir. Nüfusun demografik dağılımı açısından genç nüfusun oranının fazla olması katılımcı dağılımında 18-29 grubunun yoğunlukta olmasına bir neden olarak gösterilebilir, ikinci olarak yaşı yüksek çoğu katılımcının hesaplama sorularını görünce anket çalışmasına katılmak istememesi bir neden olarak gösterilebilir.

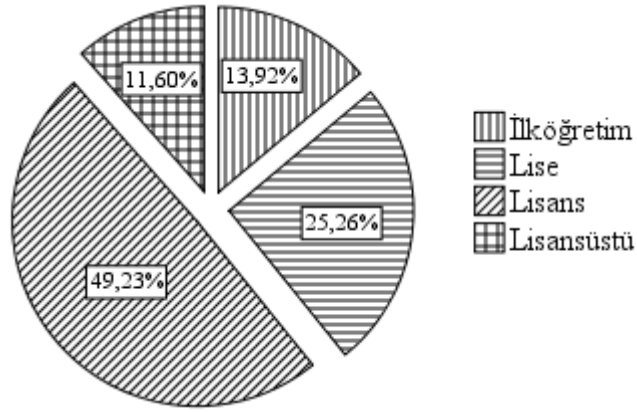
Anket çalışmasında 5 ayrı yaş grubu oluşturulmuştur. Bununla birlikte 60 + yaş grubunda sadece 5 katılımcı olduğundan, devam eden analizlerde bu yaş grubu bir alt yaş grubu olan 50-59 yaş grubuna dâhil edilmiş, dolayısıyla söz konusu yaş grubu 50 ve üstü olarak değiştirilmiştir.

Grafik 15: Katılımcıların Yaş Aralığı Dağılımı

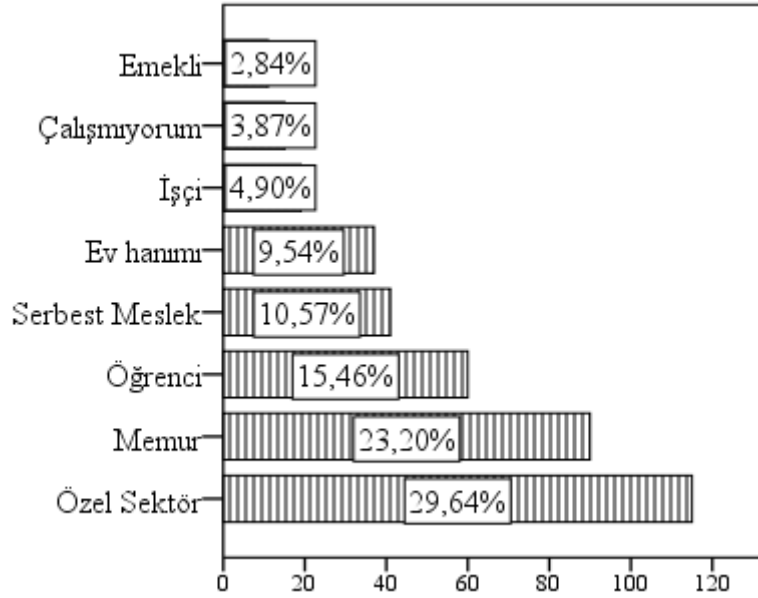

Yaş grubu açısından ortaya çıkan benzer bir durum eğitim grupları açısından söz konusu olmuştur. Katılımcıların eğitim durumlarını belirlemek amacıyla 5eğitim grubu oluşturulmuştur. Ancak okur-yazar grubunda sadece 6 katılımcı olması nedeniyle söz konusu grup bir sonraki eğitim grubu olan ilköğretim grubuna dâhil edilmiştir ve devam eden analizlerde eğitim durumu 4 grup olarak ele alınmıştır. Yapılan bu düzeltmenin ardından katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %13,92 İlköğretim mezunu, %25,26 Lise mezunu, %49,23 Lisans mezunu, %11,60 Lisansüstü eğitim mezunu olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna ilişkin bulgular Grafik 16’de gösterilmektedir.

Grafik 16: Katılımcıların Eğitim Durumu

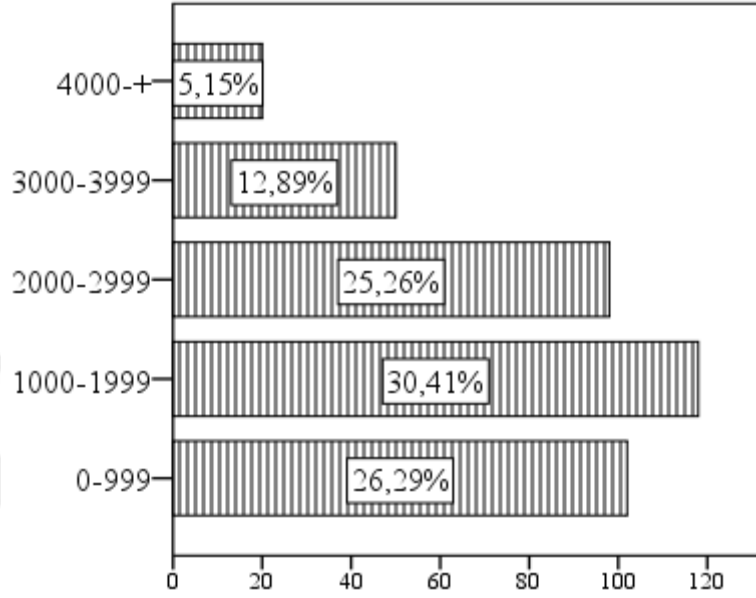
Grafik 17: Katılımcıların Meslekleri

Meslek grupları açısından bakıldığında ise katılımcıların önemli bir kısmının (%29,64) özel sektör çalışanı olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş gruplarına ilişkin durumun aktarıldığı ve yaş aralığı yüksek olan katılımcıların sayısının az olduğunu gösteren Grafik 13'deki sonuçları destekler şekilde emekli katılımcılarının da oranının düşük olduğu (%2,84) görülmektedir. Önemli derecede finansal okuryazarlık çalışmalarının yürütüldüğü ev hanımı kitlesinin bu araştırmadaki ağırlığı %9.54 olarak gerçekleşmiştir. Yine araştırmaya katılanlar içerisinde işçilerin %4,90, serbest meslek mensuplarının %10,57, öğrencilerin %15,46, memurların %23,20 oranında ağırlığa sahip

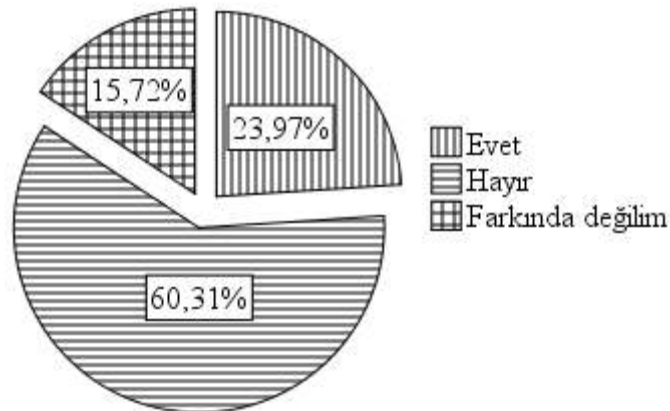
olduğu görülmektedir. Katılımcıların meslek gruplarına ilişkin bulgular Grafik 17’de sunulmuştur.

Grafik 18: Katılımcıların Gelir Grupları

Gelir grupları açısından bakıldığında katılımcıların %5,15’i 4.000 TL ya da üzeri, %12,89’u 3.000 TL -3.999 TL arasında, %25,26’sı 2.000 TL-2.999 TL arasında, %30,41’i 1.000 TL -1.999 TL arasında, %26,29’u 0 TL -999 TL arasında gelire sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir gruplarına ilişkin bulgular Grafik 18’de sunulmuştur.

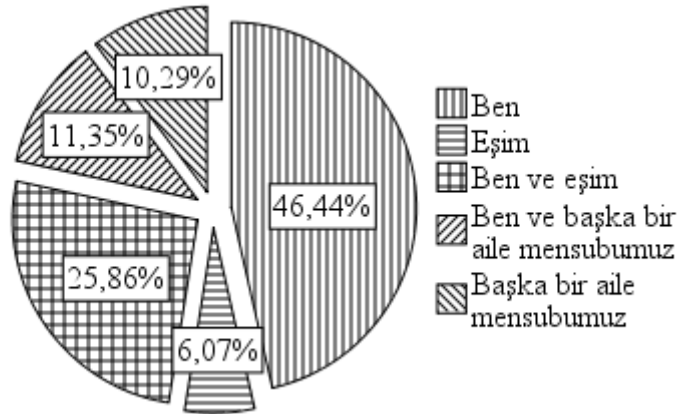
Grafik 19: Katılımcıların Daha Önce Bir İslami Bankada İşlem Yapmış Olma Durumları

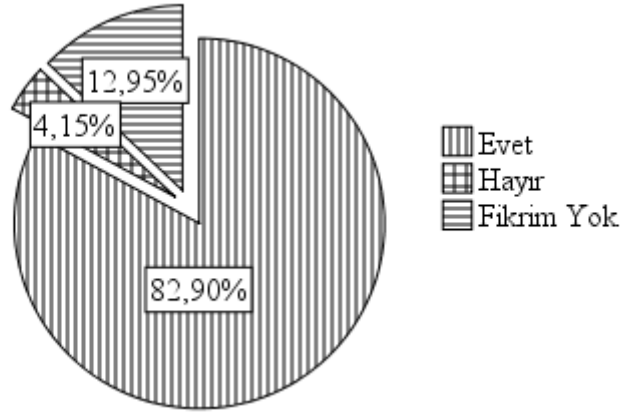
Grafik 19’de katılımcıların daha önce bir İslam Bankası’nda işlem yapıp yapmadığını belirlemek amacı ile sorulan soruda alınan cevaplar aktarılmıştır. Buna göre katılımcıların %60,31’i daha öncesinde herhangi bir İslam Bankası’nda işlem yapmadıklarını, %23,97’si bir İslam Bankası’nda işlem yaptığını, %15,72’si ise bir İslam Bankası’nda işlem yapıp yapmadıklarının farkında olmadıklarını ifade etmişlerdir. Farkında olmama durumu İslam Bankası’nda işlem yapmış ise bunu hatırlayamaması veya işlem yaptığı bankanın İslam Bankası olup-olmadığını bilmemesinden kaynaklanabilir.

Grafik 20’de bütçe sorumluluğu konusunda katılımcıların durumları analiz edilmiştir. Bütçe sorumluluğu sorusu 5 seçenekten oluşmuş olup, içinde “ben” geçen seçeneklerin seçilmesi durumunda finansal okuryazarlık endeksi hesaplamasında katılımcıya bütçe sorumluluğu açısından olumlu puan verilmektedir. Kümülatif olarak %73,65 oranında katılımcının bütçe yapma sürecine dâhil olduğu gözlemlenmiştir. Kümülatif olarak katılımcıların 2/3’ünden fazlasının bütçe sorumluluğunun farkında olması finansal okuryazarlık endeksi açısından olumlu bir veri olarak değerlendirilmektedir.

Grafik 20: Bütçe Kararlarına Dâhil Olanların Oranı

Grafik 21: Bütçe Nedir? Sorusuna Verilen Cevaplar

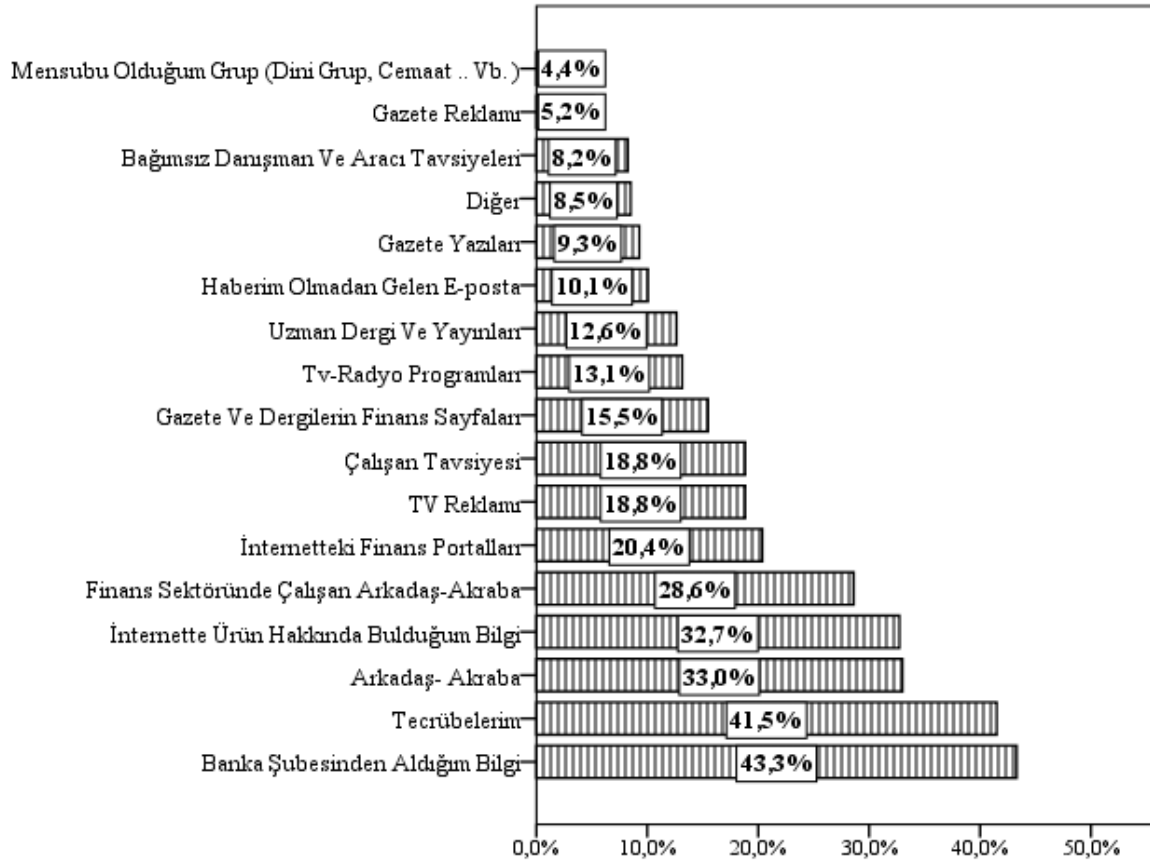

Katılımcıların finansal bilgi düzeyini ölçmek için hazırlanan diğer bir soruda katılımcılara, “Bir ev bütçesi ev halkının gelirinin hangi oranlarda tasarruf edileceği, harcanacağı ve faturaların nasıl finanse edileceğine karar vermek için yapılır” şeklinde bir ifade yöneltilmiş ve katılımcılardan bu ifadenin doğru olup olmadığını belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılar bu soruya Grafik 20’deki kümülatif bütçe sorumluluğu oranına yakın bir orandan “evet” yanıtı vermişlerdir. Bütçe kavramının finansal okuryazarlık için önemi göz önüne alındığında sonuçlar olumlu değerlendirilmektedir. Bütçe sorusuna ilişkin cevapların dağılımı Grafik 21’de aktarılmıştır.

Grafik 22’de ankete katılan bireylerin finansal kararlarını alırken kullandıkları bilgileri hangi yollardan temin ettiklerini araştırmak amaçlı sorulan soruya verilen cevapların dağılımı gösterilmiştir. İlgili soruda katılımcılara finansal haberleri elde edebileceği 17 kaynak aktarılmış ve bu kaynaklardan hangisi/hangilerini kullandıkları sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %43,3’ü banka şubesinden bilgi almakta, %41,5’i tecrübelerinden faydalanmakta, %33’ü arkadaş-akrabalarından bilgi almakta, %32,7’si internette ürün hakkında bulduğu bilgiden faydalanmakta, %28,6’sı finans sektöründe çalışan arkadaş-akrabadan bilgi sağlamakta, %20,4’ü internetteki finans portallarından bilgi sağlamakta, %18,8’i TV reklamlarından bilgi sağlamakta, %18,8’i çalışan tavsiyelerinden bilgi sağlamakta, %15,5’i gazete ve dergilerin finans sayfalarından bilgi sağlamakta, %13,1’i TV-Radyo programlarından bilgi temin etmekte, %12,6’sı uzman dergi ve yayınlarından bilgi temin etmekte, %10,1’i haberi olmadan gelen e-postadan haber sağlamakta, %9,3’ü gazete yazılarından haber sağlamakta, %8,5’i diğer

kaynaklardan bilgi sağlamakta, %8,2'si bağımsız danışman ve aracı tavsiyelerinden bilgi sağlamakta, %5,2'si gazete reklamlarından bilgi sağlamakta ve %4,4'ü ise mensubu olduğu gruptan (Dini grup, cemaat vb.) bilgi sağlamakta olduklarını ifade etmişlerdir.

Grafik 22: Katılımcıların Bilgi Kaynakları

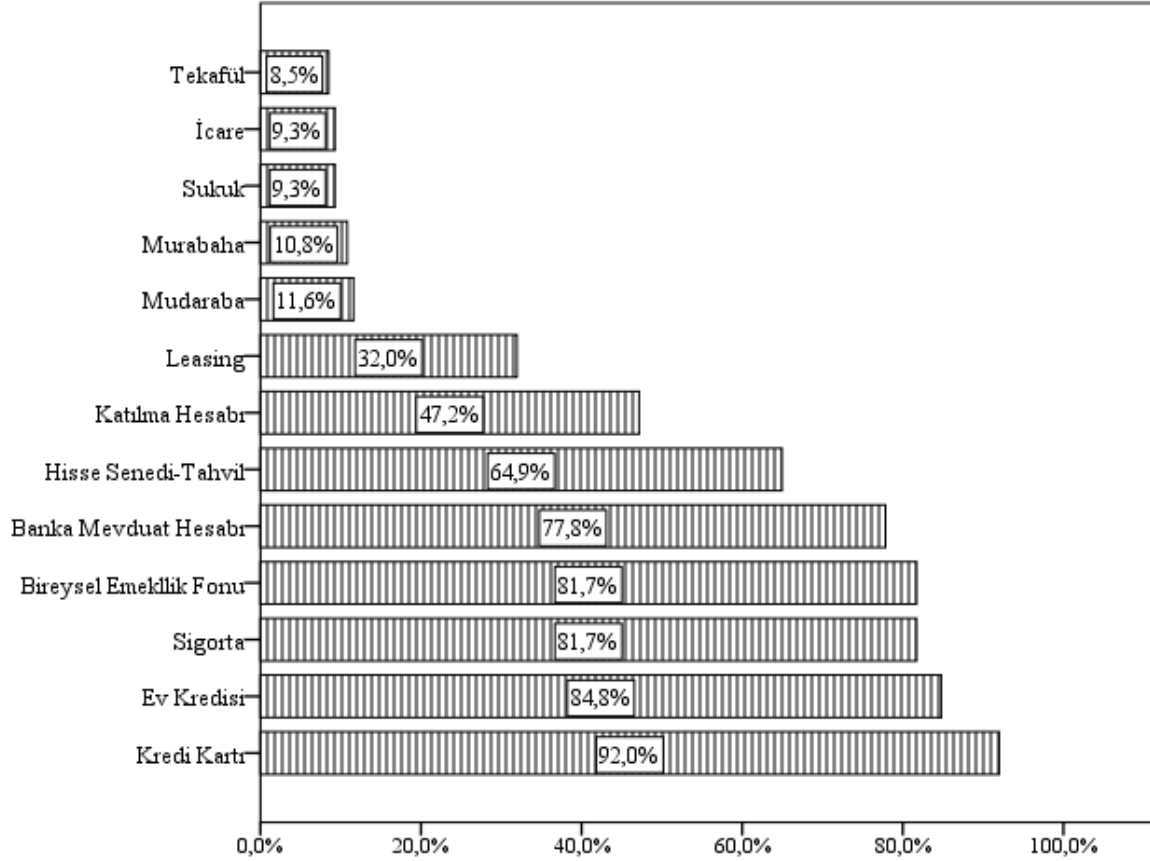

Finansal bilgi kaynağı olarak en sıklıkla kullanılan ilk 3 bilgi kaynağı beklenen şekilde elde edilmiştir, ancak “internette ürün hakkında bulduğum bilgi” ve “internetteki finans portalları” seçeneklerinin üst sıralara doğru yaklaşması, internet çağında bilgilendirme kanallarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği konusunda bir gösterge olarak değerlendirilmelidir.

Finansal bilgi kaynağını ölçerken OECD çekirdek anketi haricinde, bireysel gözlemler neticesinde Türkiye sosyolojik yapısının bir parçası olan dini grupların İslam Bankaları'nın tercih edilmesi konusunda etkili olup olamayacağını ölçmek amacı ile eklenen “Mensubu olduğum grup” seçeneğinin %4,4 kadar da olsa tercih edilmesi salt dini

nedenlerden finansal dâhil olmama yönünde karar veren bireylere ulaşmak için gelecek çalışmalara yön verebilecek bir bulgu olarak değerlendirilebilmektedir.

Grafik 23: Belirli Finansal Ürünler Konusundaki Farkındalık Durumu

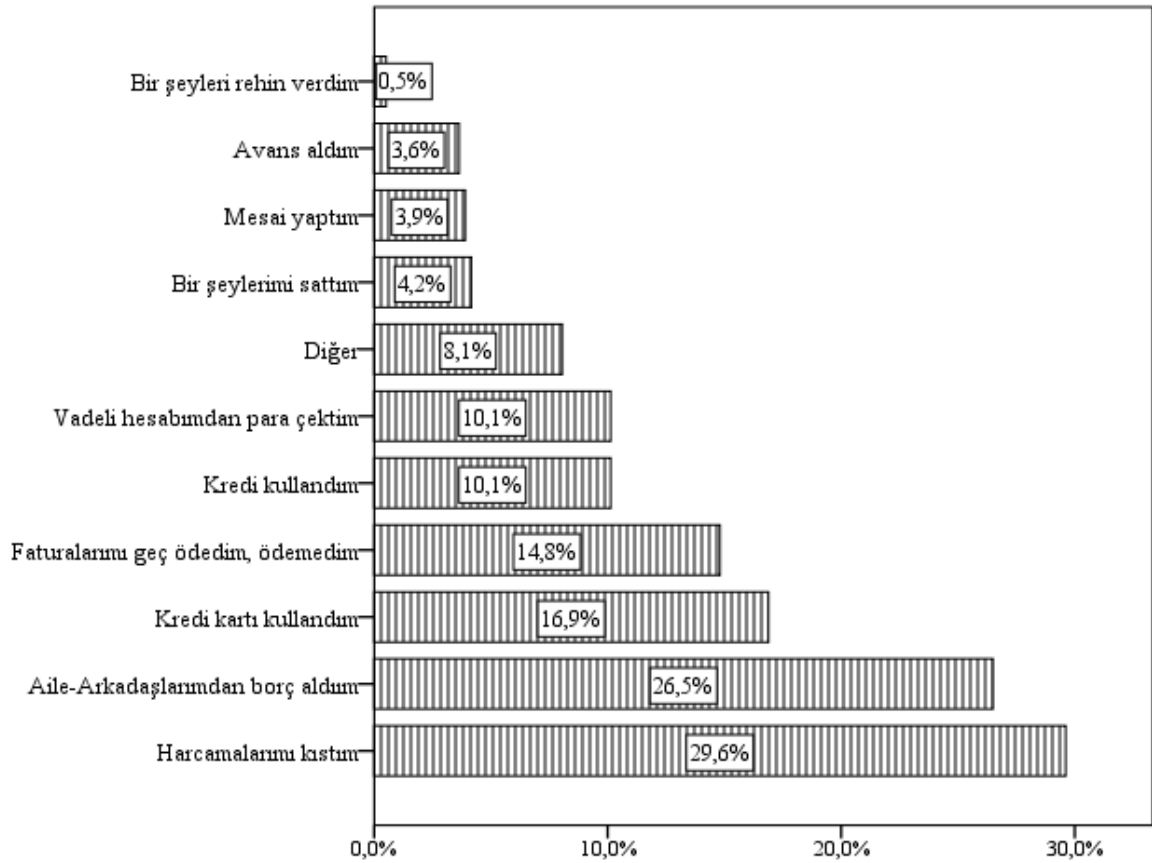
Finansal okuryazarlık seviyesi ölçülürken finansal ürünler hakkındaki farkındalık veya bilgi düzeyi önemli bir göstergedir. Bu amaçla katılımcılara bazı finansal ürünler aktarılmış ve bu finansal ürünleri daha önce duyup/duymadıklarını ifade etmeleri istenmiştir. İlgili sorudaki finansal ürünler belirlenirken bilinçli olarak mevduat bankalarının finansal ürünlerini ve katılım bankalarının ekseriyetle benzer hizmetleri sunan, sadece adı değişik olan finansal ürünler aktarılmıştır.

Mevduat bankası ürünleri konusundaki farkındalık düzeyi yüksek iken İslam bankası ürünleri konusundaki farkındalık düzeyinin düşük olması gruplar arasında farkındalık açısından problemin varlığına işaret etmektedir.

Katılımcıların finansal ürünler konusundaki farkındalık düzeylerine ilişkin bulgular Grafik 23’de gösterilmiştir.

Grafik 24’te bireylerin harcama tutarlarının gelirlerini aştığı durumlarda ne tür bireysel finansman yöntemine başvurdıklarını belirlemek amacıyla sorulan soruya verilen cevaplara ait sonuçlar gösterilmiştir. Söz konusu grafik son 12 ay içerisinde gelir-gideri arasında uyumsuzluk yaşamış olan bireylerin cevapları göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Katılımcılar bu soruyu cevaplandırırken birden fazla seçeneği işaretleyebilmişlerdir.

Grafik 24: Gelirlerin Giderleri Karşılamadığı Durumlarda Finansman Tercihleri

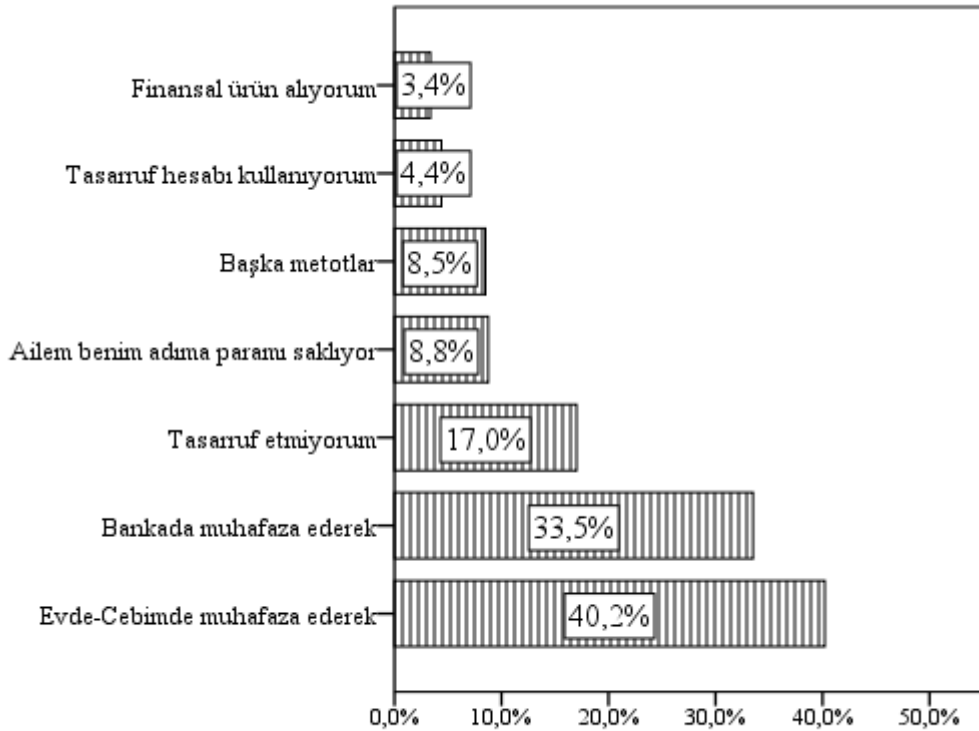

Elde edilen bulgulara göre gelir-gider bütçesi açısından açık verdiklerinde katılımcıların %40,1’i harcamalarını kısımakta, %40,1’i aile-arkadaşlarından borç almakta, %26,6’sı kredi kartı kullanmakta, %24,8’i faturalarını geç ödemekte, %14,9’u kredi kullanmakta, %14,4’ü vadeli hesabından para çekmekte, %7,2’si diğer metotlar

kullanmakta, %6,8'i mesai yapmakta, %5,9'u avans almakta, %5,9'u bir şeyler satmakta ve %0,5'i ise bir şeyler rehin vermekte olduklarını belirtmişlerdir.

Grafik 25'de katılımcıların gelirlerinden tasarruf edip-etmedikleri, ediyorlarsa da hangi çeşit davranış biçimi sergilediklerini belirlemek amacıyla sorulan soruya verilen cevaplara ilişkin sonuçlar gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %17 oranında tasarruf etmiyorum cevabı vermesi gelişmekte olan bir ülke ve dolayısıyla ülke ekonomisinin geleceği için olumsuz bir gösterge oluşturmaktadır. Tasarruf eden katılımcıların %3,4'ü finansal ürün almakta, %4,4'ü tasarruf hesabı kullanmakta, %8,5'i başka metotlar kullanmakta, %8,8'i adına ailesi parasını muhafaza etmekte, %33,5'i tasarruflarını bankada muhafaza etmekte ve %40,2'si ise tasarruflarını evinde-cebinde muhafaza etmekte olduklarını ifade etmişlerdir.

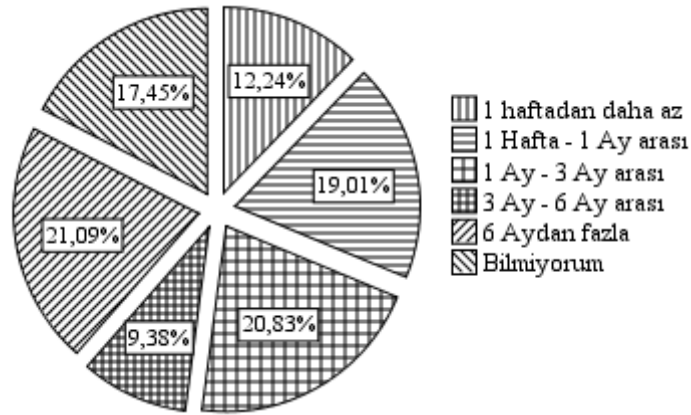
Grafik 25: Tasarruf Davranışı Çeşitleri

Grafik 26’da bireylere gelir kesintilerine karşı ne kadar hazırlıklı olduklarını ölçmek amacı ile sorulan soruya verilen cevaplarla ilişkin sonuçlar gösterilmiştir. Buna göre katılımcılara sorulan çoktan seçmeli soruda alınan %17,45 oranındaki bilmiyorum cevabı bütçeleme noktasında yaşanan eksiklikleri ortaya koymaktadır.

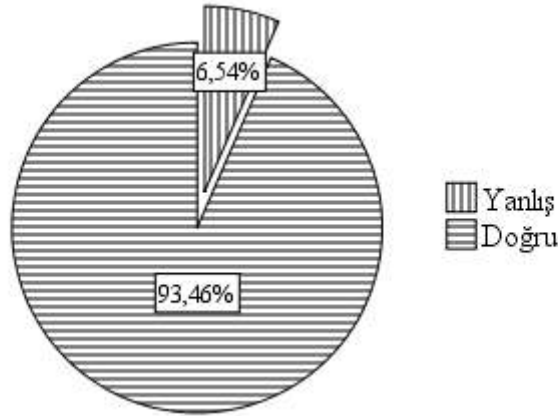
Elde edilen bulgulara göre ayrıca, gelir kesintilerine karşı hazırlıklı oldukları süreyi 1 haftadan daha az olarak ifade eden %12,24 oranındaki katılımcı ile bilmiyorum diye belirten %17,45 oranındaki kitle kümülatif olarak değerlendirildiğinde yaklaşık olarak %29,69 oranında bir kitlenin gelir şoklarına hazırlıksız olduğu görülmektedir.

Grafik 26: Gelir Şoklarına Direnç Süreleri

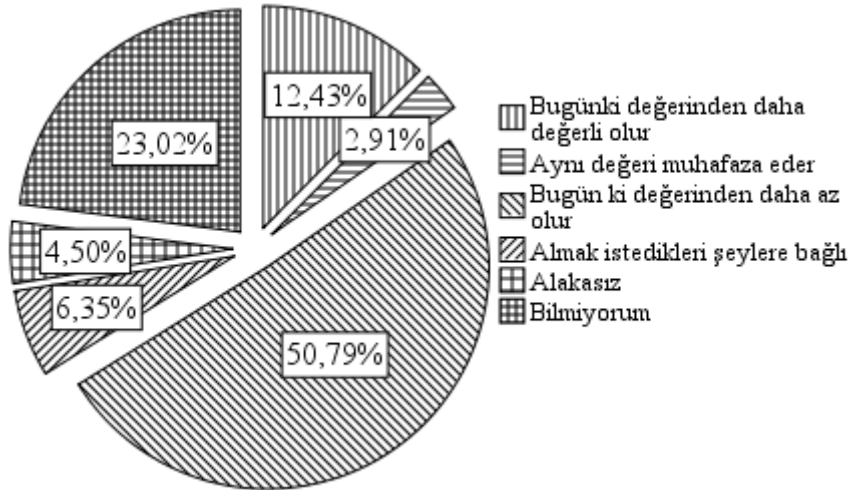
Grafik 27’de 1.000 TL’lik bir meblağının 5 kardeş arasında eşit olarak paylaşılması istenerek katılımcıların bölme yetenekleri test edilmiştir. Yanıtlayan katılımcılardan %6,54 kadarı doğru cevabı verememiş olması düşündürücü bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki anket uygulanan bazı katılımcılar, sorunun kolaylığını sebep göstererek çalışmanın gayri ciddi olduğu noktasında görüş bildirmişlerdir. İlgili sorunun, endeksin uluslararası referansı gereği sorulduğu ifade edildiğinde bu tutumlarından vazgeçmişlerdir.

Grafik 27: Katılımcıların Bölme Yeteneği

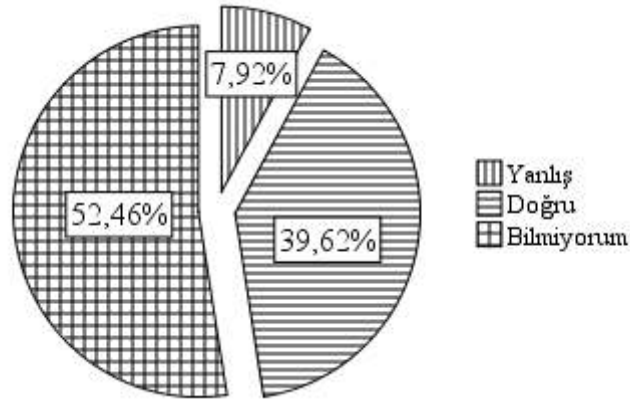
Diğeri bir finansal bilgi sorusunda katılımcılardan, kardeşlere verecek oldukları 1000 TL'yi parayı bir yıl sonra vermeleri durumunda ve bu bir yıl süre zarfında enflasyon oranının %8 olduğuy varsayıldığında, yılsonunda alacakları paranın bugün alacakları paraya göre değeri açısından nasıl olacağı karşılaştırmasını yapmaları istenmiştir.

Grafik 28: Enflasyon Bilgisi Sorusuna Verilen Cevaplar

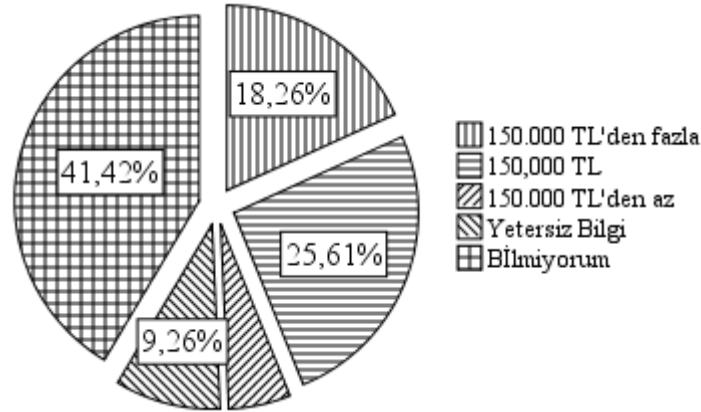
Katılımcıların %50.79'unun doğru cevap verdiği bu soruya yine katılımcılar %23.02'nin doğrudan bilmiyorum şeklinde cevap vermesi finansal okuryazarlık bilgisi açısından eksikleri olduğuy noktasında veri oluşturmaktadır. Soruya verilen cevaplara ilişkin sonuçlar Grafik 28'da gösterilmiştir.

Grafik 29: 1 Yıllık Fon Maliyeti Hesaplama Sorusuna Verilen Cevaplar

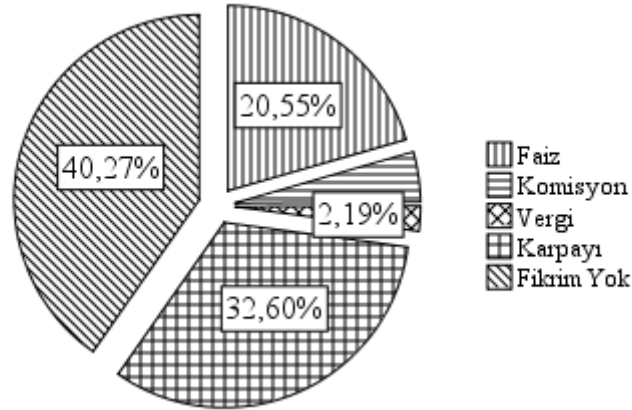
Bir başka soruda katılımcıların basit faiz hesaplama yeteneklerini değerlendirmek amacı ile 100.000 TL tutarında bir meblağa %10 oranında bir masraf ödemeleri durumunda bir yıl sonra ödemeleri gereken toplam tutar açık uçlu olarak sorulmuştur. Katılımcıların sadece %39.62'si soruyu doğru cevaplayabilmiştir. Soruya verilen cevaplara ilişkin sonuçlar Grafik 29'de gösterilmektedir.

Grafik 30: Bileşik Fon Maliyeti Hesaplama Sorusuna Verilen Cevaplar

Diğer bir soruda katılımcılardan 100.000 TL tutarında fonun yıllık %10 maliyetle beş sene sonra geri ödemek üzere borç alındığında beş sene sonunda ödenecek tutarın ne olduğunu ifade etmeleri istenmiştir. Soruya verilen cevaplara ilişkin sonuçlar Grafik 30'da aktarılmıştır. Buna göre katılımcıların sadece %5,45'i soruya doğru cevap verebilmiştir.

Grafik 31: Kârpayı Bilgi Sorusuna Verilen Cevaplar

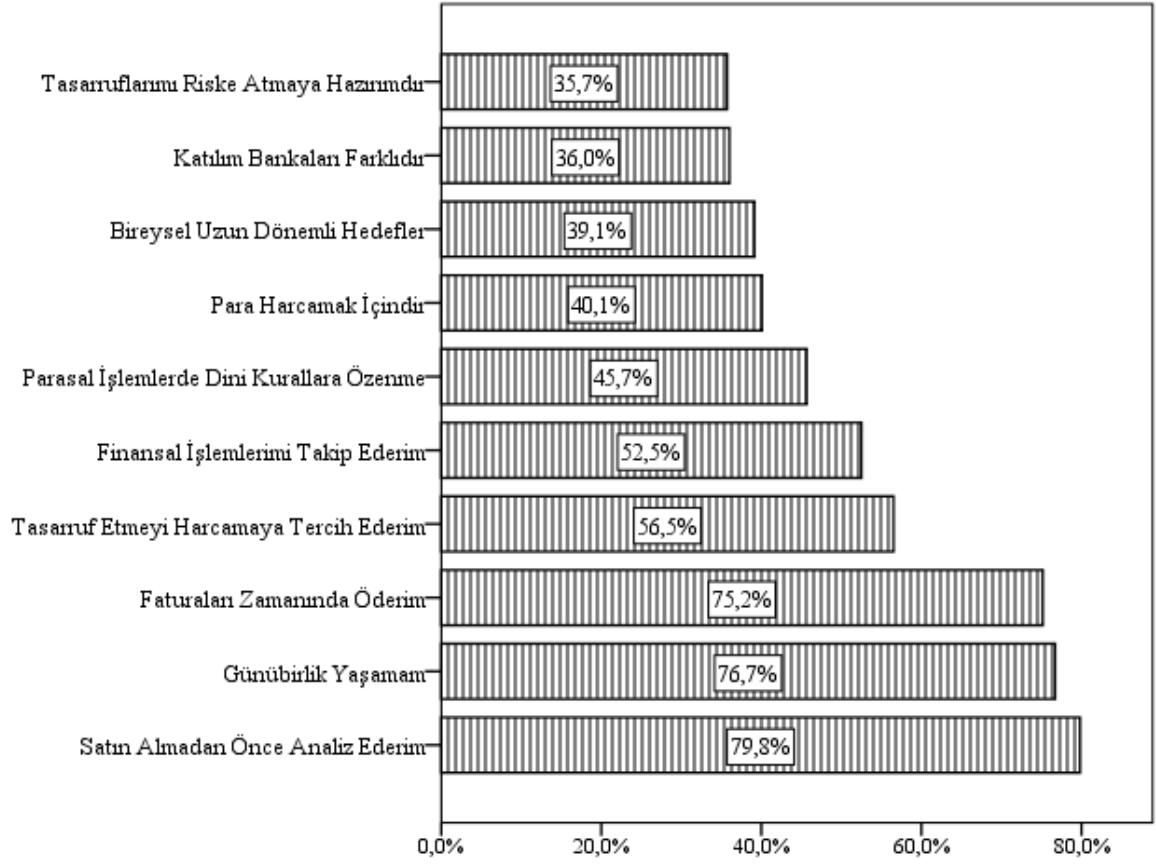
İslami bir bankadan sağlanan fonun özelliği hakkında katılımcıların ne denli farkındalık sahibi olduklarını ölçmek için 5 seçenekli bir soru sorulmuştur. Katılımcıların %40,27'sinin vermiş olduğu fikrim yok cevabı hala büyük ölçüde bilmeyenler olduğunu göstermektedir. Ancak %32,60 oranında yaklaşık olarak her 3 katılımcıdan 1'nin doğru cevabı vermesi olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Soruya verilen yanıtlara ilişkin bulgular Grafik 31'de gösterilmiştir.

Grafik 32'de, finansal davranışlarını ölçmek için katılımcılara yöneltilen ve 5'li Likert tipi ölçek yardımı ile cevaplandırmaları istenilen 10 adet soruya verilen doğru cevaplara ilişkin dağılımlar gösterilmiştir. OECD çekirdek anketine göre 5'li Likert ölçeğinde istenilen doğrultuda 4. ve 5. seçeneklerin seçilmiş olması doğru olarak değerlendirilip, 1. 2. 3. seçenekler yanlış olarak değerlendirilmiştir. Buna göre Grafik 30'da istenilen yönde 4. ya da 5. seçeneği işaretleyenlerin kitleye oranı sunulmuştur.

Elde edilen sonuçlara göre;

- ❖ Katılımcıların %35,7'si tasarruflarını ya da yatırımlarını riske etmeye hazır olduklarını,
- ❖ Katılımcıların %36'sı İslami Bankalar'ın çalışma prensipleri açısından farklı olduğuna inandıklarını,
- ❖ Katılımcıların %39,1'i uzun dönemli finansal hedefler koyup bunları gerçekleştirmek için çaba sarf ettiklerini,

Grafik 32: Likert Ölçekli Soruların Doğru Yanıtlanma Oranları

- ❖ Katılımcıların %40,1'i para harcamak içindir anlayışında olmadıklarını,
- ❖ Katılımcıların %45,7'si para ile ilgili meselelerinde dini kuralları uygulamaya dikkat ettiklerini,
- ❖ Katılımcıların %52,5'i finansal meselelerini yakından takip ettiklerini,
- ❖ Katılımcıların %56,5'i para harcamanın kendilerini tasarruf etmekten daha mutlu ettiğini,
- ❖ Katılımcıların %75,2'si faturalarını zamanında ödediklerini,
- ❖ Katılımcıların %76,7'si bugünü atlatalım, yarına yarın bakarız anlayışında olmadıklarını,
- ❖ Katılımcıların %79,8'i satın alma kararı vermeden önce finansal yeterliliklerini analiz ettiklerini,

ifade etmişlerdir.

Diğer bir soruda katılımcıların risk-getiri, enflasyon-fiyatlar, risk çeşitlendirmesi, ürün sepeti, İslami bankaların evrenselliği, İslami bankaların proje tercih kıstası ve İslam bankalarındaki geleceğin bilinmezliği ilkesi gereği mutlak pozitif getiri garantisi olmadığı konusunda bilgilerini test etmek amacı ile kendilerine 7 adet doğru-yanlış sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcılara proje finansmanı kolonunda İslam Bankalarının her türlü proje/ürünü finanse edebileceği şeklinde yöneltilen ifade doğrultusunda katılımcıların %57,9'u bu bilginin yanlış olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü İslami bankalar alkol fabrikası, şans oyunları şirketi gibi dini kurallara aykırı faaliyetlere finansman sağlayamamaktadır.

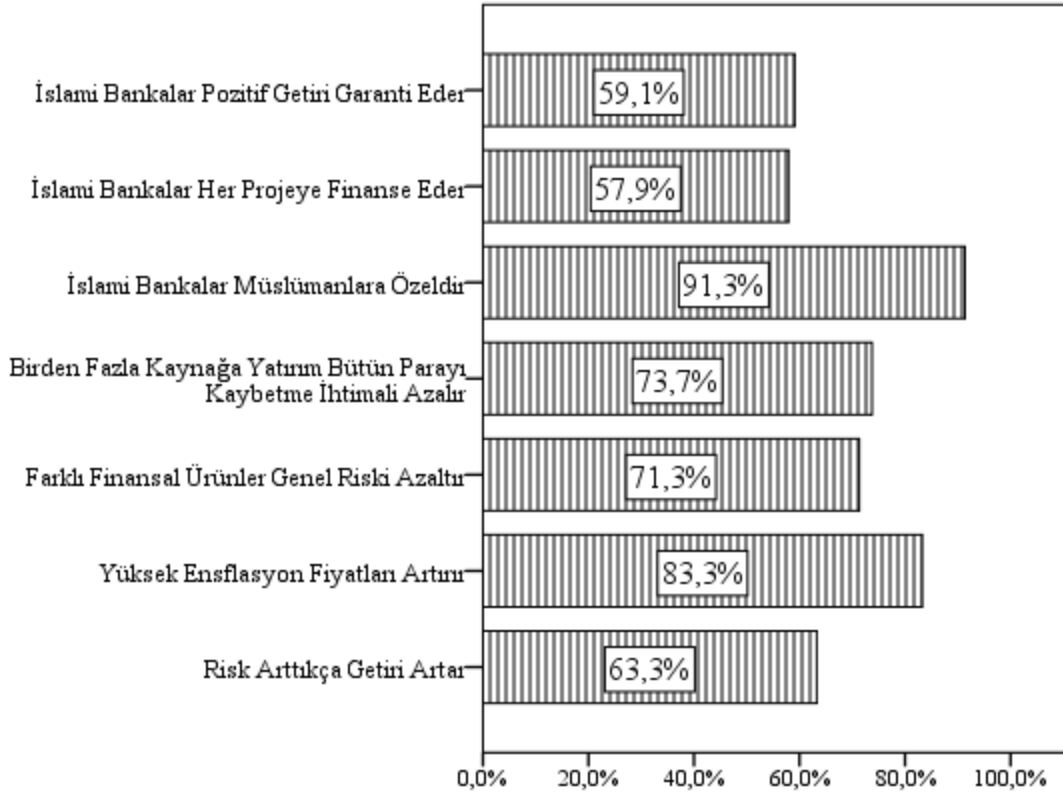
Katılımcılara İslami bankalara yatırılan mevduatların mutlak pozitif getiri sağlayacağı şeklinde bir bilgi yöneltilmiştir. Katılımcıların %59,1'i bu bilginin yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. İslam bankaları geleceğin bilinmezliği ilkesi gereği her ne kadar çoğunlukla pozitif getiri sağlasalar da, mutlak anlamada pozitif getiri sağlamayabilirler.

Katılımcılara risk arttıkça getiri artacağı şeklinde bir bilgi yönetilmiştir. Katılımcıların %63,3'ünün verdiği doğru cevap olumlu bir finansal bilgi göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Risk sepeti konusundaki bilgilerini ölçmek amacıyla katılımcılara farklı finansal ürünlere yatırım yapmaları durumunda yatırımların genel riskinin düşeceği şeklinde bir bilgi verilmiştir. Katılımcılardan %71,3 oranında alınan olumlu cevap katılımcıların bu konuda bilgi sahibi olduğunu göstermiştir.

Risk çeşitlendirme konusundaki bilgilerini ölçmek amacıyla katılımcılara, farklı kaynaklara yatırım yapılması durumunda bütün kaynakları kaybetme ihtimalinin azalacağı şeklinde bir bilgi aktarılmıştır. Katılımcılardan alınan %73,7 oranında olumlu cevap bir önceki soru ile beraber analiz edildiğinde yatırım riski yönetimi açısından katılımcıların donanımlı olduğunu göstermektedir.

Grafik 33: Finansal Bilgi Sorularının Doğru Cevaplanma Oranı

Enflasyon-fiyat ilişkisi konusundaki bilgilerini ölçmek amacıyla katılımcılara, enflasyon oranı ile fiyatlar arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu şeklinde bir bilgi aktarılmıştır. Katılımcıların %83,3’ü ilgili soruya doğru olarak cevap vermişlerdir.

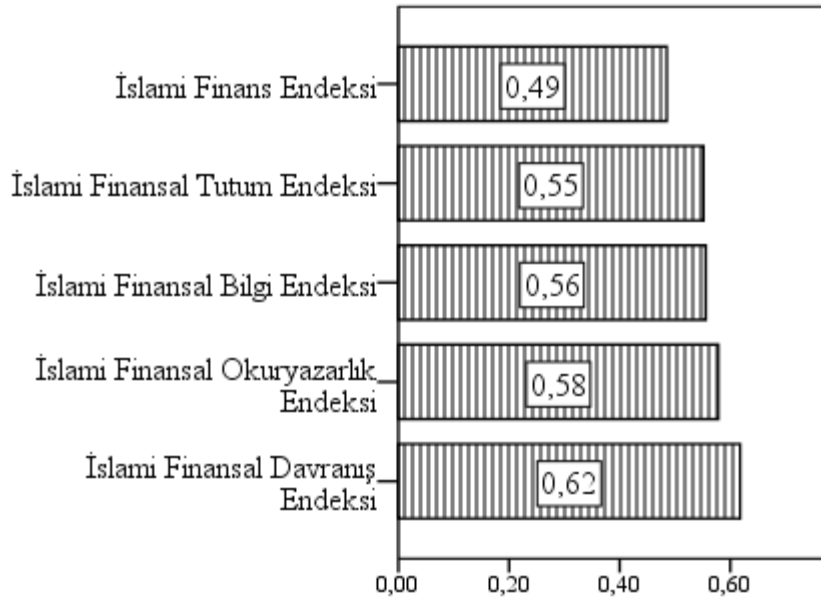
Finansal bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla sorulan son soruda katılımcılara, İslami bankaların kuruluşundan kaynaklanan dini etkinin Müslüman olmayanlara karşı herhangi bir dışlama oluşturabileceğini ölçebilmek amacı ile, İslami bankalarda yalnızca Müslümanların işlem yapabileceği içeriğinde bir bilgi sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların %91,3’ünün bu bilginin yanlış olduğunu ifade ederek ilgili soruya doğru cevap vermesi bu yönde bir algının olmadığı yönünde bir sonuca varılmasına dayanak oluşturmaktadır.

3.4.2. Endeks Değerlerine İlişkin Bulgular

Endeks değerleri oluşturulurken ankette sorulan sorular OECD çekirdek endeksindeki sorulma yöntemine benzer olarak İslam Finansal Bilgi Endeksi, İslami Finansal Tutum Endeksi, İslami Finansal Davranış Endeksi olmak üzere 3 alt endeks başlığı ve İslami Finansal Okuryazarlık Endeksi olmak üzere 4 endeks başlığı etrafından gruplandırılmıştır. Endeks değerleri söz konusu endeks değerinin hesaplanmasına dâhil edilen sorulara verilen doğru cevapların toplam puan değerinin söz konusu soru grubundan alınabilecek maksimum puana oranını temsil etmektedir. Yalnızca Grafik 34’de özel olarak eklediğimiz sorular kapsamında İslami Finans Endeks değeri hesaplanmıştır.

Anket çalışmasında elde edilen ve yukarıda aktarılan bulgular doğrultusunda İslami finans okuryazarlığı endeksi ile ilgili olarak şu sonuçlar elde edilmiştir.

Grafik 34: Endeks Değerleri

Yapılan endeks çalışmasında;

- ❖ İslami finans okuryazarlığı genel endeksi,
- ❖ İslami finans endeksi
- ❖ İslami finans okuryazarlığı tutum endeksi,

- ❖ İslami finans okuryazarlığı bilgi endeksi,
- ❖ İslami finans okuryazarlığı davranış endeksi

şeklinde 5 ayrı endeks oluşturulmuştur. Hesaplanan endekslere ilişkin sonuçlar Grafik 34’de gösterilmiştir.

Endeks değerleri hesaplandıktan sonra, elde edilen endeks değerlerinin demografik faktörler (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, mesleki durum, gelir durumu, İslami banka tecrübesi ve gelir aralıkları) açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için farklılık testleri (t-testi ve Anova) yapılmıştır. Bu analizlerde, İslami finans endeksi dışındaki endeks değerleri açısından analizlere yer verilmiştir.

Tablo 4: İslami Finans Okuryazarlığı (İFO) Endeks Değerlerine İlişkin Farklılık Analizleri

Demografik Değişkenler	İFO Endeksi	İFO Tutum Endeksi	İFO Bilgi Endeksi	İFO Davranış Endeksi
	t / F istatistik (p değeri)	t / F istatistik (p değeri)	t / F istatistik (p değeri)	t / F istatistik (p değeri)
Cinsiyet	2,709 (0,007)**	-0,033 (0,974)	3,971 (0,000)**	0,901 (0,368)
Medeni Durum	-0,429 (0,668)	3,621 (0,000)**	-1,813 (0,071)	-0,970 (0,333)
Yaş	0,514 (0,673)	3,082 (0,027)*	0,963 (0,410)	1,016 (0,386)
Eğitim	11,090 (0,000)**	7,314 (0,000)**	8,306 (0,000)**	20,360 (0,000)**
Meslek	3,214 (0,003)	4,023 (0,000)**	2,118 (0,041)*	5,699 (0,000)**
Gelir	9,163 (0,000)**	4,466 (0,002)**	4,781 (0,001)**	5,868 (0,000)**
İslami Banka Tecrübesi	6,885 (0,001)**	6,243 (0,002)**	2,437 (0,089)	3,189 (0,042)*
Bilgiye Ulaşma Metodu	17,380 (0,000)**	2,308 (0,101)	7,129 (0,001)**	32,740 (0,000)**
Gelir Şoklarına Dayanma Süresi	3,280 (0,007)**	2,271 (0,047)*	1,931 (0,088)	1,738 (0,125)

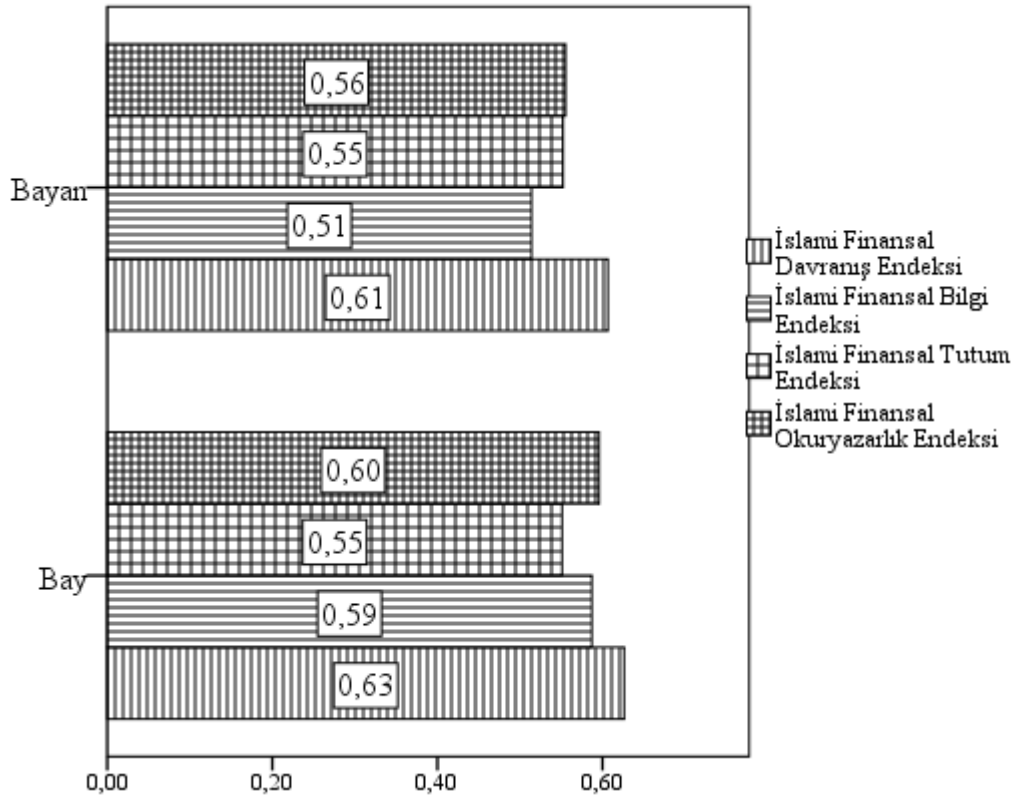
* 0,05 düzeyinde anlamlı, ** 0,01 düzeyinde anlamlı

Yapılan farklılık analizlerinde cinsiyet ve medeni durum demografik değişkenleri açısından t testi diğer demografik değişkenler açısından ise Tek Yönlü Anova testi

yapılmıştır. Farklılık analizleri SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır. Yapılan farklılık analizlerine ilişkin sonuçlar Tablo 4’de aktarılmıştır.

Grafik 35’de İslami finans okuryazarlığı endeks değerlerinin cinsiyet açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmaya yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre erkek katılımcıların İslami finans okuryazarlığı genel endeks ve bilgi endeksi değerlerinin bayan katılımcılara göre anlamlı derecede yüksek olduğu (Tablo 4), yine tutum endeksinin de erkek katılımcılarda daha yüksek olarak elde edilmesine karşın bu sonucun istatistiki olarak anlamlı olmadığı (Tablo 4) görülmektedir.

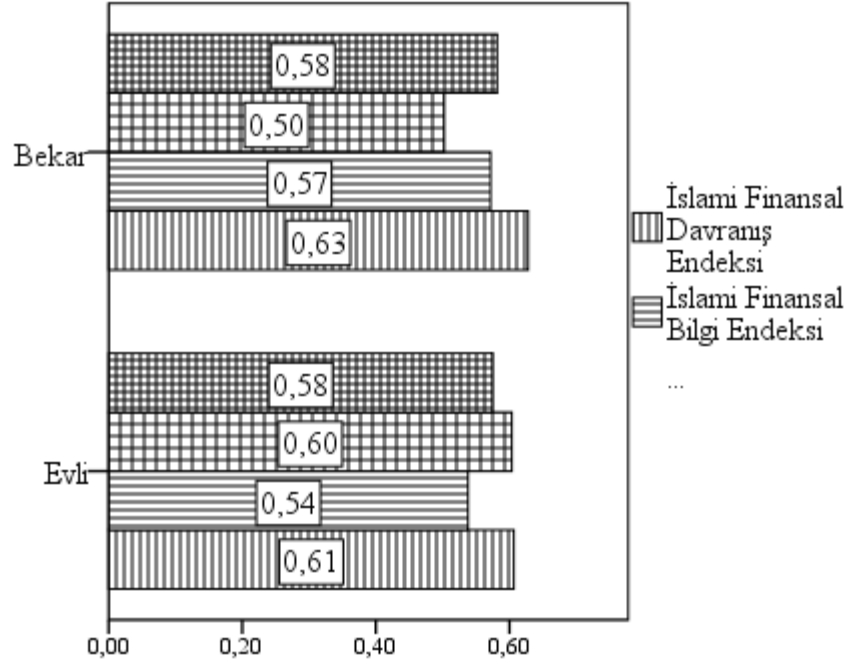
Grafik 35: Endeks Değerlerinin Cinsiyetler Açısından Dağılımı

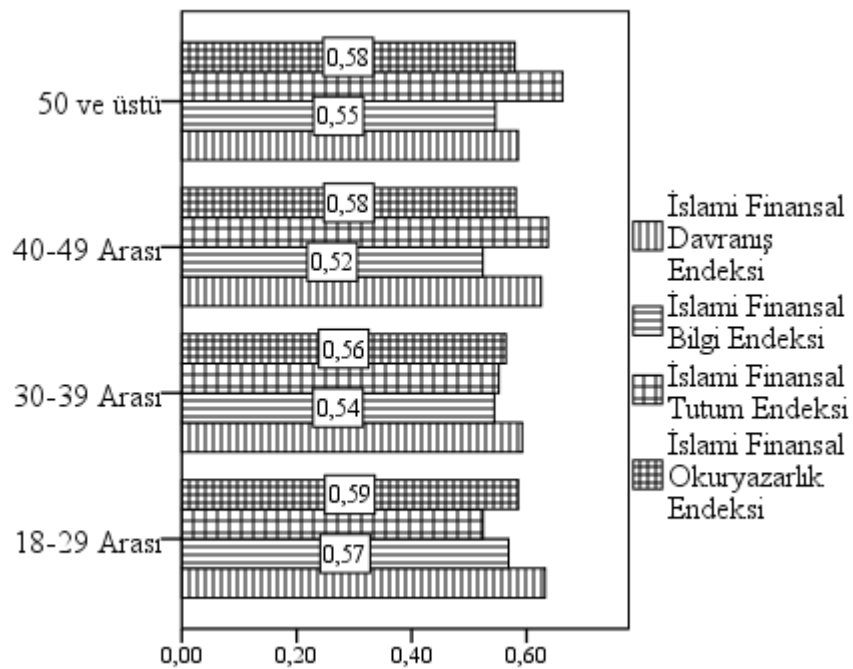
Grafik 36’de ise İslami finans okuryazarlığı (İFO) endeks değerlerinin katılımcıların medeni durumları açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmaya yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre İFO tutum endeksi dışındaki diğer endeks değerlerinin evli katılımcılara göre bekar katılımcılarda daha yüksek oranda olduğu, bununla birlikte bu farkların anlamlı olmadığı (Tablo 4) görülmektedir. Bununla

birlikte İFO tutum endeksi açısından durum farklılaşmaktadır. Buna göre İFO tutum endeksinin evli katılımcılar açısından bekar katılımcılara göre daha yüksek olduğu ve bu farklılığın da istatistiki olarak anlamlı olduğu (Tablo 4) görülmektedir. Bu sonuç evliliğin bireylerin finansal tutumları üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 36: Endekslerin Medeni Durum Açısından Karşılaştırılması

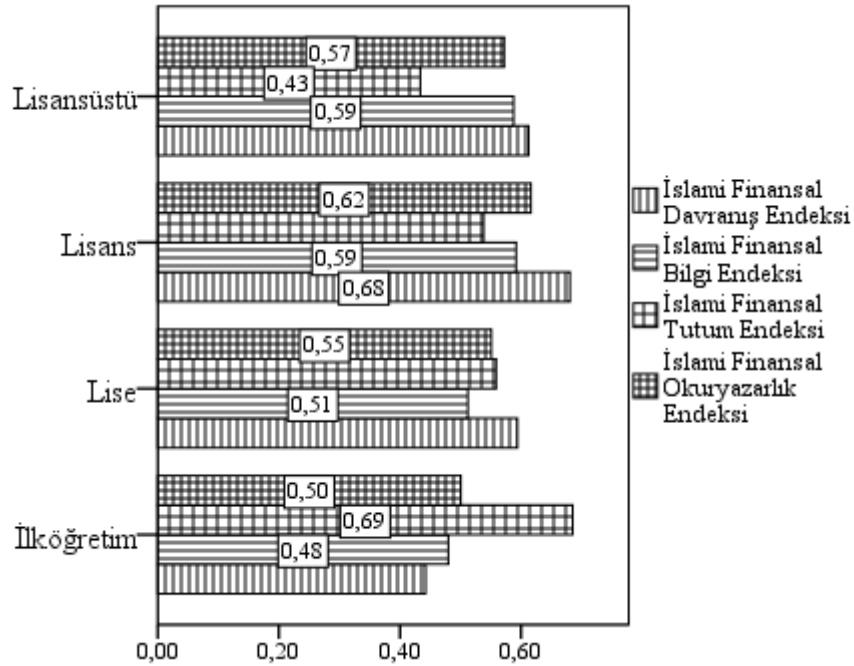
Grafik 37: Endeks Değerlerinin Yaş Aralıkları Açısından Karşılaştırılması

Yine Grafik 37’de İFO endeks değerlerinin katılımcıların yaş grupları açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmaya yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların yaşı yükseldikçe İFO tutum endeksi değerlerinde anlamlı derecede artışların olduğu (Tablo 4) görülmektedir. Diğer endeks değerlerinde ise anlamlı farklılıklar ortaya çıkmamıştır. Bu sonuç bireylerine yaşı ilerledikçe finansal tutumlarında olumlu yönde değişimler olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Yine Grafik 38’da İFO endeks değerlerinin katılımcıların eğitim düzeyleri açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmaya yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe İFO tutum endeksi dışındaki diğer endekslerde (İFO genel, İFO bilgi ve İFO davranış) anlamlı derecede artışların olduğu (Tablo 4) görülmektedir. İFO tutum endeksinde ise eğitim seviyesi ile ters yönlü bir gelişme olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

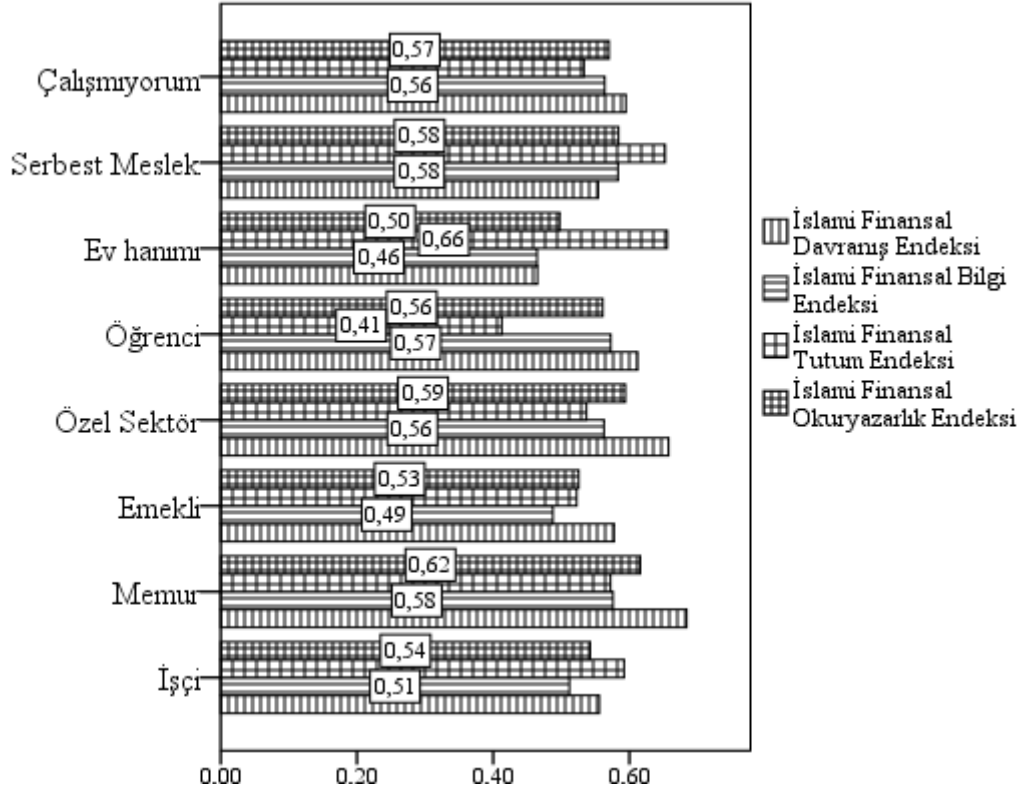
Grafik 38: Endeks Değerlerinin Eğitim Seviyeleri Açısından Karşılaştırılması

Grafik 39’da İFO endeks değerlerinin katılımcıların meslek grupları açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırmaya yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 4 endeks değeri (İFO genel, İFO bilgi, İFO tutum, İFO davranış) açısından anlamlı

farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre İFO davranış endeksi açısından memurlar ev hanımı ve serbest meslek mensuplarından, özel sektör çalışanları ev hanımlarından, öğrenciler ev hanımlarından anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

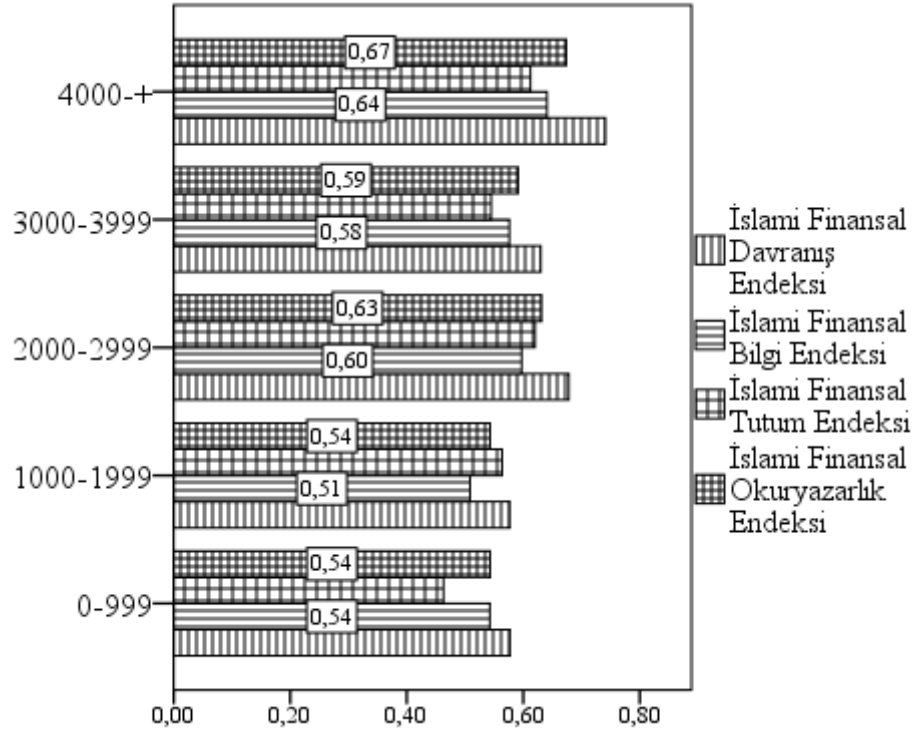
Grafik 39: Endeks Değerlerinin Meslekler Açısından Karşılaştırılması

İFO bilgi endeksi açısından memurlar ev hanımlarından daha yüksek skor elde etmiştir. İFO tutum endeksi açısından memurlar, ev hanımları, serbest meslek mensupları öğrencilerden anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

İFO genel endeksi açısından memurlar ev hanımlarından, özel sektör mensupları ev hanımlarından anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

Grafik 40: Endeks Değerlerinin Gelir Grupları Açısından Karşılaştırılması

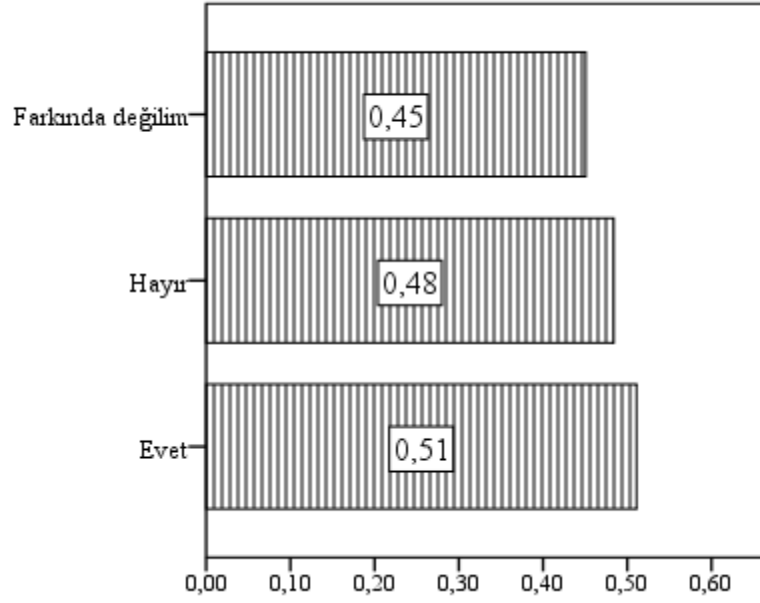

Grafik 40'da İFO endeks değerlerinin gelir grupları açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin karşılaştırma yapılmıştır. Yapılan analiz nihayetinde İFO davranış ve İFO tutum endekslerinde gelir düzeyi açısından anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Buna göre İFO davranış endeksi açısından 4000 ve üstü, 2000-2999 gelir aralığı grupları 0-999, 1000-1999 gelir aralığı gruplarından anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir. İFO tutum endeksi açısından yalnızca 2000-2999 gelir aralığı grubu 0-999 gelir aralığı grubundan anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

Ayrıca Bilgi ve Genel endeks homojen dağılmadıkları için Brown-Forsythe analizi ile değerlendirilmiş olup anlamlı farklılık gösterdikleri gözlemlenmiştir. Buna göre İFO bilgi endeksi açısından 2000-2999 ve 4000 ve üzeri gelir grubu 1000-1999 gelir grubundan anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

İFO genel endeks açısından 2000-2999 ve 4000 ve üzeri gelir grubu 0-999 ve 1000-1999 gelir gruplarından anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

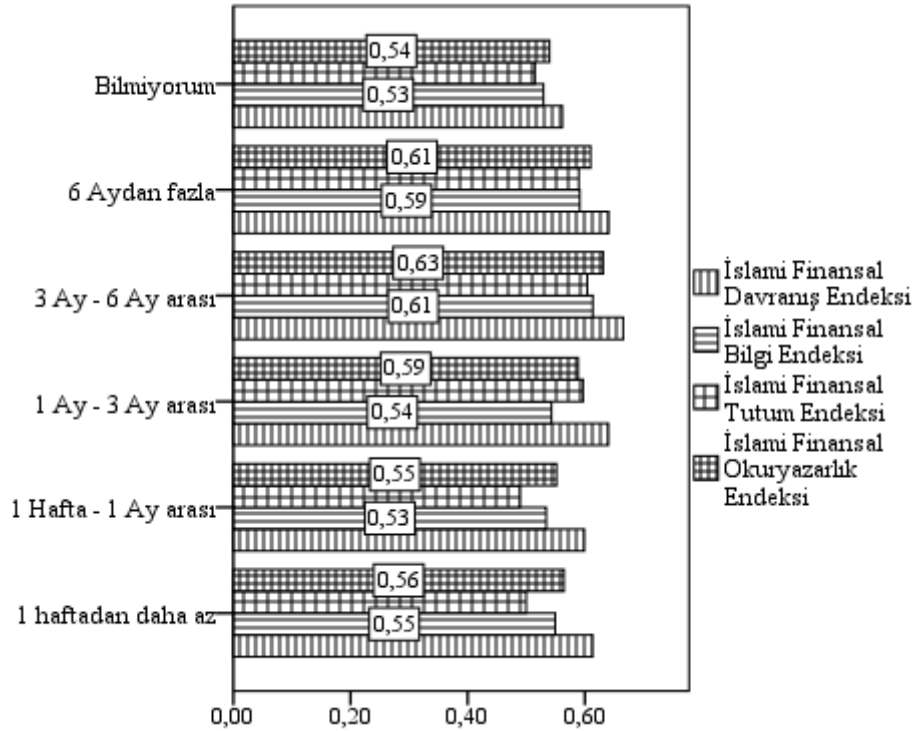
Grafik 41: İslami Endeks Değerinin İslami Banka Tecrübesi Açısından Karşılaştırılması

Grafik 41’da ankete dâhil edilen İslami Finans konulu sorulara verilen cevaplardan oluşturduğumuz endeks değerinin İslami bankada işlem tecrübesi olanlar, olmayanlar, olup-olmadığının farkında olmayanlar açısından farklılık gösterip göstermediğine yönelik karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz nihayetinde İslami bankada işlem tecrübesi açısından İslami bankacılık hakkında sorulan sorulardan oluşan endekse verilen sonuçlarda anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Grafik 42’de gelir şoklarına karşı tahmini dayanma süresinin endeks değerleri açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan karşılaştırmada anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir.

Grafik 42: Endeks Değerlerinin Gelir Şoklarına Dayanma Süreleri Açısından Karşılaştırılması

Buna göre Genel endeks ve Tutum endeksi şoklara dayanma süreçleri açısından anlamlı farklılıklara sahiptir. İFO genel endeksi açısından 3-6 ay arası, 6 aydan fazla yanıtı verenler bilmiyorum yanıtı verenlerden anlamlı olarak farklı ve daha yüksek skor elde etmiştir.

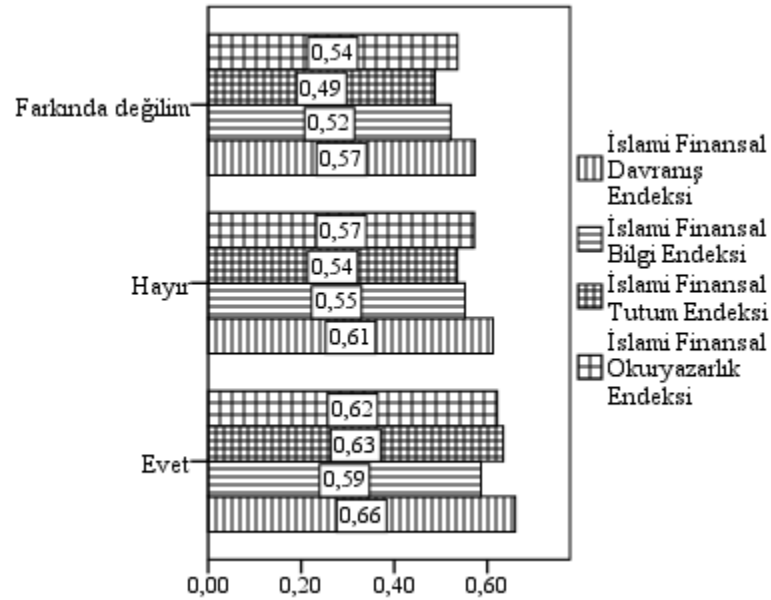
Grafik 43'te İslami banka tecrübesi açısından 3 gruba ayırdığımız katılımcılar 4 endeks değeri açısından anlamlı olarak farklılaştığını analiz edilmek için karşılaştırılmıştır. İFO davranış, İFO tutum ve İFO genel endeks değerlerinde anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir.

Buna göre İFO davranış endeksi açısından evet yanıtı verenler farkında değilim yanıtı verenlerden daha yüksek skor almış ve anlamlı olarak farklılık sergilemiştir.

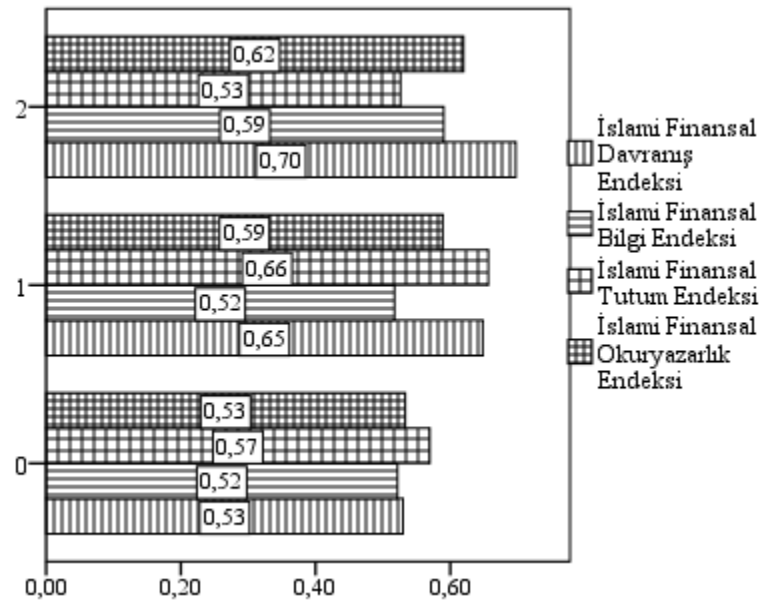
İFO tutum endeksi açısından her 3 yanıtı verenler anlamlı farklılık sergilemiştir. Buna göre en yüksek değeri evet yanıtı verenler, daha sonra hayır ve son olarak farkında değilim yanıtı verenlerdir.

İFO genel endeks değeri açısından da İFO tutum endeksine paralel farklılık ve sıralama sonuçları gözlemlenmiştir.

Grafik 33: Endeks Değerlerinin Banka Tecrübesi Açısından Analiz Edilmesi

Grafik 44: Endeks Değerlerinin Bilgiye Ulaşım Açısından Karşılaştırılması

Karar verirken bilgiyi araştıranlar 2, bilgiyi araştırmayı deneyenler 1 ve bilgi bulmak için bir çalışma yapmayanlar 0 olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda İFO bilgi ve İFO genel endeks değerlerinin anlamlı olarak farklılaştığı gözlemlenmiştir. İki endeks değerinde de 2 yanıtını verenler 0 yanıtını verenlerde anlamlı olarak farklılaşmış ve daha yüksek skor elde etmişlerdir. Karşılaştırma bulguları Grafik 44’de gösterilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İslam bankaları ülkemiz tarihinin son 30 yıllık kısmı içinde kendine yer edinmiş, alternatif finansman kaynağı oluşturma ve finansal dâhil olmayı artırma potansiyeli yüksek olan finansal kurumlardır. Ülkemizin son 10 yıllık zaman süresince dâhil olduğu gelişmekte olan ülkeler grubundaki pozisyonunu koruması, iyileştirmesi ve takılmış olduğu orta gelir tuzağından kurtulması için temel üretim faktörlerinden olan sermaye faktörünün daha verimli kullanılması açısından finansal dâhil olma oranının artırılması hayati önem arz etmektedir.

World Bank Global Findeks anket sonuçlarına göre ülkemizde finansal dâhil olmayan bireylerin oranı %37,23 iken, bahsedilen finansa dâhil olmamış kitlenin %21,56 kadarı finansal dâhil olmama yönünde davranışı dini nedenlere dayandırmaktadır.

2014 yılı itibari ile Dünya’da 1000 civarında şirket faizsiz finansman alanında faaliyet göstermekte iken, küresel faizsiz finans sisteminin 1,8 trilyon ABD doları seviyesinde olduğu ve kısa dönemde yüksek büyüme oranları ile 3 trilyon ABD doları seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ancak ülkemizdeki İslam Bankaları’nın (Katılım Bankaları) 2014 yılı sonunda Türk bankacılık sistemi içindeki payları % 6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye’deki İslam bankalarının aktif büyüklüğü 104 milyar TL’yi aştığı görülmüştür. Cumhuriyetin 100. Yılında % 15 pazar payına, 180 milyar ABD doları aktif büyüklüğüne sahip olması öngörülen İslam Bankaları’nın bu hedefe ulaşabilmesi için finansal dâhil olma oranının artırılması kaçınılmazdır.

Finansal dahil olmama nedenleri arz ve talep yönlü nedenler olarak iki grupta değerlendirilmektedir. Finansal dâhil olmanın talep yönlü problemler açısından bakıldığında düşük finansal okuryazarlık düzeyi önemli bir problem alanı olarak görülmektedir. Türkiye’de %41,78 oranında güven eksikliğinden dolayı ve %21,56 oranında dini nedenlerden dolayı finansal dâhil olmama davranışı sergilenmesi finansal

okuryazarlık açısından bireylerin yetersizliğine ve bir o kadar da İslami Bankalar'ın bu anlamdaki etkinsizliğine işaret etmektedir.

Dolayısıyla bu araştırmada, bireylerin İslami finans okuryazarlığı düzeylerini analiz etmeye yönelik bir araç geliştirmek ve bu araç yardımı ile katılımcıların İslami finans okuryazarlığı düzeylerini ölçmek, faizli sistem ekseninde kurulmuş OECD finansal okuryazarlık endeksini referans alarak İslami finans okuryazarlığı endeksi oluşturmak amaçlanmıştır. Araştırma Trabzon ilinde 388 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Finansal okuryazarlık endeksi temel olarak finansal bilgi, finansal davranış, finansal tutum olmak üzere 3 kısımdan meydana gelmektedir. Bu sayede bireyler farklı açılardan analiz edilebilmekte ve değerlendirmeler daha şeffaf yapılabilir.

Çalışmada sorulan sorular demografik değişkenler, bilgi soruları, tutum soruları ve davranış soruları olarak özel olarak tasnif yapılmaksızın 4 gruptan oluşturulmuştur. Gerekli endeks değeri için uygulama anketi oluşturulurken belirlenmiş sorular yardımıyla İFO bilgi endeksi, İFO tutum endeksi, İFO davranış endeksi ve İFO genel endeksi şeklinde 4 ayrı endeks hesaplanmıştır. Bunun yanında sadece İslami finans soruları üzerinden oluşturulmuş bir İslami finans endeksi de bilgi edinmek amaçlı olarak hesaplanmıştır.

İslami finans okuryazarlığı endeksi oluşturabilmek amacıyla yürütülen bu çalışmada OECD tarafından hazırlanan finansal okuryazarlık endeksinde kullanılan anket çalışması esas alınmıştır. Bununla birlikte anket üzerinde İslami finans okuryazarlığı açısından bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Araştırma sonunda, İFO genel endeksi değeri % 58 olarak hesaplanmıştır. Yine araştırma sonucunda İFO finansal tutum endeksi % 55, İFO finansal bilgi endeksi % 56, İFO finansal davranış endeksi % 62 ve sadece İslami finans sorularından oluşan İslami finans endeksi %49 olarak hesaplanmıştır.

Endeks değerleri hesaplandıktan sonra, elde edilen endeks değerlerinin demografik faktörler (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, mesleki durum, gelir durumu, İslami

banka tecrübesi ve gelir aralıkları) açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için farklılık testleri (t-testi ve Anova) yapılmıştır. Bu analizlerde, İslami finans endeksi dışındaki endeks değerleri açısından analizlere yer verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre cinsiyet yönünden endeks değerleri karşılaştırıldığında bilgi endeksi ve İslami Finansal okuryazarlık endeksi açısından anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Bay katılımcıların her iki endeks açısından da bayan katılımcılara göre İslami finans okuryazarlığı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Medeni durum açısından karşılaştırıldığında yalnızca tutum endeksinde anlamlı farklılık gözlenmiş olup, evli katılımcıların bekâr katılımcılara göre İslami finans okuryazarlığı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Yaş grupları açısından karşılaştırıldığında yalnızca tutum endeksi açısından anlamlı farklılık gözlenmiş olup, yaş arttıkça katılımcıların İslami finans okuryazarlığı düzeylerinin arttığı sonucu elde edilmiştir.

Eğitim durumu açısından karşılaştırıldığında bütün endeks değerleri açısından anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. En yüksek endeks değerleri lisans mezunlarında, daha sonra lise mezunları ve lisansüstü mezunlarında en düşük endeks değeri ise ilköğretim mezunlarından hesaplanmıştır.

Meslek grupları açısından yapılan karşılaştırmada bütün endeks değerleri yönünden anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Davranış endeksi açısından en yüksek endeks değeri memurlar için, en düşük endeks değeri ise ev hanımları için elde edilmiştir. Bilgi endeksi açısından serbest en yüksek endeks değeri meslek mensupları için, en düşük endeks değeri ise ev hanımları için hesaplanmıştır. Tutum endeksi açısından en yüksek endeks değeri ev hanımları için, en düşük endeks değeri ise öğrenciler için elde edilmiştir. İslami finans okuryazarlığı genel endeksi açısından ise en yüksek endeks değeri memurlar için, en düşük endeks değeri ise ev hanımları için elde edilmiştir.

Gelir grupları açısından yapılan karşılaştırmada bütün endeks değerli arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Ortalama gelir arttıkça İslami finans okuryazarlığı endeksi değerlerinin arttığı sonucu elde edilmiştir.

Banka tecrübesi açısından yapılan karşılaştırmada yalnızca tutum endeksi ve İslami finans okuryazarlığı genel endeksi anlamlı farklılık göstermiştir. İki endeks değeri açısından da İslam Bankası'nda işlem tecrübesi olan katılımcıların, böyle bir işlem tecrübesi olmayan katılımcılara göre daha yüksek İslami finans okuryazarlığı düzeyine sahip oldukları, işlem tecrübesi olmayan katılımcıların, işlem tecrübesi olup olmadığının farkında olmayan katılımcılara göre daha yüksek İslami finans okuryazarlığı düzeyine sahip oldukları bulguları elde edilmiştir.

Gelir şoklarına dayanma açısından yapılan karşılaştırmada yalnızca tutum endeksi ve İslami finansal okuryazarlık endeksi anlamlı farklılık sergilemiştir. Gelir şoklarına dayanma süresi ile endeks değerleri arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların bilgi kaynakları endeksin yapısı gereği bilgiye ulaşanlar, ulaşmaya gayret edenler ve çaba sarf etmeyenler olmak üzere 3 grupta sınıflandırılmıştır. Endeks değerleri ile bilgiye ulaşma metotları arasında yapılan farklılık testinde bilgi endeksi ve İslami finans okuryazarlığı genel endeksi değerleri anlamlı farklılıklar sergilemiştir. Buna göre bilgiye ulaşmaya olan çaba ile endeks değerleri arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada elde edilen bu genel sonuçların yanında, gelecekte yapılabilecek çalışmalar açısından yararlı bazı ilginç sonuçlar da elde edilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların %4,4'ü bilgi kaynağı olarak mensup oldukları grubu (Dini grup, cemaat... vb.) referans aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu doğrultusunda özellikle İslami finans okuryazarlığı konusunda cemaat veya dini gruplar çerçevesinde çalışmaların yürütülmesi faydalı olacaktır.

Yine araştırmada katılımcılar bilgi kaynakları olarak geleneksel kaynaklar olan banka şubesi, kişisel tecrübeler veya arkadaş ve akrabalarını ifade etmişlerdir. Buna

mukabil finansal bilgi kaynağı olarak ifade edilen ikinci üçlü grup kaynaklarının tamamının internet temelli olması ve araştırma yaparak bilgiye ulaşan bireylerin bilgiye ulaşma açısından en yüksek düzeyde finansal okuryazarlık skoruna sahip olmaları, İslami finans okuryazarlığı çalışmalarında dikkate alınması gereken diğer bir bulgudur.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Mohamad Azmi ve Anderson, Alex (2015), "Islamic Financial Literacy among Bankers in Kuala Lumpur", **Journal of Emerging Economies and Islamic Research**, 3(2), 1-16.
- Agarwal, Sumit ve diğerleri (2015), "Financial literacy and financial planning: Evidence from India", **Journal of Housing Economics**, 27, 4-21.
- Agnew, Steve ve Harrison, Neil (2015), "Financial literacy and student attitudes to debt: Across National study examining the influence of gender on personal finance concepts", **Journal of Retailing and Consumer Service**, 25, 122-129.
- Aktepe, İshak Emin (2010), **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman Ve Bankacılık**, İstanbul.
- (2013), **Sorularla Katılım Bankacılığı**, İstanbul, Türkiye Katılım Bankaları Birliği".
- Ali, Azwadi ve diğerleri (2014), "Financial Satisfaction and the Influence of Financial Literacy in Malaysia", **Social Indicators Research**, 120(1), 137-156.
- Atkinson, Adele ve Messy, Flore (2011), "Assesing Financial Literacy in 12 Countries An OECD Pilot Exercise", **OECD Financial Affairs Division**.
- Atkinson, Adele ve Messy, Flore (2012), "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study", **OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions**.
- Australia and New Zealand Banking Group Limited (ANZ) (2015), "Anz Survey Of Adult Financial Literacy In Australia", **The Social Research Center**.
- Beck, Thorsten ve diğerleri (2005), "Reaching out: Access to and use of banking services", **Journal of Financial Economics**, 85(2007), 234-266.

- Beck, Thorsten ve diğerleri (2009), “Access to Financial Services: Measurement, Impact, and Policies”, **Oxford University Press**, 24, 119-145.
- Beckmann, Elisabeth (2013), “Financial Literacy and Household Savings in Romania”, **Advancing Education in Quantitative Literacy**, 6(2), 216-222.
- Behrman, Jere R. ve diğerleri (2012), “The Effects of Financial Education and Financial Literacy - How Financial Literacy Affects Household Wealth Accumulation”, **The American Economic Review**, 102(3), 300-305.
- Bird, Carolyn L. ve diğerleri (2014), “Visualizing Financial Success: Planning is Key”, **International Journal of Consumer Studies**, 38(6), 684–691.
- Bodie, Zvi (2006), “A Note on Economic Principles and Financial Literacy”, **Networks Financial Institute**.
- Cull, Robert ve diğerleri (2014), "Financial İncclusion and Development: Recent İmpact Evidence", Washington, **CGAP**.
- Er, Bünyamin ve diğerleri, (2015), "Daha Bilgili, Daha Doğru: İslami Finans Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma", **International Congress on Islamic Economics and Finance Bildiri Özetleri/Abstracts**, Sakarya, Türkiye, 1-22
- Er, Fikret ve diğerleri (2014), “Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14(4), 113-126.
- Ergün, Bahadır ve diğerleri (2014), “Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7(34), 847-864.
- Eskicioğlu, Osman (2009), “İslam'da Bankacılık”, <http://www.enfal.de/oe73.htm>, (15.08.2015).
- Eskicioğlu, Osman, (2010), “Kuran-ı Kerim’e Göre İslam Düzeni ve Ekonomik Esasları”, http://www.enfal.de/kuran_esaslar.pdf, (15.08.2015).

- Gandhi, M. (2013), “Financial Inclusion In India Issues And Challenges” **International Multidisciplinary Journal 12 of Applied Research**, 1(3), 12-22.
- Grohmann, Antonia ve Menkhoff, Lukas (2015), “School, Parents, And Financial Literacy Shape Future Financial Behavior”. **DIW Economic Bulletin**, 407-412.
- Honohan, Patrick (2006), “Household Financial Assets In The Process Of Development”, **The World Bank and CEPR**.
- (2007), “Cross-Country Variation In Household Access To Financial Services”, **The World Bank, Trinity College Dublin and CEPR**.
- Huston, Sandra J. (2010), “Measuring Financial Literacy”, **The Journal Of Consumer Affairs**, 44(2), 296-316.
- IMF (2015), "Financial Inclusion: Can It Meet Multiple Macroeconomic Goals ?", IMF.
- Iqbal, Munawar ve Llewellyn, David T. (2002), **Islamic Banking and Finance: New Perspectives on Profit Sharing and Risk**, Edward Elgar Publishing
- Janga, Kyungho ve diğerleri (2014), “Comparison of financial literacy between Korean and U.S. high school students”, **International Review of Economics Education**, 16, 22-38.
- Jappelli, Tullio ve Padula, Mario (2013), “Investment in financial literacy and saving decisions”, **Journal of Banking & Finance**, 37, 2779–2792.
- Jorgensen, Bryce L. ve Jyoti, Savla (2010), “Financial Literacy of Young Adults: The Importance of Parental Socialization”, **Family Relations**, 59, 4, 465-478.
- Karunaratne, Wasana ve John, Gibson (2014), “Financial Literacy and Remittance Behavior of Skilled and Unskilled Immigrant Groups in Australia”, **Journal of Asian Economics**, 30, 54-62.
- Kılıç, Yunus ve diğerleri (2015), “Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 66, 129-150.

- Klapper, Leora ve diğerleri (2013), “Financial literacy and its consequences: Evidence from Russia during the financial crisis”, **Journal of Banking & Finance**, 37, 3904–3923.
- Kurtulmuş, Numan, (1989), “İki Farklı İnsan Modelinin Analizi: Ekonomik İnsan - Davranışçı İnsan”, **İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası**, 47(1-4), 167-187.
- Letkiewicz, Jodi C. ve Fox, Jonathan J. (2014), “Conscientiousness, Financial Literacy, and Asset Accumulation of Young Adults”, **Journal of Consumer Affairs**, 48(2), 274–300.
- Luksander, Alexandra ve diğerleri (2014) “Analysis of the Factors that Influence the Financial Literacy of Young People Studying in Higher Education” **Public Finance Quarterly**, 2, 220-241.
- Lusardi, Annamaria (2008), “Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice?”, **Dartmouth College, Harvard Business School, NBER**.
- Lusardi, Annamaria ve diğerleri (2010), “Financial literacy among the young” **Journal of Consumer Affairs**, 44(2), 358-380.
- Lusardi, Annamaria ve Mitchell, Olivia S. (2006), “Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing”, <http://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/FinancialLiteracy.pdf>.
- Lusardi, Annamaria ve Mitchell, Olivia S. (2007), “Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education”, **Business Economics**, Ocak, 35-45.
- Mohieldin, Mahmoud ve diğerleri (2011), “The Role Of Islamic Finance in Enhancing Financial Inclusion in Organization of Islamic Cooperation (OIC) Countries” **The World Bank Islamic Economics and Finance Working Group**.
- Ökte, M. Kutluğhan Savaş (2010), “Fundamentals of Islamic Economy and Finance: Theory and Practice”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(31), 180-208.

- Özçam, Mustafa (2006), “Yatırımcı Eğitimi : Dünya Uygulamaları Ve Türkiye İçin Öneriler”, **Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu**.
- Özdemir, Fevzi Serkan ve Özuluçan, Abitter (2010), **Katılım Bankacılığı**, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özgür, Ersan (2007), **Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği Ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parlakkaya, Raif ve Çürük, Suna Akten (2011), “Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış** , 11(3), 397-405.
- Rosacker, Kristen M. ve diğerleri (2009), “Financial Literacy of Freshmen Business School Students”, **College Student Journal**, 43, 2, 391-399.
- Robin, Burgess ve Rohini, Pande (2005), “Do Rural Banks Matter? Evidence from the Indian Social Banking Experiment”, **The American Economic Review**, 95(3), 780-795.
- Rooij, Maarten Van ve diğerleri (2012), “Finanial Literacy, Retirement Planning And Household Wealth”, **The Economic Journal**, 122, 449–478.
- Sabri, Mohamad Fazli ve MacDonald, Maurice (2010) “Savings Behavior and Financial Problems among College Students: The Role of Financial Literacy in Malaysia”, **Cross-Cultural Communication**, 6(3).
- Sarıgül, Haşmet (2014) “A Survey of Financial Literacy Among University Students”. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim, 207-224.
- Schagen, Sandie ve Lines, Anne (1996) “Financial Literacy In Adult Life”. **National Foundation for Educational Research**.
- Sevim, Nurdan ve diğerleri (2012), “The effects of financial literacy on the borrowing behaviour of Turkish financial consumers”, **International Journal of Consumer Studies**, 36(5), 573–579.

- TBB (2015), “Banka ve Sektör Bilgileri”, <https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/veri-sorgulama-sistemi/illere-ve-bolgelere-gore-bilgiler/73> (1.12.2015).
- TKBB (2015), “Katılım Bankaları 2014”, http://www.tkbb.org.tr/documents/KATILIM_2014_TR_final.pdf, 49 (1.12.2015).
- TCMB (2011) , "Dünyada ve Türkiye’de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.**
- Temizel, Fatih ve Bayram, Fatih (2011), “Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma” **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 12(1), 73-86.
- The Department Of The Treasury (2008), “**President’s Advisory Council on Financial Literacy 2008 Annual Report to the President**”, Washington.
- Tok, Ahmet (2009), “İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslam Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler”, **Sermaye Piyasası Kurulu, Hukuk İşleri Dairesi**, Yeterlilik Etüdü.
- Tom, Tinsy Rose ve Stephen, Nishanth (2015) “The Role of Cooperative Banks in Financial Inclusion” ,**The IUP Journal of Bank Management**, 14(3), 55-65.
- Tunç, Hüseyin (2010), **Katılım Bankacılığı Felsefesi Teorisi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Uslu, Kamil ve Gündoğdu, Aysel (2011) "Küresel Finansallaşmanın Türkiye’deki Bankaların Finansal Faaliyetlerine Ve Bireyler Üzerine Etkileri", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 31(2), 145-164.
- World Bank, (2008) "Finance For All ? Policies and Pitfalls in Expanding Access", **Washington: The World Bank.**
- World Bank (2015), “Global Financial Development”, <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development> (6.10.2015).
- World Bank (2014), “Global Findex”, <http://www.worldbank.org/en/programs/globalindex> (6.10.2015).

- Xia, Tian ve diğerkleri (2014) “Financial Literacy Overconfidence and Stock Market Participation”, **Springer Science Business Media Dordrecht**, 119, 1233–1245.
- Yılmaz, Veysel ve Tuncay, Merve (2012), “Finansal Liberalizasyonun Tasarruf Ve Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye Örneğı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 26(3-4), 345-363.
- Yorulmaz, Recep (2013), “Construction of a Regional Financial Inclusion Index in Turkey”, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, 7(1), 79-101.
- Yu, Kar-Ming ve diğerkleri (2015) “Gender Differences in Financial Literacy Among Hong Kong Workers”, **Educational Gerontology**, 41(4), 315-326.

Ek: Araştırmada Kullanılan Anket Formu

1. Cinsiyetiniz nedir?

Bay ☐ Bayan ☐

2. Medeni durumunuz nedir?

Evli ☐ Bekâr ☐ (4. soruya geçiniz)

3. Sizinle yaşayan 18 yaş altında kaç çocuğunuz bulunmaktadır?

Yok ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 + ☐

4. Evinizde 18 yaş ve üstü sizinle yaşayan kaç kişi bulunmaktadır (lütfen kendinizi dâhil etmeyiniz) ?

Yok ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 + ☐

5. Hangi yaş aralığındasınız?

18-29 ☐ 30-39 ☐
40-49 ☐ 50-59 ☐
60 ve Üzeri ☐

6. Eğitim durumunuz nedir?

Okur-yazar ☐ İlköğretim ☐
Lise ☐ Lisans ☐
Lisansüstü ☐

7. Mesleğiniz nedir?

İşçi ☐ Memur ☐
Emekli ☐ Özel sektör ☐
Öğrenci ☐ Ev hanımı ☐
Serbest meslek ☐ Çalışmıyorum ☐

8. Aylık gelir aralığınız hangisidir (TL olarak)?

0 – 999 ☐ 1000 – 1999 ☐
2000 - 2999 ☐ 3000 – 3999 ☐
4000 ve üzeri ☐

9. Hayatınızda hiçbir İslami Bankada işlem yaptınız mı?

Evet ☐ Hayır ☐
Farkında değilim ☐

10. Gündelik para işlerinde evinizde karar sahibi kimdir?

Ben ☐ Eşim ☐ Ben ve eşim ☐
Ben ve başka bir aile mensubumuz ☐
Başka bir aile mensubumuz ☐

11. Bir ev bütçesi ev halkının gelirinin hangi oranlarda tasarruf edileceği, harcanacağı ve faturaların nasıl finanse edileceğine karar vermek için yapılır.

Evet [] Hayır []
Fikrim yok []

12. Aşağıdaki bilgi kaynaklarından hangisinin finansal kararlarınızda sizi etkilediğini düşünmektesiniz (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)?

Haberim olmadan gelen e-posta []
Banka şubesinden aldığım bilgi []
İnternette ürün hakkında bulduğum bilgi []
Gazete ve dergilerin finans sayfaları []
Uzman dergi ve yayınları []
İnternetteki finans portalları []
Bağımsız danışman ve aracı tavsiyeleri []
Finans sektöründe çalışan arkadaş-akraba []
Mensubu olduğum grup (Dini grup, cemaat... vb.) []
Arkadaş- Akraba [] Çalışan tavsiyesi []
TV reklamı [] Tecrübelerim []
Gazete yazıları [] Gazete reklamı []
TV-Radyo programları [] Diğer []

13. Aşağıdaki finansal ürünler/hizmetler ile ilgili bilgi ve kullanım durumunuzu belirtiniz.

	Duydunuz mu?		Kullanıyor musunuz?	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Bireysel Emeklilik Fonu	[]	[]	[]	[]
Ev kredisi	[]	[]	[]	[]
Kredi kartı	[]	[]	[]	[]
Banka mevduat hesabı	[]	[]	[]	[]
Sigorta	[]	[]	[]	[]
Hisse senedi-Tahvil	[]	[]	[]	[]
Katılma hesabı	[]	[]	[]	[]
Mudaraba	[]	[]	[]	[]
Sukuk	[]	[]	[]	[]
Murabaha	[]	[]	[]	[]
İcare	[]	[]	[]	[]
Tekâfül	[]	[]	[]	[]
Leasing	[]	[]	[]	[]

14. Bazen gelirlerin giderleri tamamen karşılamadıkları olur. Son 12 ay içinde bu tarz durumda kaldınız mı?

Evet [] Hayır [] (16. soruya geçiniz)
Hatırlamıyorum []

15. En son defa gelirlerin giderleri tamamen karşılamadıkları durum başınıza geldiğinde ne yaptınız?

Vadeli hesabımdan para çektim []
Aile-Arkadaşlardan borç aldım []
Faturalarımı geç ödedim, ödemedim []
Bir şeyleri rehin verdim [] Harcamalarımı kısıtım []

Bir şeylerimi sattım [] Kredi kartı kullandım [] Mesai yaptım []
Avans aldım [] Kredi kullandım [] Diğer []

16. Son 12 ayda aşağıdaki yöntemlerden hangisine göre tasarrufta bulundunuz?

Evde-Cebimde muhafaza ederek []
Bankada muhafaza ederek []
Tasarruf hesabı kullanıyorum []
Ailem beni adıma paramı saklıyor []
Finansal ürün alıyorum []
Başka metotlar [] Tasarruf etmiyorum []

17. Ana gelir kaynağınız kesilirse borç almadan ne kadar daha hayati masraflarınızı karşılayabilirsiniz?

Bir haftadan az [] 1 hafta – 1 ay arası []
1 ay - 3 ay arası [] 3 ay - 6 ay arası []
6 aydan fazla [] Bilmiyorum []

18. Beş kardeş arasında 1000 TL tutarında bir meblağı eşit olarak paylaştırmamız istenirse her bir kardeş ne kadar almalıdır?

Yazınız

19. Bahsettiğimiz beş kardeş söz konusu 1000 TL'yi almak için bir sene beklemek zorundalar ve yıllık enflasyon oranı %8 olduğunu tahmin edersek, sene sonunda paranın değeri ne kadar olur?

Bugünkü değerinden daha değerli olur []
Aynı değerini muhafaza eder []
Bugünkü değerinden daha az olur []
Almak istedikleri şeylere bağlıdır []
Alakasız [] Bilmiyorum []

20. Bütün gelir kaynaklarınızdan beklediğiniz geliri elde ettiğinizi varsayarsak gelirinizin güvenli ve düzenli olduğunu söyleyebilir misiniz?

Evet [] Hayır []

21. Konut satın almak için bir yıl vadeli 100.000 TL fona ihtiyacınız var. Katılım Bankası size bu fonu %10 kâr ile sağlıyorsa ödeme anında ne kadar ödeme yapmanız gerekmektedir?

Yazınız Bilmiyorum []

22. Konut satın almak için 5 yıl vadeli 100.000 TL fona ihtiyacınız var. Katılım Bankası bu fonu yıllık %10 maliyetle sağlıyorsa, toplam ne kadar ödeme yapmanız gerekmektedir?

150.000 TL'den fazla [] 150.000 TL []
150.000 TL'den az [] Yetersiz bilgi []
Bilmiyorum []

23. Düşünün ki 100.000 TL bedelle bir konut satın alacaksınız ve bu bedelin tamamını bir İslami finansal kuruluştan fon sağlayarak ödeyeceksiniz, kullandığınız bu fon neticesinde ödeyeceğiniz anapara üzeri tutar sizce aşağıdakilerden hangisidir?

Faiz [] Komisyon []
Vergi [] Kar Payı []
Fikrim yok []

24. Aşağıdaki ifadelerin sizi ne kadar tanımladığını 1-5 arasında derecelendiriniz.

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Satın alma yapmadan önce dikkatlice maddi olarak yeterli olup olmadığını kontrol ederim	[]	[]	[]	[]	[]
Bugünü atlatalım, yarına yarın bakarız şeklinde yaşamaktayım	[]	[]	[]	[]	[]
Para harcamak beni tasarruf etmekten daha çok mutlu eder	[]	[]	[]	[]	[]
Faturalarımı zamanında öderim	[]	[]	[]	[]	[]
Kendi paramın bir kısmını tasarruf ederken ya da yatırım yaparken riske atmaya hazırım	[]	[]	[]	[]	[]
Finansal işlemlerimle yakından ilgilenirim	[]	[]	[]	[]	[]
Katılım Bankaları çalışma prensipleri açısından diğer bankalardan farklıdır	[]	[]	[]	[]	[]
Uzun dönemli finansal hedefler koyar ve gerçekleştirmek için çaba sarf ederim	[]	[]	[]	[]	[]
Para harcamak içindir	[]	[]	[]	[]	[]
Parasal işlemlerde (yatırım, banka...vb) işlemin dini kurallara uygunluğuna dikkat ederim	[]	[]	[]	[]	[]

25. Aşağıdaki ifadeleri sizce doğru-yanlış olarak sınıflandırınız.

	Doğru	Yanlış
Yüksek riskli yatırım muhtemelen yüksek getirilidir	[]	[]
Yüksek enflasyon fiyatların hızla artacağı anlamına gelmektedir	[]	[]
Farklı finansal ürünler alarak yatırımlarımızın genel riskini düşürmek mümkündür	[]	[]
Birden fazla kaynağa yatırım yaparsanız bütün paranızı kaybetme ihtimaliniz daha azdır	[]	[]
İslam Bankaları'nda sadece Müslümanlar işlem yapabilir	[]	[]
İslami Bankaları, her türlü proje/ürünü finanse edebilirler	[]	[]
İslam Bankaları'nda değerlendirilen tasarruflar mutlak anlamda pozitif getiri sağlar	[]	[]

ÖZGEÇMİŞ

Mesut MUTLU 30 Ağustos 1992 tarihinde Trabzon/Uzungöl’de doğmuştur. İlkokul eğitimini Mareşal Fevzi Çakmak İlköğretim okulunda 2005 yılında bitirmiş, 2009 yılında Affan Kitapçioğlu Lisesinden mezun olmuştur. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme Bölümüne kayıt olmuş, 2014 yılında mezun olmuştur. 2014 yılında Finans tezli yüksek lisans programına kayıt olmuştur.

Mesut MUTLU İyi derecede Rumca (Eski Yunanca), İngilizce ve çok az Rusça bilmektedir.

